

Tartalom

LXIX. évfolyam, 3. szám / 2015. március

TERÉK ANNA	Sziget – Gašpar (részletek)	3
HIDAS JUDIT	Bovaryék (regényrészlet)	6
CSOBÁNKA ZSUZSA EMESE	Minden jelenés (stabat mater); Angyali üdvözet; Tél, hátraarc	11
NAGY MÁRTA JÚLIA	Búcsú a bálványoktól; Az őrült lányok menhelye	15
TARA SKURTU	Az Indian folyó alkonyatkor; Hosszú vers, Bukarest; Éhség; Richter skála, Bukarest; Aszimptota (Fenyvesi Orsolya fordításai)	18
GRETCHEN MCCULLOUGH	Tiszta víz (Fordította: Boda Magdolna)	23
JASSÓ JUDIT	3 rövid és 1 kevert	36
KÁLDY SÁRA	Sivatagi temetés; Madarak; Fehér padló fehér kréta; Egy lavór vízben áztatom az arcomat, miközben a hideg csempétől megfájdul a térdem; A madarat ne bántsdl; Harmadik lecke: Tagadás	38
TÓTH KINGA	Major	42
POLGÁR ANIKÓ	Csontevő; Szobormászás; Feketerigó II.; A pók; Denevérhinta; Flóra kritikája	45
NAGY ANNA	kaviccsá érlelődve; helyett	49
GERGELY BORBÁLA	Felszíni temetés; Földi hasonmások; Ízesülések	50
BENCSIK ORSOLYA	Kis va(j)dmagyar 50.	52
SZIL ÁGNES	Istenbarma; Csend; Gratis et franco	54
JANÁKY MARIANNA	Igazságaim; Kegyetlenségek	62
GERGELY ÁGNES	Három portré (Karinthy Ferenc; Vattay Elemér; Zelk Zoltán)	65

UTASI CSILLA	Emlékezés Danyi Magdolnára, a testvéri táj költőjére ..	70
	Az idegenség természetes léthelyzete (Danyi Magdolnával beszélget Virág Zoltán)	74
SÁGI VARGA KINGA	A közöttiség és a köztesség alakzatai (Juhász Erzsébet <i>Úttalan utaim</i> című kötetében)	86
BAGI IBOLYA	Élet és lom (Danilo Kiš verseinek „szennyes terei”)	92
BALAJTHY ÁGNES	Ebéd a szellemekkel (Útleírás és narratív rétegzettség Krasznahorkai László: <i>Csak a csillagos ég</i> című riportázsában)	100
SZEPES ERIKA	Az éltető oxigén (Bíró József: <i>Stromatolite</i> című kötetéről)	110

mérlegen

BÉKÉS IZABELLA	Gépben az ember (Tóth Kinga: <i>All machine</i>)	119
MOLNÁR ZSUZSA	Ökoponyva (Podmaniczky Szilárd: <i>Klímadogma</i>)	121
ÓCSAI ÉVA	Egy polifón kísérleti regény (Bicskei Gabriella: <i>Puha kert</i>)	123
TÓTH TÜNDE	Kőrösi Zoltán: <i>Magyarka</i>	126
HERCSEL ADÉL	Hiába hiszed, hogy torzszülött (Szécsi Noémi: <i>Gondolatolvasó</i>)	129
NOVÁK ANIKÓ	Kaparászni a vak üvegen (Danyi Magdolna: <i>Enyhület és felröppenés. Összegyűjtött versek</i>)	131
HEVESI JUDIT	Katalóniai giccsparádé (Maria Angels Anglada: <i>Auschwitzi hegedű</i>)	134

Diákmelléklet

KOVÁCS FLÓRA	A választék kísértése (Szilágyi Domokos <i>Megvert az Isten</i> című kéziratörredékéről)	
ILLUSZTRÁCIÓK	BAGLYAS ERIKA alkotásai a címlapon (<i>Makula 1</i> , 2015, indigó rajz, tinta, 61×48,3cm), a 10., 14., 17., 37., 44., 61., 133. oldalon, a belső és a hátsó borítón (<i>Empátia gyakorlat</i> , 2014, indigó rajz, tinta, 48,3×61 cm).	

TERÉK ANNA

Sziget – Gašpar

(RÉSZLETEK)

Állok a parton,
állhatok estig, akkor
sem tudlak kiheverni,
kipofozni az arcomból,
benne maradtál vonásaimban,
ott ráncos a bőröm, ahol neked volt.
Az imából
kitépi ujjaimat az este
és magasra kúsznak mind
a csillagok, porzik az ég,
ropognak a szélben a sirályok.

Gyűlik az idő,
nem tudok elindulni.
Össze kéne csomagolni,
karokkal van tele a tenger.

Kecskek nyalják fényesre a nyarat,
a gyerekek kelt tészta szaga van,
és én nem tudlak megbocsátani,
s elengedni sem.

*

Úgy húlt ki veled minden,
mintha tőled lett volna csak
meleg a szoba.

A poháron még ott az ujjlenyomatod,
a cigarettád hideg,
csikkeid egymáson fekszenek,
kihúlt ruhád a széken,

félbetört aszpirin az éjjeliszekrényen
és a gyerek a szobájában,
egészen magára hagyva.

Nem beszél velem.
Nem beszél anyámmal.
Nem tud leülni játszani,
se nyugton maradni.
Nem tudom hova tenni,
vagy hogy mit kéne vele csinálni.
Csak nézem és félttem.

Újra próbálja a reggeleket.
Sír, visszaalszik, újra nekifut.
Hátha álmodta és a második
bömbölésére bejössz.

Nem merem elmosni a poharadat.

A gyerek új hangon bömböl.
Álomba üvölti magát minden nap a fiad.
Hosszan kitartott á-kkal sír,
pattannak fejemben a hajszálerek.
Végül úgy kifárad, hogy üvöltés közben elalszik.
Akkor bemegyek hozzá,
álmában átöltöztetem.
Átizzadja a ruháját üvöltés közben.

Amíg törölközővel dörzsölöm a hátát,
eszembe jutsz, látlak,
ahogy a hegyoldalon ereszkedsz.
Papucsban vagy, szoknyában,
a szél mintha megállt volna a hajadban.
Mosolyogsz, de tele van homokkal a szád.
Ahogy nevetsz, hullik a ruhádra,
kihullanak szádból a fogaid is.

Álmomban hullafoltos vagy
és a kávé kavarod a konyhában.
Foltos kézzel simogatod a gyereket.

Ébredés után félek ugyanott
hozzáérni a fejéhez.

*

Mert lassan elvirágzik majd minden ölelés és
kezeitek közül kikaparják a húst a napok,
és kiszáradnak mind a vérző szívek,
nem marad árnyék sem azok után,
kik nem isszák az esővel magukba az urat,
de nem félek,
mert a te kezéd nyúl le hozzám a plafonról,
a te kezéd fogja homlokomat,
te segítesz és te viszel szájadban fogva
magadhoz felfelé.

*

A piac sarkán egy férfi áll,
minden nap bámul rám,
a halak fölött,
a szakálla napról napra hosszabb,
néha egészen részeg,
s úgy kapaszkodik a stand szélébe,
a halak ott rohadnak szét
délben, a jég a lába közé folyik,
ő meg csak néz, csak bámul rám.

Párszor biccentettem felé,
de nem válaszol.
Ahogy néz, egészen megnyugszom.
Új szokásom, hogy minden nap
ennek az embernek a kék szemébe nézek,
nélküled újra kell íródjon minden
megszokott lépés,
ez a szakállas halász lesz
az első új lépés:
ezentúl minden nap
biccentek majd neki,
a szemébe nézek,
belé kapaszkodok,
hogy ő tartson meg
ebben az özvegy
életben.

HIDAS JUDIT

Bovaryék

(REGÉNYRÉSZLET)

Gombák a fáradt olajban

Hátra volt még, hogy kiválassza a megfelelő helyszínt. Először a kisváros szélén lévő elhagyott laktanyában gondolkodott. Tíz épület állt elszórva a dimbes-dombos teren, belül romosak voltak, téglá-, betontörmelékek és üvegszilánkok tarkították a padlót, volt, ahol már az ablakok és az ajtók is hiányoztak. De végül talált egy házat, amely viszonylag jó állapotban volt, épek maradtak az ablakok, be lehetett csukni az ajtót, egy-két szobát rendbe tudott volna hozni. Többször elment a helyszínre, felmérte, miket kell beszereznie, amikor az egyik este megütötte a fülét a tévében egy hír. Egy külföldi férfit több mint háromnegyed évig tartottak fogva a főváros egyik külső kerületében egy panelház hatodik emeletén. Az épületet egy folyosó kötötte össze a szomszédos házzal, az emberrablók kibéreltek egy lakást a folyosóhoz közel, és ezt mindig a szomszédos házból közelítették meg. Senkinek sem tűnt fel az eset, nem lettek gyanúsak, egyszerű bérlőknek tűntek.

Talán nem is rossz ötlet a lakótelep, gondolkodott Gyalu, bár ennyi szomszéd mellett mégiscsak az az ember érzése, hogy állandóan figyelik. Egyik nap átment egy közeli településre, ahol hatalmas panelházak nyúltak az égig. A négyzetesek közül kiemelkedtek a tízeleteres blokkok, és való igaz, állapította meg, eddig észre sem vette, hogy az egymás mellett lévő magas épületek összekapaszkodtak a hatodik emeleten. Sétált a házak között, figyelte az embereket, főként nyugdíjasok poroszkáltak itt, csodálkozott, hogy alig voltak gyerekek a játszótéren, pedig azt hitte, délelőtt tizenegy órakor a kismamák megszállják a környéket. Több ház bejáratánál nézelődött, nem lát-e kiadó lakásokról hirdetéseket, aztán azon morfondírozott, vajon mennyibe kerülhet egy garzon a lakótelepen. Végül nem talált reklámokat egyik kapualjban sem, fogta magát és hazament, böngészte a netet, de rájött, túl magasak az árak, nem bírná a költségeket.

Talán távolabb, vidéken olcsóbb lenne minden, jutott az eszébe, eddigre a tanya ötletét már elvetette, utánanézett, teljesen elhagyott helyen nagyobb a lebukás veszélye, ott feltűnőbb a mozgás, mint egy olyan részen, ahol egyébként is élnek emberek. Esetleg egy kis faluban kellene megpróbálni, ott bagóért lehet házakat találni, és már nem is bánta, hogy a lakótelep nem jött össze, úgysem tudott megbarát-

kozni a gondolattal, hogy nap mint nap egy olyan helyen kelljen végigmennie, ahol bármelyik lakásból kikukkanthat valaki.

A következő egy-két hétben tovább figyelte a hirdetéseket. Tőlük száz kilométerre talált házakat havi húszezerért is. „Csak ne álljon üresen, gondoskodjon róla valaki”, mondta az egyik tulaj, akinek egy tornácos, szalmatető parasztháza volt egy kis falu szélén. Régebben turistáknak adta ki, de már túl öreg volt, nem bírta rendben tartani, a felesége meghalt, a gyerekek alig jártak látogatóba, így a ház egyre rosszabb állapotba került az évek alatt. Egy csőtörés a vályogház alját eláztatta, a homlokzati falon hatalmas repedés keletkezett, a kertet felverte a gaz, viszont a hátsó szobát, a konyhát és a fürdőt még használni lehetett. Végül Gyalu úgy állapodott meg a férfival, hogy a húszezerben már a rezsi is benne lesz, cserébe ők rendbe hozzák a házat és a kertet. Nem maradunk itt sokáig, gondolta, addig meg húzzuk az időt az öregnél, ha sürgetné a javításokat.

Gyalu le is számolt a tulajnak negyvenet az első két hónapra, cserébe megkapta a kulcsokat. Zsákokat, söprűt, lapátot szerzett, kihordta a két szobából a szemetet. Ágyak, asztalok, székek, sőt még szekrény is volt a házban, így a személyes holmin kívül csak paplant, párnát, törülközőt és néhány élelmiszert kellett idehoznia.

Szerette volna, ha Betti is segít neki eldönteni, miket vásároljon, de a nő az istennek sem ért rá ezzel foglalkozni. Ha Gyalu este kérdezte, akkor túl fáradt volt, ha reggel, akkor Betti éppen nagyon sietett valahova. „Utoljára kérdezem”, mondta a nőnek néhány nap múlva, amikor Betti felhúzott lábbal épp a körmét reszelte az ágyban, „vagy azt eszitek, amit megveszek”, folytatta. „Amúgy is az lesz”, szúrta oda Betti, de aztán sorolni kezdte, anélkül, hogy a körömrészelésből felnézett volna. „Szappan, törülköző, fogkefe és fogkrém, evőeszközök, három lábos, öt zacskó tészta, paradicsompüré, só, liszt, cukor, kávé, venni kéne káposztát, almát és répát”, haddarta. „Jól van, elég lesz már, nem üdülni mentek”, vágott bele Gyalu a szavába. „Akkor meg minek kérdezed”, morgott rá az asszony, és felpattant az ágyról, csak az ajtóból fordult vissza. „Takarítószer, felmosórongy, söprű és lapát legyen, nem szeretnék hetekig ott ülni a mocsokban”, mondta, majd kiment a konyhába. A gombát már korábban bepanírozta, most meggyújtotta az olaj alatt a lángot, és arra gondolt, ki tudja, meddig ehet még ehhez hasonló finomságot.

Gyalu egy darabig még fekve maradt az ágyban, Bettin gondolkodott. A konyhából égett szag szállt a többi helyiségbe. Gyalu hallotta a sercegést, ahogyan Betti a gombákat beleengedte a forró lébe. Amikor a férfi nekitámaszkodott az ajtófélfának, látta, hogy a nő egymás után kapkodja ki a lábosból a félig elégett gombákat. „Ennyire megsütöd”, kérdezte, mire Betti megvonta a vállát, „rossz már az olaj, rögtön odakozmál”, mondta. „Miért nem cseréled ki, ennyire azért még telik”, válaszolta Gyalu, Betti ráemelte a tekintetét, nem szólt semmit, de a pillantásától a férfinak légszomja támadt. „Előkészítettem mindent”, mondta mintegy bizonyításképpen, hogy ő igenis sokat tesz a jövőjükért, de Betti csak lesütötte a szemét.

„Valami gond van”, kérdezte Gyalu, „mikor csináljuk”, folytatta. „Nem is tudom”, sóhajtott Betti. „Mi az, hogy nem tudod”, csattant fel a férfi, mire a nő az ujja köré tekerte a haját, „talán egy hónap múlva”, mondta, és mint egy ártatlan bakfiszlány, úgy pillantott a férjére.

Bettit rémképek gyötörték, amióta beleegyezett a férje tervébe. Egyik éjjel azt álmodta, hogy egy elhagyatott házban egy pók mászik Berta fülébe. Máskor pedig kígyók támadtak a kislányra egy buja, gazos kertben, és ő hiába próbálta megmenteni a gyereket, az állatok őt is megmárták, rátekeredtek a testére, és addig fojtotgatták, míg végül az éjszaka közepén verejtékezve fel nem ébredt.

Már nem haragudott Emmára a múltkoriai miatt. Ugyan továbbra is azt érezte, hogy Berta anyja levegőnek nézi, de észrevette, hogy a nő mindig sápadt, sokszor, mint egy alvajáró, kisírt szemmel botorkált a lakásban. Valami nincs rendben vele, az biztos, gondolta. És a kis Berta? Eszébe jutott, hogy száguld felé a gyerek minden alkalommal. Belebújik az ölébe, „szeretlek Betti”, mondta legutóbb is, amikor langyos vizet töltött neki a teraszon álló felfújható medencébe. Akkor mégis hogyan vigye rá a lélek ilyesmire? És Kitti? Mi lesz, ha kiderül az egész, ha az apját és az anyját is elveszíti?

Gyalu remegni kezdett a nő válaszára. „Mit beszélsz”, kezdte vészjóslóan, „kibéreltem a házat, azt akarod, hogy ott álljon üresen hónapokig”, folytatta. A nő nagyot sóhajtott és lesütötte a szemét. „Nem tudom, Gyalu, de olyan rossz érzéseim vannak”, mondta, szőke frufruját, amely már teljesen a szemébe lógott, igyekezett a füle mögé tűrni, az utóbbi hónapokban nem volt pénze fodrászhoz menni. A férjére sandított, „biztos, hogy jó ötlet ez az egész?”

„Tudtam, hogy ez lesz, tudtam, hogy az utolsó pillanatban elgyávulsz”, ömlöttek Gyaluból a szavak, „ti nők mind ilyenek vagytok, semmi kitartás, csak amit éppen a kedvetek diktál”, hadarta, miközben, mint egy ketrecbe zárt oroszlán, fel-alá járkált a három négyzetméteres előszobában. Aztán fenyegetően Betti felé lépett.

„Ne szórakozz velem, megértetted? Én ezt nem csinálom tovább így!”

„Mégis mit”, értetlenkedett a nő.

„Nem fogom tovább az életem hozzád igazítani.”

„Miben kellett neked igazodni”, sóhajtott Betti.

„Tudod te azt nagyon jól”, harapta el a folytatást a férfi.

„Mindig megvolt a szabadságod”, tette hozzá a nő alig hallhatóan.

Néma csend lett a szobában. Férfi és nő farkasszemet nézett egymással, mintha verekedés közben megpihentek volna. Az olajban még rotyogott az utolsó adag gomba, egyre sötétebb lett a színe és keserűbb a szaga.

„Hiába nézel”, folytatta végül Gyalu, „te is tudod, hogy tizenöt éve húzom az igát miattatok”.

„Nem tehettem róla”, mondta Betti, miközben megforgatta a gombokat az olajban. Gyalu csak legyintett.

„Igen, ezt már hallottam százszor, de tudod mit, most már nem érdekel. Kitti lassan tizennégy, és nem fogok egész életemben egy rosszul sikerült éjszaka miatt

bűnhődni”, bökte ki végül, és mintha a saját szavai elől menekülne, visszaindult a szobába. Becsapta maga mögött az előszoba ajtót, amely tompán puffant a rázkódástól.

A gombák már sötétbarnák voltak az olajban, ám Betti a férfi után indult. Lenyomta a kilincset, és némán megállt az ajtóban.

„Na, mit ácsorogsz itt”, vetette oda Gyalu anélkül, hogy odanézett volna, „ha nem segítesz, holnap csomagolok, és már itt sem vagyok”, jelentette ki, és elkezdett a számítógépen játszani.

A nő csak állt az ajtóban, nem jött ki hang a torkán. Bár magától is tudta, alakulhatott volna jobban az életük, a házasságuk tizenhárom éve alatt még sosem fordult elő, hogy Gyalu ilyesmit mondott volna neki. Betti annak idején óvónő szeretett volna lenni, ám a várandósság miatt a főiskolát nem tudta befejezni. De amikor megfogta azt a piciny gyereket, hallotta a gügyögését, simogatta a bársonyos bőrét, magába szívta a finom illatot, mégis arra gondolt, nem kaphatott volna ennél nagyobb ajándékot.

Abban az időben még a nagyanyja bérelte a házukat az önkormányzattól. Amikor a babával hazamentek a kórházból, megkapták a nagyszobát, Kedves mama pedig beköltözött a kicsibe, amelyet később, a halála után, Kitti örökölt meg. Gyalu ott ült a frissen vásárolt duplaágy szélén huszonkét évesen. „Tedd ide az ujjad a tenyerébe”, mondta neki halkán Betti, Gyalu oda is rakta, de nem érzett semmi különöset. Azon gondolkozott, vajon ez a kis kéz egy vékony csirkecsontot is meg tudna-e szorítani.

Betti a szülés után hamar felépült. Kitti nyugodt baba volt, egy-két hónap múlva már átaludta az éjszakákat. Otthon Gyalut minden nap meleg étel várta délben és este, és Betti hagyta, hadd járjon el a fiú továbbra is bulizni. A diszkóban akadt néha egy-egy nő, akit ki lehetett vinni a vécébe, „szopjál kislány”, lihegte Gyalu a lány feje felett, akinek addigra már rendszerint elmosódott a szemfestéke. A nő teli szájjal nézett fel rá, „isten vagyok, király vagyok”, mormolta a fiú, miközben még lökött rajta egyet-kettőt, majd egy hangos sóhaj kíséretében megkönnyebbült.

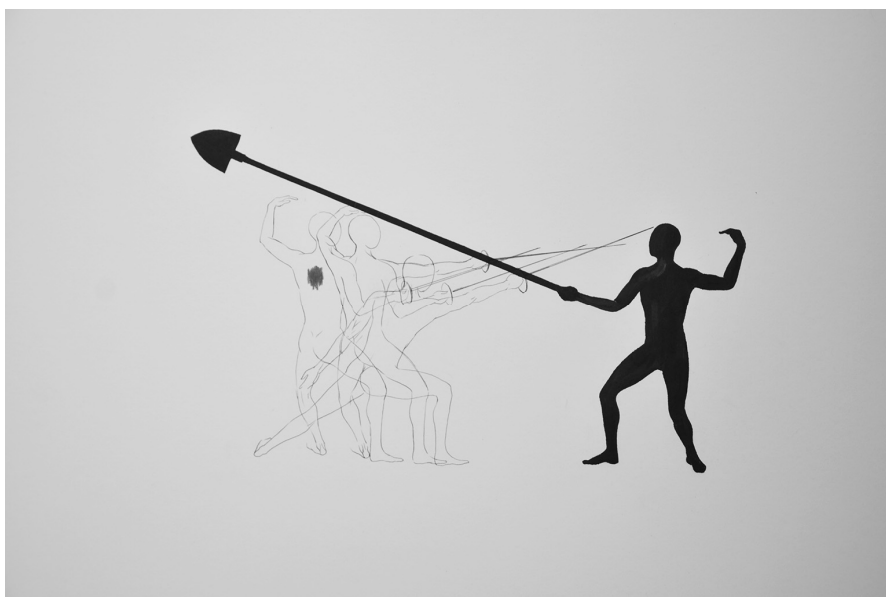
Betti nem akarta tudni, mit csinál Gyalu esténként, legyen ez a hetedik ajtó, ami mögé tilos benézni, a lényeg, hogy hozzánk jön haza, gondolta, és azt remélte, az új helyzetet Gyalu előbb-utóbb megszokja.

És az idő valóban Bettinek kedvezett, Gyalu tényleg rácsodálkozott, hogy nem is rossz dolog apának lenni. „Apu, apu”, röpült felé a kislány az óvodában, amikor már nagyobbacska volt. Gyalu elsétált vele a boltba, megajándékozta magukat egy-egy nyalókával, vagy kimentek a rétre sárkányt eregetni. Ez volt gyerekként az egyik kedvenc játéka, azt akarta, hogy megszeresse a lánya is. És ugyan Kitti kicsi volt még, nem tudta a sárkányt röptetni, de sikongatva szaladt az apja után, ahogy Gyalu, kezében a játékkal, elindult a lejtőn lefelé.

Betti mosolyogva nézte őket a padról, ilyenkor végképp nem bánta a gyerekekkel kettesben töltött estéket. Mindig jól befűtött, mesélt Kittinek, aztán nyakig betakarta az ágyban, ment főzni vagy takarított, mindig volt mit csinálnia.

Így teltek el hónapok és évek, és Gyalu ugyan nem tudta kiverni a fejéből a gondolatot, hogy neki valami többre, szebbre, jobbra lett volna küldetése, de mivel ez a több, szebb és jobb nem testesült meg az évek alatt semmiben, ezért aztán maradt annál, amire lehetőséget kínált az élet.

„Ha nem segítesz, holnap csomagolok, és már itt sem vagyok”, zakatoltak a nő fejében Gyalu szavai. Betti ólmos fáradtságot érzett. Olyan volt, mint egy megsebzett állat, amelyből ömlik a vér, és már arra sincs ereje, hogy felálljon, és harcoljon az életéért. Talán csak rá kell bíznom magunkat, és nem kell mindenbe beleszólni, győzködte magát a nő, és alig hallhatóan megszólalt. „Jövő kedd este megyek hozzájuk. Úgy volt, hogy elutaznak, de végül csak elmennek vacsorázni”, közölte, majd visszasietett a füstölő konyhába, hogy kiszedje az olajból a szénné égett gombákat.

EDZŐTÁBOR 2, 2014, papír, indigó tinta, 70×50cm

CSOBÁNKA ZSUZSA EMESE

Minden jelenés

(STABAT MATER)

Szeplőtelen maradsz minden időben.
A test nyitott kapu, fényes szelek suhognak rajta át.
Mire hazaérsz, értelmét veszti az éjjel.
Folyton kiszakadó égre, megrögzött pillanatra vársz,
de akit a világra hozol, örök életre kárhozott belőled.

Nincs kereszt, nincs fa, melyben megkapaszkodhatnál,
nem tartja őt sem semmi, mert tartja minden,
s így kioltja önmagát a vágy,
hogy átemelhesd a golyccsal takart szemérmet,
egy nevetséges harmadnapon a feltámadást.

Mészégető vagy, sorsod belebolondulni a kőbe.
Hagyd húlni a kemencét égetés után.
Másnap úgyis kerül majd új kő a kőre.
Térden csússz a fiú körül, ne merd becézni,
hátha idegenségében lesz elviselhetetlenül ismerős.

Se szög, se fa, se illeszték, se billenő fej.
Nem csorog a szemébe vér sem,
képtelenség. A tűztér fölé boltozatosan
összehajló falakkal égetőteret emelj.
Érintetlennek mondják majd, mint téged.

Hallgass az angyalról, ki hinné el.
Tagadd, ha kérdik, tudtad-e előre,
tagadd, hogy úgy döntöttél,
gyilkos leszel. Megfogant benned.
A duplaméh ikreket rejt, kevés vagy kettőnek.

Tagadd, aztán hámlaszd le tűzbe tartva
saját kezéd, mely hagyta, hogy felnőjön

a halálra. Válassz magadnak másik életet,
amelyben az összes fiú egyetlen árva.
Halj meg előbb. Egyengetse ő a sírodat.

Ne lásd soha a saját térded.
A vért, ami hazug feloldozássá lesz,
itasd fel, legyen csontos és földes,
hajlékony, mint a fű.
Annyi követ láttál pattanni, törni,

legyen elég az égő áldozat.
Utolsó erőddel száladz szét a gallyakat,
az aprócska ágakat, roppanjon a gerinced
a rőzse alatt, ne alattad más. És ne várj érte semmit.
Az együtt mozgó évek maguktól borulnak le előtted.

Súlyuk, mint a folyó, mélyíti medrét, sírodat.
Testedből való test, ajánld fel érte saját csontodat,
csiszolja gömbölyűre hosszú emberöltő.
Mutasd meg magadban a holdat, ami vizeket
mozgat meg, virraszt, és elhordja az Olajfák hegyét.

Angyali üdvözlét

Kordonokkal álmodó utca vagy.
Éjjelente megszólít az erdő.
Bebábozódott fák nyújtogatják ágaikat,
megindul, és benned ér véget a pergő,

néma bolygó, ellenfényben ásító sovány karod.
Mely mint az éhség, tárgyaltan,
forgó tojássá duzzasztott sejtmagok,
kering és keringet, csonkok helyére növeszt

foszló szárnyakat, álmodik,
bárcsak békén hagynák a platánokat,
hadd legyenek a liget rézsút fényei,
megvilágítva a roppantott világokat.

Méhedben alvó ikrek.
Aprókat lépnek, mégis elveszted őket,
négy tenyér didereg a forgatagban.
Az ujjak mint ágak kapaszkodnának beléd,

ha lennél egyszer végre önmagad, a szél -
jobban kellett volna figyelni rájuk is.

És a hold, akit annyi szalaggal aggattál tele,
ha megkérdezi másnap reggel, ki járkált fel-alá éjszaka,
mondd, ismersz egy utcát, kordonokkal álmodik benned,
az is te vagy. Álmában minden éjjel világra hozza az ikreket.

De a test üreges, abban sem ember, sem angyal nem lakik,
kongó utca, tátongó erdő, vár körül körben a száraz meder.
Árokban alszom. Az ősz egy pillanat.
Laponként bontogatom a platánok törzseit.

A háncs betakar, mint az ikreket a méhem.
Forgó tojások szabadesésben.

Tél, hátraarc

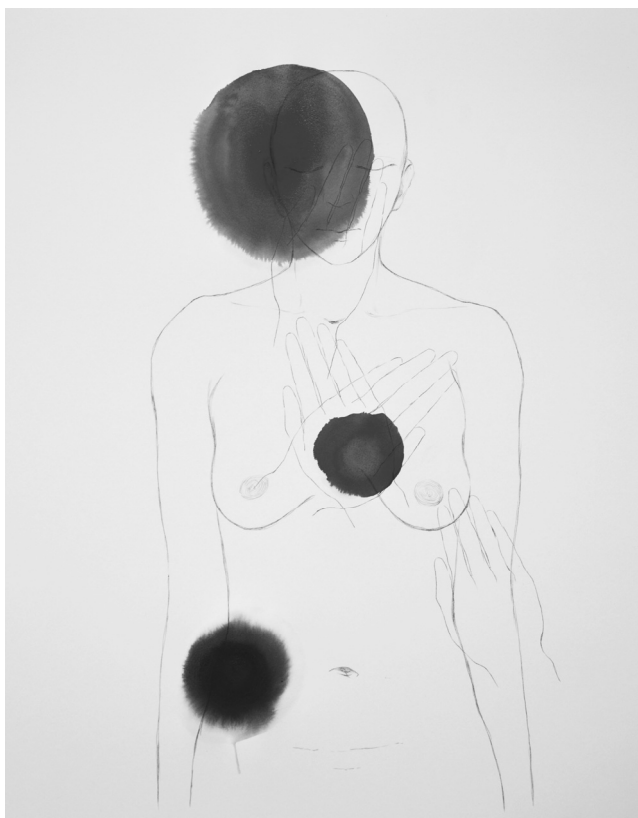
Az ég alatta egyre süllyed,
megvakulna, mintsem saját medrét lássa.
Arra gondol, mi merhető ki belőle,
felhőkből korbácsolt hullámsíkját ássa.

A láthatáron túl kering egy bolygó.
Halott már, odafönn más a mérték.
Szótlan röppályán marja ki szemét a só,
nincs kétsége, hátrál, az irányt elvétették.

Merül az ég, merül az örvény.
A távolodó pontok végül láthatatlanok.
Üres a tejút. Árva csillag, spirálkaron ösvény,
valaki lentről nézi, hogy ragyogsz.

Gyere haza, nincs mitől tartanod.
A belső bolygón kívül másik égitestet
szeretni egyikünk sem tud. Itt a karom.
Csak fényszennyeződés, ha reszket.

Ugyanaz az ellipszis, ugyanazok a körök.
Ácsorgó néma csillagként a kapuban toporgok -
a tengerfenéken elegyednek az örök
darabokra szakadt, néma galaxisok.

MAKULA 3, 2015, indigó rajz, tinta, 61×48,3cm

NAGY MÁRTA JÚLIA

Búcsú a bálványoktól

Nem ártana, ha világossá tennék, mi az a malaszt,
Amivel teljesek leszünk, mi méltatlanok.
Gyámolíthatnak, magunk maradunk,
Mindenki más új arcot ölt közben.

Így imádtam én tejfehér, gomolygó portrékat,
Holbein vagy Rembrandt is festhette volna.
A közömböseket, heverjen bár
Az aszfaltcsíkon dermedt állattetem,
Vagy nyomódjon talpél a forró szurokba,
Mint a súlyom, ahogyan magamat hordom.
És ha még ajándék gyöngyök is átszőnék a hajam,
Törvényszerű: kettétörne a nyakam alattuk.
Így lettem donnák és kegyencek tükörképe.
Áttetszőbb voltam, mint a gőz,
Tükörsima felületekre csapódtam,
Elpárologtam róluk, maradtam testtelen.
Most a saját szobámban éjjel én kísérték,
Én csörtetek át saját magamon,
Hogy meglessem, ki alszik a hajdani ágyban,
Mint a legújabb albérlő lidérces álma,
Suttogom: *elfoglaltad a helyem!*
Talán egy nap visszahódítom,
De elnyűttem a saját történetem,
Ünnepnapokon kerítem be a külvárost,
Ha már ágyasból lovaggá ütöttek azok, akiknek
Kedve nincs ínyemre, kényét nem tűrhetem.

Az őrült lányok menhelye

A makulátlan, az mindig gyanús.
Erre oktat makacsul
Az önutálat magasiskolája.
Ázalékállatkákat köhög fel a pince,
Vörös por pereg a falról, kréta vagy téglá,
Ahogy ősz cammog a tájra.
Bágyadtan kapaszkodik a kerítésbe
A szőlőinda májfoltos kezével,
Fonnyadt, kék csöcsei unottan ringanak.

A túlontúl messze, a túlontúl átok,
Utcáiban házak, vaksi kis ablakok,
Ablakokban ülnek esti árnykeretben
Gyönyörű, őrült lányok,
Akik úgy tesznek, mintha nem kapnának enni.

Ha már megláttad, vidd ki és etesd meg.
Mindegyik sovány, névtelen láz marja húsukat.
Fogadj örökbe egy őrült lányt a menhelyről,
Kövérre húzik jószágodon, aztán úgy szökik el,
Mint kora hajnalon egy félbevágott álom.
A másik fele kínozt és nem enged el.

Túl a hét határon, nagy kockaházban
Szürke falak közt őrült lányok élnek.
Aztán egy napon a királyfi betéved,
Elkábult a mosdatlan ágyékok szagától.
Nem mindig tetszik meg, aki szemre délceg,
De ettek tenyeréből, ittak a szavából.

Korán ájult el a gennysárga téli nap,
A királyfi, ha őrült lányt talált, biztos, hogy övé lett.
Fele királyság bedobva a sutba,
Szelíd tekintet így válik bárgyúvá.
A gyönyörű, őrült lányok szeme meg hatalmas,
Mint a láthatáron tornyosuló hegykupac,
Mint a várakozó ég, vihartól türkizzöld,
Mint vadvízi örvény pupillája, barna.

Takarító nincs, se portás.
Az őrült lányok sütőiben csótányok raktak fészket,
Szekrényzugaik cickányok békés tanyája.
Ajkukról hámló bőr pereg,
A tábláról kréta, a falról meg téglá.

Lehet, hogy így fénylik fel a kosz,
Akkor látsz tisztán végleg és igazán,
Nincs őrült, nincs menhely,
Csak egy ér a szív falán,
Amely, mint őszöreg szőlőkacs, tekereg,
Krétaporra hullat liláskék cseppeket.

AZ UTOLSÓ CSEPP, 2014, indigó rajz, tinta, 48,3×61cm

TARA SKURTU

Az Indian folyó alkonyatkor

Először és utoljára fogtam akkora birkafejűt,
 hogy megehattuk, fekete-fehéret, kezemben
 lélegzett. Amikor jégért mentem,
 zavarodottan apám kulcsait a vízbe dobtam.

Jó katolikusként elvezettem oda, megmutattam,
 hova. Valamit hazudtam, de mindenkit,
 akit szerettem, megneveztem Istennek
 elalvás előtt sárga szobámban éjszakánként –

Isten a szavak embere. Két
 Üdvözlég és egy Miatyánk után
 jó voltam megint. Tudtam, akár szavaim,
 a kulcsok hova estek. Próbáltam írni

erről korábban. Majd egy évig ártatlannak
 mutattam magam, de amit megragadtam, és
 a szavak rendjét, elveszítettem. Nem ismertem
 az áramlatokat. Nem tudok vigyázni senkire.

* *Tara Skurtu* Bostonban él, kreatív írást tanít a Boston University oktatójaként. Megszerezte a Master of Fine Arts fokozatot, megkapta a Robert Pinsky Global ösztöndíjat és elnyerte az Amerikai Költők Akadémiájának díját. Művei nemzetközi nyilvánosságnak örvendenek, legutóbb a Poetry Review, a Memorious, a DMQ Review, a The Dalhousie Review, a the minnesota review, a B O D Y és a The Los Angeles Review publikálta verseit, melyek újabban román fordításban is megjelentek.

Hosszú vers, Bukarest

Vagyok, ki nem akartam lenni sose – szőke
pók a park egy padján, fonómirigy a levegőben,

fogaid közé fonva mellékjeleket
a szükség szó etimológiájának:

erőszaknak és erőnek nevében.

Lassan rájövök: hosszú versem
egy számomra elkerülhetetlen ember,

fűnyíró pengéi közt kígyó,
levegőben göndörödő csíkos szeletek,

combomhoz csapva a vért,
ami olyan, mint az enyém.

Éhség

Kedvenc ételeimet bámultam és megettem
a nevüket. Tegnap például tíz
töltött káposztát, sajtos-tejfölös puliszkát
ettem és fért volna még belém. Akkor
egy pofányi anafora lett elmém,
és te olyan férfi vagy, akitől idegen a természetes
szeretet. A szüleid házában apád
egy darabka ropogós sült agyat kotort
a tányéromra, és várt. A sós mártást
megforgattam nyelvemen, aztán
nyeltem. Nem akartam szeretni,
de szerettem. A kávé édes volt, a kert
gondozatlan, és a kutya méhsejt alakzatot
túrt a földbe. A falu legmagasabb
örökzöldje alatt álltunk -
a falu összes madara ezen a fán ült.

November volt, otthagytuk Bukarestet,
de úgy hangzott, mint a bostoni tavasz -
madarak a bambusznádon az ablakom alatt.
Visszafelé apád vezetett, a 101.9
Romantic FM angol nyelvű búcsúdalogat
sugárzott. Börtön, szántóföldek mellett
haladtunk. Kicsomagoltunk, elpakoltuk
a maradékokat. Éreztem, ahogy az a falatka
agy a gyomromban savasodik.
Ki akartam szarni, túllenni rajta,
nem akartam gondolkodásra gondolni,
vagy magamban érezni azt. Később,
egy barátokkal teli nappaliban, hol
nem szólt senki, te feleltél a zenéért
épp: *And you already know,
you already know how this will end.*
Fejemben szobák nyüzsögtek.
Külön ágyban aludtunk. Hajnalban
arra keltem, hogy egy férfi a lenti
lakásban rossz angolsággal
a Bad Romance refrénjét üvölti. Egy nő
az ablakon túl az ötödik emeleten
egy szőnyeget rázott ki, ütötte seprűvel.
Jött a macskád, és mellkasomra telepedett.
Éberem fekve, az agyra gondoltam beleimben,
és ismétелgettem a hálósobád falára
firkantott sorokat: *Ó milyen rég
volt, mióta láttam a napot
ragyogni a nap fölött.* Te még
aludtál. Jót aludtál.

Richter skála, Bukarest

Az első héten körbevezettél üres
fővárosodban, álmomban. Kihagytuk

a Parlamentet és a Calea Victoriei-n haladtunk
lefelé, méhviasz gyertyákat égettünk az élőkért,

jázmin teát ittunk a Serendipity-ben, aztán
egy hatalmas ütés. Megkérdeztem volna,

mi történt ezután, de ott voltam, benne, tudtam,
éreztem: magadat mentetted volna meg,

ha nem felejtened el nap mint nap, hogyan.
Olyan vagy, mint a zenetudós, akiről olvastam,

a tizenhét másodperces memóriával. Minden 3.4-edik
pislantásnál elfelejti, mit vett imént a szájába,

a lánya nevét, a sajátját. Minden én,
amit leír, leírt valaha, valaki más

kezének trükkje csak. Emlékszik
a komponálásra, emlékszik a feleségére.

Minden alkalommal, amikor látja, tíz év óta
először látja és keringőzni

vinné. Minden alkalommal, ha a nő az ő szobájába
lép, egy dobozt kerülget. Én vagyok ez a feleség.

A faludban ragadtam, pórázon
sétáltatok egy csirkét. Gyűrűjét csipkedi a nap-

raforgó magjainak a ház körül, a Levendula utcában
– levendula egy másik nyelven. Itt ragadtunk

a novemberben, ő és én, rád várunk,
 hogy betévedj a kertbe, elhaladva a kis fekete

kutya mellett, aki féregjáratokat túr a földbe.

Aszimptota

Késő október volt, mellettem feküdtél,
 a könyvespolcra lógó ördög-

szemet bámultam.
 Elkezdtem lerajzolni a füzetembe –

feketével, aminek kéklőnek, fehérnek,
 babakéknek kellett volna lennie –

és te keresztbe tetted lábaidat, térded
 eltakarta előlem a pupillát.

FENYVESI ORSOLYA fordításai

GRETCHEN McCULLOUGH

Tiszta víz

Szóval, miért vagy itt? Ugye, csak viccelsz. Fürdőruhákat loptál a tornaterem szekrényeiből? Viccből tetted, vagy ez klepto...? Mit csinálsz a fürdőruhákkal? Mondd meg! Kíváncsi vagyok. Kivered beléjük? Őrület! Tulajdonképpen ez a hely nem olyan rossz, sőt, majdnem olyan, mint a Miami Hilton... Kivéve persze azt a magas falat a szögesdróttal. Figyelj, kilóghatnék veled? Oké, kösz. Mi van? Viccesebb vagyok, mint egy heroin függő? Yeah, nagyon köszönöm! Szerinted, hogy lehet innét kislisszolni? Tudod,... lelépni. Kirepülni a ketrecből. Most ellenállok a könyvírásnak, de azok a köcsögök tuti nem fognak rá várni. Égnek a vágytól, hogy valamilyen ürüggyel elutasítsanak. *Egyiptomban szennyezett víz*. Ó, tényleg? Nem hinném, hogy bárkit érdekelne. Vedd csak meg, jó könyv, számtalan nyelvre le fogják fordítani. Már megegyeztünk a fordítókkal. Hogy miért vagyok itt? Mert egy teherautónyi fertőzött halat borítottam az egyetem kapujához. A tanítványaim összeszedték és elhúzták az Élelmiszerbiztonsági Hivatal elé, hogy tiltakozzanak a szennyezett víz ellen. Yeah, frankón ez történt. Azok a köcsögök meg azt hiszik, hogy közveszélyes vagyok, és el akarnak takarítani. Akár apát hallanám: viselkedj, különben kapsz! Miért mondom ezt? Mert igaz. Kit érdekel? Fogd be! Fogd be a pofád! Hogy merészselsz?! Nem, nem fogom be! Megpróbálnak elhallgattatni. Istenem, láttad ezt? A KFC kifutófiúja épp most hajtott be a kertbe. Te rendelted ide? Nem szabad azt a szart enned, nem tesz jót az egészségednek. Na, jól van, ha ragaszkodsz hozzá. A fűszeres szárnyakat én is kedvelem. Nézd, sajnálom. Nem akartam agresszív lenni. Csak egy sült krumplit kérek, azok úgyis Doritost esznek, abból meg soha nem bírsz eleget enni.

– VAN EGY PATKÁNY A KONYHÁBAN. MIT CSINÁLJAK?

Nem, nem fogom abbahagyni a nótát: „Van egy patkány a konyhában. Mit csináljak?” Zavarlak? Nagyon sajnálom! Mániás depressziós vagyok. Ugyan, kit érdekel? Te kívülálló vagy. Miért nem mondom el nekik a csalást? Hé, nagyon kedves tőled, hogy megosztod velem KFC-s kajád. Én nem osztanám meg!

* *Gretchen McCullough* (1961) a texasi Harlingenben született és nevelkedett. 1984-ben, a Brown Egyetemen szerzett diplomáját követően Egyiptomban, Törökországban és Japánban tanított, később a Tuscaloosai Egyetemen szerzett MFA fokozatot kreatív írás szakon. 1997–1999 között Fulbright ösztöndíjjal Szíriában tanított. Történetei és esszéi a *The Texas Review*-ben, *The Alaska Quarterly Review*-ben, *Archipelago National Public Radio*-ban, a *Barcelona Review*-ben, *Storysouth*-ban, *Gowanus*-ban és *Storyglossia*-ban jelentek meg. Gretchen McCullough 2000 nyara óta a Kairói Amerikai Egyetem Retorika és Szerkesztéstan Tanszéken tanít. Legutóbbi kötete 2013-ban jelent meg *Seherezáde foga* címmel. Ez az írása is ebből a kötetből származik.

Apropó, hallottad, hogy megjelent a pestis Líbiában? A fekete halál. Oké, befogom. Tudni akarod? Nem, nem mondom el. Csak ha könyörögsz. Szörnyű! Hatalmas foltok a bőrön, a lágyéki nyirokcsomók beduzzadnak. Láz, fejfájás, hányás. Azután levesz a lábadról a hasmenés, összeszarod magad. Delírium. Kóma. Halál. Na, ugye?

Kortyoltam egyet a Coca Colából, aztán lerohantam...

Köszí a szárnyakat! Visszamegyek a szobámba.

Nos, ez egy átkozottul szép börtön. Kivéve az öröket a hallban, akik folyton mászkálnak. Hé, ez majdnem olyan, mint egy kolesz. Csitulj már el! Ugyan már, Gary, nem gondolod, hogy ez az alkotószabadság? Nyugi! De, ahogy gondolod. Szép akvarell képek – olyan egyiptomiak. Nem rossz. Jó ízléssel dekorált helyiség. Ez a kép ferde. Igazítsd meg! Most jobb. Ki festette? David Roberts¹, a 19. századi festő. Ez Khan el-Khalili, a bazárnegyed. Ez meg Ibn Tulun, a legöregebb egyiptomi mecset. Mostanában mindenki a barátainak adja a festményeit. Szép keleti ajándéktárgy, az emberek szeretnek ilyesmiket hazavinni. Meg franciaágyakat. Csak azt nem mondják, hogyan osszuk fel. Engem nem tesznek bolonddá. Na, hadd próbáljam ki! Gyerünk, mulassunk! Ül le, az ágyak általában túl puhák, ugye tudod? De ez tökéletes!

Valójában áldás, hogy száműztek az egyetemről. Ez itt egy óvoda. „Doktor úr kérem, kimehetek pisilni?” Hadd menjek ki! „Doktor úr, nekem nem kell se papír, se toll. Én egy zseni vagyok.” De hiszen még Einstein is jegyzetelt.

Gary, nézd ezt úgy, hogy végre olvashatsz! Hogy milyen könyveket hoztam magammal? Basszus! Ez még csak nem is egy John Le Carré². Annyira kába voltam, hogy a *Katasztrófavédelem a gyakorlatban*-t hoztam. Marhajó! Amikor a halakat az Élelmiszerbiztonsági Hivatal elé cigelték, engem megböktek egy nagy tűvel, és frankón kiiktattak. Nos, ez egy vicces sztori is lehetne, ha nem velem történik! Nézd a jó oldalát, Gary, volt néhány nagyon szép beszélgetésed a hepatitisről és az egyiptomi mételeyről azzal a dokival, aki beléd döfte a tűt. A biztonsági őröknek meg fogalmuk se volt, mit kezdjenek a bűdös halakkal. A biológia szakos diákjaim elkezdtek bepakolni a halakat a röntgengépbe. Vizsgálatra. Ugyan már, Gary, erre büszke lehetsz. A mérgezett halak potenciális terroristák. Ez egy eredeti gondolat, nem? Mostanság a rossz étellel és a mérgezett vízzel terrorizálnak. Na, jó, én elég törtető vagyok. De ha túl akarom élni a világegyetemet, muszáj átolvasnom a tudományos cikkeket. Minden apró dolgot át kell nézni, még az enciklopédikus bejegyzéseket is. Hogy miért gyötör ez a dolog? Nincs valami olyasvalami, amit úgy hívnak, hogy a lelkiismeret? Tudod, nem nekem való ez. Túl sokat aggódom. Valaki kivihetne. Jól van, na. Ez paranoia. De gondolj bele! A Nagy Fiúk nem akarják magukat leleplezni.

Nagyon fülledt itt. Bekapcsolom a ventilátort.

Tehát az olvasás kilőve. Egyébként sincs izzó a lámpában. Hé, itt szúnyogok is vannak. Awww! Ez fájt. Az arcomra csaptam. Elkaplak, te ördög. És nem csak téged.

¹ Skót festő (1796–1864)

² Angol író, a kémregény irodalom egyik legismertebb alakja.

Az egész bandát. Istenem, nézd meg a falat, már tele van véres foltokkal. Biztos, van valahol rovarirtó. Itt van, ni. Egy szart! Ez üres. Kitől kérjek? Rendben. Telefon sincs. Beborítom a fejemet a takaróval. Egyébként is kezdek álmos lenni...

Felébredtem.

Valaki becsapta az ajtót. A mobilról Louis Armstrong „*What A Wonderful World*” szól. VEDD MÁR FEL!

A villanyt felkapcsolták.

– Mi folyik itt? – kérdeztem, miközben felültem az ágyban.

Drakula gróf, az orvos állt ott. Ő vett fel, amikor behoztak. Most nem fehér köpenyben volt. Selyemöltönyt viselt, olyan volt, mint egy Armani. Biztos valami nagymenő.

– Dr. Gary, elnézést kérünk a kellemetlenségért. Mr. Karalombost átmenetileg ide helyezzük. Nincs máshol hely.

Az új szobatársam állt előttem. Istenem, honnan hozták ezt a fickót? Hatalmas termetű volt, igazi óriás. Egy apró rák vagyok mellette. Néztem a hasát, óriási. Ha terhes lenne, tuti, hogy ikrei lennének. Szőke haja van és kék a szeme. Vajon egyiptomi? Vagy valami keverék?

– Nem kell szobatárs – mondtam. – Nem, és kész.

– Köszönöm a megértését – mondta a doki, és elmosolyodott. – Tudtam, hogy nem bánja.

– Nem lehetne ezt nappal? Hajnali három óra harminc – mondtam, és az órát néztem. – De most komolyan?!

– Itt éjszaka is élet van. Pihenjen jól, Dr. Gary – mondta az orvos.

– Ez kurvára nem vicces – mondtam, de az orvos már becsukta az ajtót.

– Örülök, hogy megismerlek – mondta az új szobatársam, és kinyújtotta hatalmas kezét. A kézfogása bénító volt.

– Dr. Gary Williamson. A Yale Ph.D.-se – mondtam. – Pokolcsináló. A világ felszabadítója. Harcolok a környezeti igazságtalanságok ellen.

– Yanis Karalombos. Társastánc tanár. Keringő. Foxtrott. Salsa. Szamba. Tangó.

Harsányan nevettem. Hirtelen Karalombos elkapott és körbekeríngőztük a szobát. Szóval tud táncolni. Annak ellenére, hogy bazi nagy volt, nagyon könnyedén mozgott.

– Tudod, hogy kell követni – mondta.

– Nem nehéz – mondtam. – Jól megfizetnek?

– Jól – mondta. – De nem a pénz számít. – Rámkacsintott.

Elképzeltem, hogy egy anorexiás lánnyal táncol. A lány dereka olyan széles, mint Karalombos bokája.

– Úgy tűnik, az élet bőven bánt veled. Miért vagy itt? – kérdeztem.

Hirtelen sírni kezdett.

– Istenem, mit mondtam? Miért sírsz? – kérdeztem. – Ne sírj! Nem bírom, ha egy férfi sír.

Megveregettem a karját, mert nem értem el a vállát.

– Nincs több sertéspástétom – mondta.

– Mi van? Nem értelek.

Mi a fenéről beszél ez a fickó? Egy perccel ezelőtt még viccelődtünk.

– Sertéspástétom függőségben szenvedek – nyögte.

Könnyek gördültek le az arcán. Az orra folyni kezdett. Egyre hülyébben nézett ki. Van itt valahol papírzsebkendő?

Adtam neki egyet.

– Kérlek, ne sírj!

– Légy szíves! – mondta, és letérdelt. – Ismersz valakit... aki tudna nekem sertéspástétomot szerezni? Vagy legalább egy darab sertéskarajt?

– Nem, nem ismerek senkit – mondtam, és arrébb taszítottam. Kezdett egy kicsit kényelmetlen lenni a közelsége.

Hirtelen abbahagyta a sírást.

– Lehetetlen. Biztosan ismersz valakit – mondta. – Házasság vagy?

– Nem. Nem vagyok házas. Gyerekeim sincsenek – mondtam.

– Nem vagy házas? Hogy lehet? – kérdezte Karalombos meglepetten.

– Csak úgy, hogy nem. Így alakult az életem. Nem mindenki házas. Te házas vagy?

– Én? Túl nagydarab vagyok – mondta.

– Rengeteg nagydarab ember van világon – mondtam. – Mi ezzel a probléma?

Karalombos feltápáskodott a padlóról és leült az ágyra. Néztam a hatalmas embertömeget. Hol veszi a ruháit? Sok szabó van Kairóban.

– Tehát sertéspástétom függőségged van?

Ahogy megmozdult, az ágyrugók is felsikítottak. Lehet, hogy majd le is szakad alatta?

– A sertéspástétom az én asszonyom – mondta Karalombos.

Nagyon izzadt, megtörölte a homlokát. Szegény srác, milyen szomorú. A papírzsebkendő már csak egy csomó volt a kezében. Adtam neki egy másikat.

– Az összes sertés-hentes tönkremegy Egyiptomban. Nincs disznó – megint sírt.

– Mást is lehet enni. Csirkét. Barányt. Gyümölcsöt és zöldséget – mondtam. Valahogy megpróbáltam megvigasztalni.

– Lencsét – kockáztattam meg. De tényleg, miért mondtam ezt? A lencse meg se kottyanna ennek a fickónak.

Karalombos szinte ugatva mondta.

– Zöldséget? Mi vagyok én? Nyúl? Szükségem van húsrá.

– Hát – mondtam. – Tudom, mire gondolsz.

Ellenálltam az erős készítésnek, hogy röhögjek. Ennek a fickónak egy teherautónyi zöldséget kellene megennie, hogy jóllakjon. Meg kellene világítanom neki a dolgokat. De ez nem az én asztalom, salsa leckéket pedig mégsem kérhetek.

– Miért vagy itt? Úgy tűnik, nincs bajod – kérdezte Karalombos.

- Bajba kerültem a hatóságokkal – mondtam.
- Hogyan?
- Egy csomó fertőzött halat dobattam le az egyetem elé – mondtam.
- Miért?
- Ez elvi kérdés – feleltem. – A szennyezés tönkreteszi a Nílust.
- Karalombos nevetett.
- Mindenki a szennyezésre panaszkodik.

A következő pillanatban már horkolt. Párnát tettem a fejére, de nem sikerült elnémítani. Ha a bálnák horkolnának, az pontosan így hangzana.

El kell tűnnünk innen. Mit tegyek? Reggel öt van. Karalombos az örületbe kerget. Kilógjak a kertbe? Oké, miért ne? Becsuktam a szobaajtót. Wanker Boy is itt van. Intetet. Haver! Összerezzentem. Utáltam a haver szót. Hívjon bárminek, barátnak, embernek, pasasnak, csávónak, csak havernak ne. Wanker Boyt körülvette néhány fazon, a csontsovány anorexiás lány Wanker fiú vállára hajtotta a fejét, istenem, látni lehet a csontjait. Vajon megcsonkította magát? Csúnya vágások borítják a karját. Hé, itt van az a híres egyiptomi énekes? Mi a neve? Abdel Wahab. Mit keres itt?

– Dr. Gary, haver, légy szíves meséld el a halas történet! Légyszí! Hé, figyeljen, mindenki! Ez félelmetes – kérte Wanker

Aztán elmeséltem nekik, hogyan szereztem billencset, hogyan toboroztam diákokat, és hogyan vettem fel a kapcsolatot az újságokkal.... A történet végén mindenki tapsolt. Abdel Wahab fütytyentett. Elkezdtek énekelni a *Ne csókolj meg a szememen-t*.

Amikor visszatértem a szobába, Karalombos még mindig horkolt, magzati helyzetbe gömbölyödve aludt, mosolyogva, mintha nem is érdekelné a világ.

Ahogy ültem az ágyon, egyszer csak Drakula gróf lépett be az ajtón. A lakáj egy tálcával követte.

- Szóval, mi a menü? – kérdeztem.
- Sült tilápia³ – mondta. Intett az inasnak, hogy tegye a tálcát az asztalra.
- Ó, nem! Ez hal! Na, ne! Tengeri cucc reggelire? Másvalami? Fava bab például?
- Az elfogyott. Legalább kóstold meg!
- Nem, köszönöm! Ez a hal ólommal töltött – mondtam.

Mi tagadás, kezdtem éhes lenni. Alvás vagy az ennivaló nélkül a lábaim reszketek. A fejem lüktetett.

– Dr. Williamson, te egy intelligens ember vagy. Yale diplomás – mondta Drakula gróf mosolyogva. – Előbb vagy utóbb úgyis enni fogsz.

Karalombos fölébredt.

- Kalimera. Kalimera. Jó reggelt! – mondta mosolyogva.
- Kalimera – mondtam. – Ez egy pompás reggel.

³ egy nílusi halfajta

Már órák óta a Walker fiú és a többiek figyelmében álltam, úgy éreztem magam, mint Pied Piper⁴.

Karalombos felállt, az ágy megnyikordult. Aztán a fiú lehúzott sliccel kitámolygott a fürdőszobába. Annyit hugyozott, mint egy Niagara vízesés. Behallatszódott.

– Vízet hoztál? – kérdeztem Drakula grófot.

– Tessék – mondta és ideadta az üveget.

– Sok embert érdekel a halas történetem. Te azt hiszed, veszélyes vagyok. De ez elvi kérdés... – mondtam.

– Meggyőző vagy – válaszolta.

– Nézd, én biológia professzor vagyok. A szennyezés komoly probléma. Az emberek szennyezett vizet és élelmiszert fogyasztanak – tönkreteszik az egészségüket. A veséiket.

Karalombos az ajtóban állt, a slicce még mindig nyitva volt. A farkát pakolásztá. Istenem, nem csoda, ha nem talál nőt. Igaza volt. Tényleg túl nagy.

Karalombos megragadta a vizes üveget, megitta a vizet egy kortyra. Micsoda szörny – az Adams család egyik szereplőjére emlékeztet. Mi is volt a neve? Lurch? Istenem, ennek a fickónak egy vagyon lehet a havi kosztja.

Drakula gróf az ajtó felé indult.

– Figyelj, majd gondolkodok azon, amit mondtál. De most meg kell nézni a többi beteget is. Tudod, van pár beteg, aki éhségstrájkol, őket a IV.-be tesszünk.

– Fenyegetsz?

Nem válaszolt. Becsukta az ajtót.

Megnéztem a tálcát: szalonna, szétfőtt sárgarépa és zöldbab. Egy kis vizes burgonyapürével. Plusz egy csomag sós keksz.

– Bárcsak megehetném a szalonnát! – mondta Karalombos.

– Edd le róla! – ajánlottam fel neki, pedig éhes voltam.

Újra sírt. Én tényleg nem bírtam a sírást. Még mindig emelkedett hangulatban voltam a kertben való megdicsőülésem miatt. Abdel Wahab azt hitte, viccelek!

– Figyelj, Karalombos! Kössünk üzletet! Odaadom az ennivalóm, ha abbahagyod a sírást.

Az egyik mancsával Karalombos megragadta az egész halat.

– Tervezzük meg a szökésünket! – mondtam. – Jó?

Karalombos szája tele volt, de hevesen bólogatott, aztán felvette a *Katasztrófavédelem a gyakorlatban* című könyvemet az éjjeliszekrényről, és ideadta.

– Szökést?

– Szökést – mondtam, és a könyvet a falnak vágtam. – Ebben nincs semmi. Csak táblázatok és grafikonok.

⁴ egy régi német legendahős (A hameli patkányfogó)

Ültem az ágyamon. A lábujjkörmeim szörnyű formájúak, felvettem a körömvágót és elkezdtem vagdosni a körmeim.

– Tegyük fel, hogy nem sikerül. Mit gondolsz, mennyi idő alatt gyógyulsz ki a sértéspástétom függőségéből? – kérdeztem.

– Nem tudom – mondta, és letörölte a könnyeit a mancsával. – Van más problémám is.

A szoba csendes volt, csak körömvágó csattogása hallatszott. Az én körömöm olyan vastag, mint a bika szarva. Nagyon nehéz lecsípni őket.

– Tényleg? Mint például? – kérdeztem.

Lehet, hogy ő jobban kivan, mint én. Nekem semmi bajom. Csak túl messzire mentem. Egy anarchista voltam.

– Szerelemi ügy – suttogta. Kigombolta a szmoking szoros gallérját. Milyen figyelmetlen voltam. Vajon egy partiról került ide tegnap este? Ádámcsutkája kida-gadt. Izzadni kezdett.

– Ó! – mondtam. Adtam neki egy papírsebkendőt. – Mi történt?

Lehet, hogy ez a fickó nem az, akinek látszik?

– Bízhatok benned? – kérdezte suttogva.

– Persze, miért ne? Nos, igen... Mi történt?

– Esküdj meg! – mondta.

– Ugyan már. Mi vagyok én, a gonosz farkas?

– Nem ismered azokat az embereket – mondta. Alig hallottam. A hangja épphogy csak hallható volt.

– Milyen embereket? Miről beszélsz?

Lehet, hogy nem kellene ebbe belekeveredni. Távolságot kell tartanom. Úgy viselkedik, mintegy maffiózó.

– El kell tűnnöm egy időre. Az egyetlen nő volt, akit valaha is szerettem.

– Ki az? A miniszter felesége?

– Mondjuk úgy, hogy egy fontos ember, és megkért, hogy tegyek meg neki egy szívességet. Tanítsam meg az egyetlen lányát keringőzni. Az esküvőjére. Aztán én meg ő nagyon közeli kapcsolatba kerültünk... Verseket szavaltunk egymásnak „*Ahogy itt jár-kél, szép, miként/a csillagtűzes éjszaka;/fénybe árnyat és árnyba fényt...*”⁵

– Ki írta?

– Lord Byron.

– Tovább.

– Az egyik dolog követte a másikat.... – Karalombos elhallgatott. Először felmérte a maradék zöldséget a tálcán, aztán hirtelen lekapta a kekszet a tálcáról.

– Folytasd! – kértem.

– Nem akarom. Találd ki magad!

⁵ Lord Byron: *Ahogy itt jár-kél* (Szabó Lőrinc fordítása)

Az összes szétfőtt zöldséget belapátolta a szájába.

– Ő annyira más volt. Még soha nem találkoztam olyan lánnyal, aki így szerette a romantikus verseket. A többiek csak a ruhák érdeklik. Vagy az iPod.

– Még mindig nem értem, miért vagy veszélyben – mondtam. – Miért vagy veszélyben?

– Azt hiszem, terhes – mondta Karalombos.

Ez sokkal jobb, mint az én regényem slusszpoénja. A görög tánctanár teherbe ejti a fontos ember lányát.

– Ajaj! – mondtam. – Ki a lány apja?

Karalombos rázkódni kezdett.

– A gyerek egy óriás lesz – mondta.

– És akkor mi van?

Nagy kísértést éreztem, hogy azt mondjam, akkor jobb, ha elhagyja az országot.

– Van rokonod Görögországban?

– Stavanger, de ő Norvégiában él. Egy éttermük van – mondta. – Azt mondták, taníthatnék táncot.

– Akkor mire vársz? Menj!

– Vízumra van szükségem – mondta. – Ismersz valakit a Norvég Nagykövetségen?

Megráztam a fejem.

– Nem mondhatnám. De az amerikai nagykövetségen ismerek pár embert.

Karalombos vállat vont.

– Dokumentumok millióját kell benyújtani. Azt hiszem, ez nem lehet probléma. Van egy csomó pénz a számlámon.

– Mit gondolsz, meddig leszel itt? – kérdeztem.

– Nem tudom. Talán néhány hétig – mondta. – Miért hagyod, hogy a környezet-szennyezés ennyire kiborítson?

– Nem tudom. Kisgyerekkorom óta úgy érzem, a világ egyre rosszabb lesz. A világ csodálatos. Mi pedig megsemmisítjük. Pánikrohamok gyötörnek. Úgy értem, csak nézd meg a Vörös-tengert. Tönkreteszi a nagy iparosítás.

Felnéztem.

– Karalombos?

Már megint horkolt. A gyomrom korgott. Hé, és mi van, ha Karalombos a Mukhabaratnak⁶ dolgozik? Először az a nevetséges történet a sertéspástétom függőségéről, aztán egy másik történetet, ami ugyanolyan abszurd, egy fontos ember lányáról. Mi van, ha a titkos rendőrség küldte rám, hogy kitudakolja, mire készülök. Oké, légy racionális, Gary! Nem a titkosrendőrség a legaggasztóbb probléma Egyiptomban? Mint az igazi terroristáknak, nyugodtnak kell maradnod, akkor kijuthatsz innét.

⁶ egyiptomi titkosrendőrség

Az első, hogy éhes vagyok. Ennem kell. Megkeresem Wanker Boyt. Megvan. Ott ül a piknik asztalnál, fülhallgatóján hallgatja az iPod-ját, miközben előre-hátra hintázik a széken. Mögé lopakodtam. Énekelt: *„We don' go out to eat. All we ever do is play in the sheets.”*⁷

Megveregettem a vállát, mire felemelte a KFC-s dobozt, és mosolyogva rámutatott. Nos, lássuk csak. Az ebédlő közel van a bejáráshoz. Lehet, hogy csak ki kell sétálni az ajtón?

Négy srác teázik az ebédlő jobb oldalán éppen a kapuval szemben. A másik oldalon egy csoport dominót játszik. A falak túl magasak, hogy átmásszak, egy kilenc láb magas létra kellene. Nyolc ór áll a kapunál. A kakukk fészkeből könnyebb lenne kijutni, mint innét.

Figyelj, Wanker Boy, szerzek neked egy évre elegendő fürdőruhát, ha hozatsz egy doboz KFC-s menüt. Wanker levette füléről a fejhallgatót. Mi van? Vagy adjak egy ajánlást a Harvardra? Persze. Tudnál kérni egy extra káposztasalátát is? „Egyél, egyél” énekelt, és vadul ide-oda csapkodta göndör haját. És egy extra nagy Pepsit.

– Freak. Örült.

Abdel Wahab felugrott az asztaltól és elkezdett énekelni. *„Kilopetra, Kilopetra, ayyou houlmen min layaaleeki elhisaani?”*⁸

Egy gallyat használt mikrofonnak. A tömeg összeverődött.

Nem sokkal később a KFC kifutófiú ordított a bejáratnál, nem mutatta fel igazolványát. Mászor felmutatta. A motorja kitámasztva állt. Amikor Abdel Wahab meglátta, felé sietett. Mint egy kisgyerek, úgy állt ott megbabonázva.

A motor kulcsa a gyújtásban volt. Eljött az én időm, most senki sem figyel rám. Felmásztam az ülésre. Fogalmam sem volt, hogy kell elindítani egy robogót. Lenéztem. Mintha valamit be kellene rúgni az elején. Miért nem vagyok egy macsó srác?

A kifutófiú hirtelen felém rohant, és kezében a számlával integetett. Az egyik szemét valami fehér fátyol borította.

– Extra ropogós, uram. Szolgálatára.

Vajon hogyan láthatta meg, hogy a motorján ülök?

Le kellett szállnom a motorról, hogy kihalásszam a pénzt a zsebemből.

– Mindig szerettem volna megtanulni motorozni. Már gyerekkorom óta.

Ez a hazugság elég bénán hangzott. De lehet, eszébe se jutott, hogy ellophatnám a motorját.

– Semmi baj – mondta, és átnyújtotta a KFC-s zacskót. Az illata mennyei volt.

Wanker Boy felkiáltott:

– Hé, haver! – Intett, hogy csatlakozzak a csoporthoz.

⁷ Snoop Dogg Sexual eruption c. száma

⁸ Mohammed Abdel Wahab dala, melynek teljes hossza majdnem 25 perc. „Kleopátra, Kleopátra mik a te gyönyörű éjszakáid álmai?”

– Megkapod az ajánlást a Harvardra – kiáltottam. Úgy iszkoltam vissza a szobába, mint egy tolvaj. Nem akartam megosztani a három sült csirkét, se a Pepsit senkivel, még Karalombossal sem.

Lábujjhegyen lopakodtam vissza a szobába. Karalombos beleszippantott a levegőbe. Talán a fürdőszobában kellene megenni a csirkét. Gyorsan, mielőtt Karalombos felébred. Megragadtam a drága csirkét, a fürdőszobába rohantam, és becsaptam az ajtaját. Kinyitottam a dobozt: számban összefutott a nyál. Nézd csak, milyen ropogós a hús! A számhoz emeltem a combot. Karalombos egy szeméthalmot gyűjtött a sarokba, a szaga undorító volt. Levegőt, levegőt! Hadd lélegezzek be egy kis friss levegőt! Öklendeztem. Muszáj kimennem. A csirkét a WC tartály tetejére dugtam. Lenyomtam az ajtókilincset. A csavarja kiesett. A francba! A kilincs a kezemben maradt. Miért velem történik ez?

Verni kezdtem az ajtót. Bang.

– Karalombos!

Bang. Bang.

– Nyisd ki az ajtót!

Kezdttem ideges lenni. Se a liftet nem bírtam, se a zárt helyet, se a tömeget – kitor a frász.

– Karalombos! Kérlek!

Hatalmasat csaptam az ajtóra.

– Ébredj!

Fülemet az ajtóra tettem, de nem hallottam semmit. Miért nem válaszol? Kiment volna a szobából? Ez nevetséges! A szobában volt, amikor bejöttem ide. Miért gondolok mindig a legrosszabbra? De miért nem válaszol? Az arcom égett, karmolászni kezdtem a nyakam. Szédültem. Nyugi! Lélegezz mélyeket! Egy kövér csótány mászott felfelé a falon. Megint öklendeztem. Úgy éreztem, csúszok lefelé a falon. A fülem csengett.

Az ajtó lassan kinyílt.

– Semmi baj – mondta. – Minden rendben. – Sarkig kinyitotta az ajtót.

Levegő áramlott be. Csak úgy kapkodtam a friss levegőt.

– Istenem, megmentetted az életem – mondtam.

– A zsanérok elrohadtak – mondta. – Nem probléma.

Elmosolyodott.

– Nézd, milyen fincsi! Nyam, nyam – mondta.

Kinyújtotta a kezét a víztartály felé. Ugyanakkor én megragadtam a karját. A KFC doboz megbillent a víztartály szélén, aztán beleesett a WC-csészébe.

– A francba! – mondtam. Elment az étvágyam. A motyó a WC aljára került. Karalombos kihalászta a dobozt a vízből. Át volt ázva. Az ázott dobozt felém nyújtotta.

– Nem, köszönöm – mondtam. – Inkább nem.

Egy könnyű kopogás hallatszódott az ajtón. Drakula gróf lépett be.

– Úgy látom, eszel. Jó. Remek. Szeretem a KFC-t.

- Légy a vendégünk! – mondtam.
- Hello bácsikám – mondta Karalombos. – Mizujs?
- Bácsikám? – kérdeztem vissza. Szóval az orvos a nagybátyja? Hát ezért jött be az éjszaka közepén! Lehet, hogy a történet mégis igaz – hihetetlen.
- Drakula gróf az ajkára tette a mutatóujját.
- Változik a terv. Norvégia nem fog működni. Máltára megy. Ma éjjel.
- Ma éjjel? – kérdeztem vissza Karalombos.
- Azon tűnődtem, Drakula grófnak van-e neve. Nem tűnik rossz fiúnak. Buta vagyok. Lehet, hogy már mondta nekem korábban, de nem figyeltem.
- Az ember, akinek nem mondhatjuk ki a nevét, téged keres – mondta. – Szitakötő meg akar tanulni a tangózni. Legalábbis ezt mondják.
- Izzadságcsepp gördült le Karalombos arcán. Reszketett.
- Apropos, mi történt a fürdőszoba ajtóval? – kérdezte Drakula gróf.
- Én voltam. Beragadtam – feleltem. – Klausztofóbiás vagyok. Az unokaöccse megmentett.
- Ó, igen. Valóban. A kórlapjában is benne van, hogy klausztofóbiás – jegyezte meg Drakula gróf.
- Visszamentünk a hálósobába.
- Miért nem ülsz le? Van egy rossz hírem – mondta Drakula.
- Gyerünk. Én bírom. Készen állok – feleltem.
- Úgy huppantam le az ágyra, mint egy gyerek a nyári táborban.
- Az első beszélgetésünk óta tudom, hogy van valami, ami nagyon kedves a szívednek – mondta Drakula gróf.
- A regényem – vágtam rá. Megvásárolta a kiadó? Nem fogják kiadni? Az ügynököm átvert? Agyafúrt köcsögök.
- Járt az agyam rendesen.
- Drakula gróf leült az egyik rozoga székre. Keresztbe tette a lábát.
- Most kaptam egy e-mailt a kiadótól. A file, amiben a regényt küldted, vírusos volt. Tönkrevágta a kiadó összes dokumentumát.
- Ez borzasztó! Sajnálom. El tudom nekik küldeni újból.
- Ne! Az még rosszabb lenne, kedves barátom – mondta, miközben kicsomagolt egy mentacukrot. – A vírus neve Tiszta Víz. Csatolva volt. Keresztül ment a vírus-ölnön is.
- Én nem tudok erről semmit. Nem tudtam, hogy vírusos – mondtam. – Ez nem az én hibám.
- Nos – mondta Drakula. – Mi tudjuk, hogy nem. De az amerikai kormány téged keres. A vírust visszavezették egy kairói számítógéphez. A tiedhez.
- Ez nevetséges! Én ostoba vagyok a számítógépekhez – mondtam. – Azt sem tudom, hogy kell egy scan-t lefuttatni.
- Lehet. De van egy történeted a Felszabadítási Frontról – mondta Drakula gróf.

– Igen, ez igaz. Hát ezért kell az embernek névtelennek maradni... Miről szól az a regény egyáltalán?

– A vízügyesek összeesküvéséről Egyiptomban – mondtam. Visszhangzott bennem a szokásos blabla, amit az ügynök szoktak nyomni: „Jaj, de érdekes sztori!”.

Karalombos szánakozóan megrázta a fejét, mintha már egy halott ember lennék.

– Jobb, ha eltűnsz!

– Mi van? Nem tudnak megfélemlíteni. Szeretném felvenni a kapcsolatot az amerikai nagykövetséggel – jelentettem ki. – Jogom van ügyvédhez.

– Természetesen – mondta Drakula gróf.

– Ami azt illeti, az Amerikai Nagykövetség Regionális Biztonsági Hivatalának néhány tisztje holnap meglátogat.

– Ez felháborító! Abszolút felháborító! Semmi rosszat nem tettem – mondtam. – Mondtak valamit egyébként?

– Nem – mondta Drakula gróf. – Csak annyit, hogy ez egy biztonsági ügy.

Azt gondolják, hogy bűnös vagyok. Mi van, ha nem hisznek nekem? Oké, Gary, te az Amerikai Egyesült Államokban ártatlan lennél, míg be nem bizonyítják bűnösségedet. Igen,... de mi van azokkal a srácokkal, akik még mindig Guantánamón sínylődnek? Hány év óta is? Fogva tartják őket, csak mert gyanús karakterek. Nincs ügy. Mi van, ha évekbe telik bizonyítani az ártatlanságom? Nincs semmi rejtegetni való. Ha megpróbálok elmenekülni ebből a bolondokházából, akkor én is gyanús karakter leszek.

– Te ott leszel a kihallgatáson?

– Nem – mondta. – Azt mondták, hogy csak veled akarnak beszélni.

– Ügyvéd se lesz ott? – kérdeztem.

– Ügyvédet nem említettek – mondta Drakula gróf.

Azok a biztonsági tisztok nem hisznek nekem. Gondolni sem akarok a kihallgatásra.

– Megmondtad nekik, hogy ártalmatlan vagyok? – kérdeztem. Teljesen kétségbeestem. Drakula gróf vállat vont.

– Nem hinném, hogy veszélyes lennél. Azt sem hiszem, hogy cyber-terrorista vagy.

– Cyber-terrorista? – kérdeztem vissza.

Kezdett a frász kitörni.

– Ezt a kifejezést használják az internetes bűnözésre – mondta Drakula gróf.

– Azok a köcsögök csinálnak velem valamit – mondtam. – Bármit megtehetnek a haza védelmében.

Ki kell jutnom innét. Nem bírom sokáig, se a diliházban, se a börtönben. Örökké az ártatlanságomat bizonyíttatni? Becsavarodnék.

– Van egy másik lehetőséged – mondta Drakula gróf. – Ne kérdezd, hogy miért segítek, de ez egy lehetőség van, hogy kijuss innét.

– Mi? – kérdeztem.

Ahelyett, hogy híres író lennék, amiről mindig is álmodtam, most egy menekülő internetes hacker lettem. De miért? Vajon meg akarom várni az amerikai nagykövetség biztonsági tisztjeit? Nincs különbség a névtelenek között?

– Karalombosnak kell egy társ.

– Benne vagyok – mondtam.

– A nagybátyámnak igaza van. Veszélyben vagy – mondta Karalombos.

Karalombos a hüvelyujjával felfelé mutatott.

Istenem, mekkora hüvelykujj!

– Természetesen álruhában még. Mint Karalombos férje. Majd teljesen lefátyolozzuk. Ismerek egy TV-sminkest. Megígérte, hogy segít.

– Ez egy olyan álca, ami veszélyes – mondtam. Játszanak velem? De miért? Nincs is szükségük rám.

Drakula gróf elmosolyodott.

– London. MI5 a szolgálatodra.

– Most viccelsz? – kérdeztem.

De Drakula nem válaszolt.

És így történt, hogy Máltára kerültem. Meg kell húznom magam. Nem tudom a jövőt, egy lúzer vagyok, de nem fojtogatnak a menetrendek, találkozók és címek. Úgy érzem magam, mint egy gyerek, aki egy hintán a magasba repül, mielőtt a vízbe ugrik.

Karalombos szerzett nekem munkát, mint pénztáros dolgozok a vallettai Palace of Knights Múzeumban.

És tényleg nem tudom, hogy kaphatok-e még valaha munkát egy egyetemen újra. De olyan rossz ez? Köröznék. A *Chronicle of Higher Education* egy cikket írt rólam: „*Tanks professzor karrierje odalett a fertőzött halak miatt, mire létrehozott egy veszélyes számítógépes vírust Új Víz néven. A professzort még nem találják.*”

Én soha, de soha nem olvastam el újra a *Katasztrófa a gyakorlatban* című könyvet. Más hobbit kerestem magamnak, máltaiul tanultam. Ha nem belépőjegyet árulok, akkor hátul vagyok, fényezem a lovagok páncélját.

Hetente kétszer jógázok, és már nem is vagyok dühös. És nem járkálok, és nem szólítok mindenkit köcsögnek.

Karalombossal kaptunk egy szobát egy olcsó panzióban, a Roma motelben, a tenger mellett. Minden reggel kiülök az erkélyre, nézem a napfelkeltét, és élvezem a kilátást. A turisták, akik a vallettai Múzeumba jönnek, és nyugdíjas britek is valóban érdeklődnek a lovagok iránt. Szóval tanítok, csak másként.

Aztán egy nap, épp amikor salsa leckét vettem Karalombostól, találkoztam veled, Borianával, a trapéz hölggyel. Megnevettettél. Ez az én történetem, kedvesem. Akár hiszed, akár nem. Várj! Pincér! Pincér! Két konyakot kérek. Mondd csak, nem volt egy szakállas hölgy is a cirkuszban? ...

JASSÓ JUDIT

3 rövid és 1 kevert

1

A női kérdést vegyük elő, szólt
Szigorúan Szapphó.
Az ott, habzott szánk a nevetéstől.
Mosdó szélén pipereszappan.

2

Húst akartam enni.
Az egész város nagy, szomorú kirakat,
Fékek, fogak csikorgatása,
Húst, húst, húst.

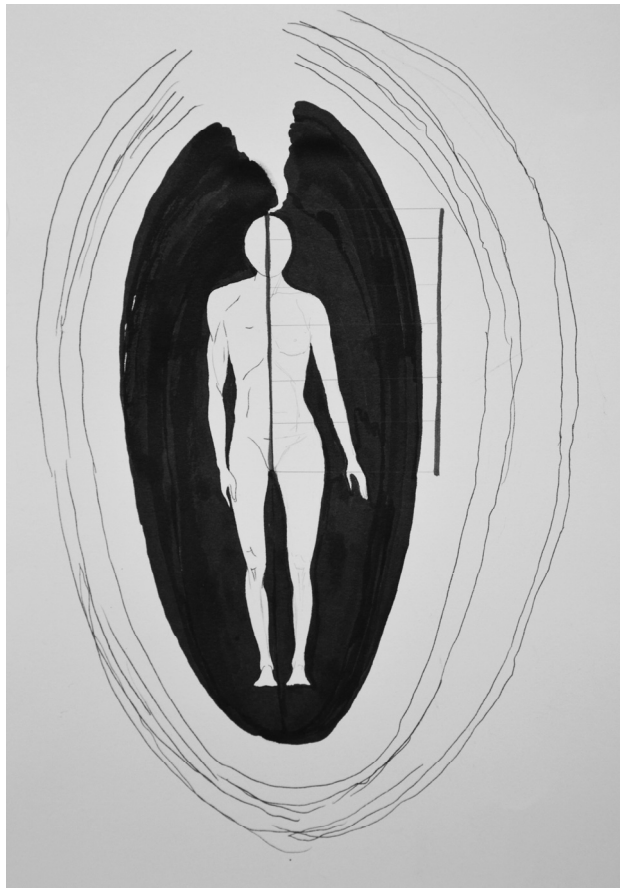
A kolbászt kettétörik csomagoláskor.
A pénztárnő sztornózza a vágat,
Kerül, amibe kerülhetsz.
Legyél szíves, ne fintorogj.

A füstölt íz kimoshatatlan.
Idő, míg lekopik, krumplipucolások
Meg aktatologatások közt,
Nagy nyilvánosság előtt.

3

Szapphó stoppal megy kirándulni,
Öt kilométerenként meg-megáll.
Egy búzatábla szélén belevág hajába,
S az ég felé csattogtatja ollóját.
Ha nem veszi föl senki, visszafelé
Gyalogol, csak autóval halad előre.
Fogalma sincs, hol éri az este.
E versben alkony, ágy, vacsora nincsen.
Mikor egy sofőr elkéri tőle a számát,
A papírra leírja: Σαπφώ.
Mintha matematika-feladvány lenne,

Ebben és benne is van, ami görög.
A délután leül, fáradt, öreg kutya,
A sofőr elalszik, Szapphó kiszáll, rágyújt.
Rímekre gondol, mint elmúlt álmokra,
Bár elmondhatná valakinek anyanyelvén.
Ne jusson eszébe, hogy elfelejtett számolni,
Jobb is, ha egy magányos nő nem kirándul stoppal.

FÉRFI OLDAL, NŐI OLDAL, 2014, indigó rajz, tinta, ceruza, 25×35 cm

KÁLDY SÁRA

Sivatagi temetés

Lassan rág.
 Szájában homok.
 Csiszolja fogait.
 Előbukkan az eleven hús.
 A szemhatáron egy osztag
 gyúri a dűnéket.
 A menetelő lábak
 mögül szemén szúr a nap.
 Léptüket elnyeli,
 csontjaik közt átfolyik a
 homok.
 Én vagyok,
 akit a vállukon visznek.
 Hegyes ujjakkal
 metszéseket
 ejtenek a bőrén.
 Kiemelik ereit.
 Apró pecekkel
 alátámasztják őket,
 hogy megfeszüljenek.
 Mozdulni sem tud.
 Mikor pislog egyet,
 megpattan, elfolyik
 a nap vöröse.

Madarak

Azt nézem, miközben beszélsz,
hogy a szemed éppen olyan kék,
mint mögötted a fal.
Mintha lyukas lenne a fejed.
Nézem a falat.
Szögekről
kék kendőből kötött
öklömnyi batyuk lógnak.
Hasuk enyhén dudorodik,
ahogy felveszik a madarak alakját.

Fehér padló fehér kréta

Táncolni kezdett. Az ágyékát sem takarta el.
Hadd lobogjon a farka.
Erős volt. Csupa izom.
A szemétől indult az orráig egy lüktető ér.
A szemét idegesen jártatta körbe,
lábujjaival lendületes vonalakat húzott a fehér agyagba,
ujjai hosszúak voltak. Az ízületeknél megdagadva.
Össze vagyunk kötve egy szalaggal
és a szalagnak nincsen vége
magamhoz húzom a szád
megtéplek gubanc!
Ahogy a lábát húzta.
Ahogy a kezét emelte.
Ahogy a szája elnyílt,
ember volt,
mármint látszott rajta, hogy az
Álltam a fallal szemben,
jobb kezemben fehér kréta,
gubancokat rajzoltam egyre dühösebben,
szégyelltem magam

Egy lavór vízben áztatom az arcomat, miközben a hideg csempétől megfájdul a térdem

Csupasz testüket pálmalevéllal csapkodják.
Fűillatuk van. A hajszálvékony
sebekből szivárgó vér a levelek
átlátszó váladékával vegyül.
Az orromból buborékok gyöngyöznek,
a hajam szétterül a vízen.
Tágra nyílt szemmel nézem az esőerdőt.
Táncolnak. Karjuk vékony,
könyökük dagadt, bőrük száraz,
pikkelyes, fekete.
Szemük fölmered, szétnyílik húsos ajkuk.
Köldöküktől a nyakukig
élénkvörös vonal.
Egyre közelebb a vízesés robaja.
Dobokat hallani.
A fákról buborékok pattognak.
Lefelé sodor a víz, maga alá gyűr,
kiöklend, és partra rak.
Apró, fekete emberek várják
pihés meztelenségemet.

A madarat ne bánts!

Viaszcseppek a gerinceden
minden csigolyára cseppentettem egyet
vörös a hold udvara
Anyám azt mondta
ilyenkor megölnek egyet
Nyirkos a padlás
a deszkák duzzadtak az esővíztől
Egy lábán megkötözött bagoly

csapkod a szárnyaival és sír.
Nekiütődik egy szakadozott krumpliszáknak
szétgurul a krumpli.
Három ujjamat az orrnyergedre tettem
szavaid a csuklómba folytak.
a szakadozott zsák összeroskad
Megijed, rikolt és sír a madár
nem értem mit keres itt.
Eloldozom a lábát.
Kivágódik az ablakon.

Harmadik lecke: Tagadás

Bevarrt pupillák nem tágulnak.
Nem szoknak sötéthez.
Koporsónyi asztalon hagyott levesbe
légy nem mászik bele.
Nem hal meg a kanál nyelén.
Olajos tócsába galamb nem hasal,
nem vizes kenyértől nehéz a bele.
Nincs cukor.
Nincs liszt.
De háború sincs.
A lepkehálót szorongató,
fehér ruhás kislány
Nem tévedt el.

TÓTH KINGA

Major

egy sávban vörös átüt
a pólyán a linzeren
a lekvár is ilyen a döngölt
vályog is ilyen a falat is
ilyenre mázolták a tanács
és a csapás keresztutcájában
6 szelvény 6 bejárat 4 ajtó

a harmadikban lakik
az akasztott ember egy sávban
vörös neki átüt a pólyán
a linzert sem kéri zománcpanyérban
hoztuk át egy külön tepsit
hogyan ne jajgasson belül az alsó
sorban barackos felette a meggy
meg az eper a mamám találja
meg én akkor már elköltöztem
azt a bejáratot zárják először

két oldalt mellette a magtárak
a dózerolás előtt kipakolás
egy tévé traubi van a tetején
nem gyártanak ilyesmiket
üvegdíj sem jár érte a bútorokat
felgyűjtja a mamám mielőtt
megmentenénk egy szekrényt
marad nem praktikus

a tapétán dombornyomással
masnik végigtapogatják
ilyen a major külseje is
belül vörös csak és ugyanott
van rajta a füstkivágás a tető alatt
kör alakú az ajtó felett félhold
ott változik a dombortapéta is

virágos rét lesz helyette
ez magánlaksértés ez a ház
nem az ez a falu is másik

a biciklimmel tekerek a tojásos
felé nem köszönnek tehénbőgés
a csorda a templomhoz ér enni
ezen a helyen egy vízműves
biciklizik a mellénye világít
egy lámpa van csak az úton
ő sem köszön az idegeneknek

az idegenek lefilmezik
a viselkedést az épületeket
végighúzzák a kezüket a
külső tapétákon megállapítják
a hasonlóságot az idegenek
a majort keresik de ebben
a faluban csak lakóházak vannak
a templom óráját sem szerelték
vissza a templom sem üzemel

a fiatal nő halkán megy
a biciklis mögött féli
a tekerést nehogy elessen
ne ez legyen az első sebe
a pótkereket évekig nem
szerelik le biztonságot
tartanak

az egyik filmes és a fiatal nő
ismerik egymást de nem most
találkoznak mindkettőnek
van egy bejárata a majorhoz
abban a részben van egy mély
szekrény pedagógiai jegyzetekkel
és hegyi bakancssal egy trabant
foglalja el a legnagyobb helyet
csak értekezletekkor használják
az irodistatitkár asszony a
tükreben keni fel a rúzszt
nem figyel a forgalomra

ezt az autót a dózerolás
előtt el kell adni két trabantért
egy kombi vehető a családnak
a tetőcsomagtartóra felfér
a bicikli azt nem kell elajándékozni
és nem is ég

ezt mondja a filmesnek
az interjúban de a pótkerekest
már nem találja meg a major
volt a raktár a major volt
a gyűjtőhely a zöldségek is
ott tudtak rohadás nélkül telelni
a katonáknak is jutott belőle
nem kellett a földeken hagyni
semmit

AZ ÉGIG ÉRŐ ESŐ, 2014, indigó rajz, tinta, 48,3×61 cm

POLGÁR ANIKÓ

Csontevő

Mikor csontot ettem,
nekem is mindig kipotyogott a fogam.
Mikor csontevő voltam,
mindennap csontot ettem, sőt, éjjel is,
ha fölébredtem és korgott a gyomrom,
mindig volt egy kis csont a kiságy mellett,
elrágcsáltam, csendben ropogtattam,
aztán aludtam mélyen tovább.
Mikor csontevő voltam,
csontból voltam én is,
mint a múzeumi dínók.
Csontból volt a gyomrom,
és bele lehetett látni,
mindenki megnézhetette, mit ettem.
Mikor csontot ettem,
soha nem rontottam el a gyomrom,
nem is tudtam, melyik a gyomrom,
és melyik a csont, amit lenyeltem.
De most már nem kérek több csontot,
most már egy kicsit se,
megpuhítva se, áztatva se,
sehogy se szeretem.

Szobormászás

A szobor szájából kipotyogtak a gombák.
A szobor kiköpte őket.
Tele van velük a fű.
Beleragadtak.
Ha anya lehúzza a nadrágom,
szökőkutat tudok köréjük csinálni.

Csak egészen kicsit.
Csak kicsit folyik
és csak akkor, ha én akarom.
Aztán mászom a szoborra,
újra és újra,
mert ha felérek, anya mindig megment.
Vagy Flóra. Vagy Zsuzsa néni.
Nem tudok lejönni,
mentsél meg, anya!
Lepottyanok én is, mint a gomba:
kiköp magából a szobor.

Feketerigó II.

Anya, mért fekszik itt ez a
feketerigó a hinta alatt?
Hogy jött le ide a fáról?
Biztos kilökték a fészekből
a többi fiókák.
Szétpotyogott a tolla,
nem tud vele repülni.
Szétpotyogott a csőre,
nem tud vele enni.
Szétpotyogott a lába,
nem tud vele menni.
Nem tudja lekarmolni
a szúnyogot a hasáról.
Egy légy van a szemében:
annyira mocomog,
hogy meg se látja
vele a szúnyogot.

A pók

A pók siet haza a hálójába.
A pókapuka a kicsinyeihez.
Segítek neki: hazaviszem.
Ha a pókot beleteszem a joghurtba,
joghurtos lesz a lába, a hasa,
és mindenét megehetem.
Flórának is adok:
megesszük ketten, elfejezzük.
Flóra fél a póktól,
félek vele én is, ketten félünk.
Elfejezzük a pókot:
az egyik felétől félek én,
a másiktól meg ő.

Denevérhinta

Ha kapaszkodunk,
hátrahajolunk,
s a hinta közben
épp magasba ér,
a lábunk fent lesz,
és lent a fejünk:
lefelé lógunk,
mint a denevér.

Mikor a hinta
nagy hullámot szánt,
s a hajó orra
felfelé mutat,
a fémárbocról
csüng két denevér,
s egymásra nézve
csak kacag, kacag.

Flóra kritikája

Anya, nem tetszik ez a vers,
teljesen logikátlan, mondja Flóra,
mi az, hogy a hintán lógunk
lefelé, mint a denevér?
Hogy akaszthatnánk bele
a lábunk, a földet súrolva,
horzsolva a bőrünk?
Különben az se tetszik,
hogy Kornélról szól,
ő találta ki, hogy ha a hajóhintán
hátrateszi a fejét,
olyan, mintha lógna lefelé.
Igaz, hogy ha fölbillen a hinta,
s egy pillanatra felrúgjuk a lábunk,
hátradöntjük a fejünk,
akkor megfordul velünk a világ,
olyanok leszünk,
mint egy tetőtől talpig érő tengely,
egy meggörbült óramutató,
s ahogy billegünk,
össze-vissza mutatjuk az időt,
hol kora reggelt, hol késő délutánt,
s ketyegve kacagunk magunkon,
míg az időmérésbe bele nem szédülünk.

NAGY ANNA

kavicsá érlelődve

nagymamával
elmentél a moziba
Gregori Peck legújabb
filmjét megnézni
szerelmesen figyelni
tengerréti romantikáját –
feltettetek
főni két tojást –
míg ti a moziban
szívdobogva ültetek
a tojások
megfőttek
a víz párává lett
a kiskonyhában
a fekete vasfazékban
kavicsá érlelődve
kopogva szikrázva
lángoltak a tojások

helyett

fontos mondataim helyett
szelíd gesztenyék
bűvös gombafejek a fűben
vadalma
sűrű egyszerűség
futnak a felhők
fölöttünk
darabokra hullik
alattunk az
aszfalt

GERGELY BORBÁLA

Felszíni temetés

Város legszéle. Túl magasan emelkedett felém, elnyelt
a gyilkos por, mozdulataid rám bízott mellékterméke.
Ezért jöttem.

Itt a legtöbbet a tetők hullámaiban lapuló moha
mesélhetne egy hiszékeny kriminológusnak,
mégis úgy mozog minden élőlény,
mintha mozgásérzékelő hálózna be a garázssorokat.

Itt a homlokzatok megsüketültek, megvakultak,
akár az öregek otthona, eggyé forrt, riadt tekintetként
merednek a pusztulás előttük terülő földjeire.

Visszhangzik a köhögésem.
Nagyon távol agancsok emelkednek a hangra,
a talaj színébe olvadt növények közül.

Földi hasonmások

Úgy történt, ahogy a fogak sárgulnak.

Akár lakótársunk:
Évekig hordta elfertőződött anyajegyeit.
Egyszerű műtét lett volna leoperálni őket,
szülei fél éve kulcsra zárták érintetlen szobáját, azóta nem jártak itt.

Először a karácsonyi töltött pulykát hagytuk el
– paraziták költöztek a húsdarálóba –,
aztán a nagymosások, húsvéti ablaktisztítás.
Meztelen talpunk már pár lépés után befeketedik,
csak vasalatlan ruhában járunk, elégettük a tisztíthatatlanságig

mocskolódott abroszokat.
Akár talált felvételek,
néhány óvodából ellesett szokás felvillanása
tartja fenn egy valódi rendszer látszatát.

De már nem húzhatjuk el a szekrényeket.
Nem nyúlunk kötelek, vagy láncok után,
nem törjük át mások imádott betonfalait,
mert nem akarjuk túlbuzgó halandók módjára
elszenvedni a vereséget.

Dublőröket küldünk, szabványnak megfelelőket,
de titokban elvetetjük a gyerekünket, mert félünk a sötétben,
agyonütjük a kutyát, ha kiszökik a kertből,
szakértők pontosságával kitapintjuk és
felmetsszük azok ádámcsutkáját,
akik évekkal ezelőtt láttak minket utoljára.

Ízesülések

A magányosság friss szagára ébred – kúszik utána,
suttog, a zenélő zuhanykabin maximum hangereje sem nyomja el.
A fájdalom eddig megnevezetlen típusát fogalmazza, kibéleli
vele a kora reggeleket – mikor a folyadékokban még agyhalottak
lecsapolt vérét látja. Ez a lakás, akár egy leolvasztásra ítélt szervraktár:
nem lehet róla beszélni, mert az emberi fülnek hallhatatlan
nyelven kiabál segítségért. Alatta trolimegálló, de a
csuklók szisszenéséből csak egy pánikba eső agy
bizonyíthatatlan reflexei szűrődnek fel.

A cipészek boldogságára vágyik, a szabók büszkeségére,
amikor a metszések sorozatát teremtő öltések követik.

Ez a szag a kórházig követ,
nem enged be út közben a pékségbe, nem hagy válaszolni
a köszönésekre, kérdésekre,
a műtő ajtajáig kísér, ott torpan meg,
hogy odabent hiányával teremtsen élvezetet.

BENCSIK ORSOLYA

Kis va(j)dmagyar 50.

B. Á.-nak

„Nem olyan könnyű meghalni”, ezt mondom a kedvenc állatkámnak.

A tyúkketreben (a beszédhibás pasastól kaptam) hat tengerimalacot nevelek, állítólag dél-amerikai fajták, kis igényűek, nem fázékonyak, és keveset esznek, mégis a húsuk a legomlósabb. Még sajnálom levágni őket, kettő koromfekete, négy pedig tarka. Érett példányok, ha hozzájuk érek, megremegnek. Anyám a Skype-on recepteket küldözget, a tata, aki a családban a leginkább szereti a hasát, azt reméli, a tengerimalacok húsából ő is eheth majd.

A kedvenc állatkám 185 centi magas és 78 kiló, és csak egy tízessel fiatalabb apámtól. Még a szomszédaim sem tudnak róla, örökké rejtegetem, és ha valaki jön hozzám, muszáj a szekrénybe zárnom. Súlyos hipochonder, feszt arról beszél, hogy milyen vacak egy teste van. Nehezen viseli, hogy hozzáérek, mert állandóan attól fél, hogy elkap tőlem valamit. Pedig irtóra bejövök neki, én vagyok az ő aranyszörű báránykája, csak a fiatalságommal nem tud mit kezdeni. Még Anna barátnőmnek se merem megmutatni.

A tyúkketreben a tengerimalacok csivitelnek, mint a madarak. Apámnak megígértem, ha már megnyúztam őket, a szőrükből kis kucsmát csináltatok magamnak. Apám szépnak tartja az orosz nőket, azt mondja, „Nem csak a hideg miatt viselnek kucsmát, hanem mert jó ízlésük is van”. Nem mesélem neki, pedig biztos örülné, hogy sokan mondták már nekem, van bennem némi oroszos.

Egy életmód-vezetési tanácsadáson találkoztam először a kedvenc állatkámmal. Mellettem ült és feszt remegett. Akkor még nem tudtam, érzi, a halál felé megy. Elsőre nem is tetszett, pedig a tanácsadáson, láttam, sokan kifigyelték. Mégis én vittem haza. Anyám szerint, ha valamit nagyon akarok, el is érem. Apám, ha tudna róla, azt mondaná, mégiscsak jobb lenne egy harminc-, maximum negyvenéves házi kedvenc, de apám, ha tehetné, az egész életembe rendesen beleszólna. Abban viszont igaza van, hogy ha kucsmát hordanék, minden férfi utánam fordulna az utcán.

A szekrényemben, a sok ruha között, puhaság van és meleg. Néhány órás bezárt-ság után a kedvenc állatkám, akárcsak a tyúkketreben nevelődő tengerimalacok, csivitel. Ilyenkor lágy hangon trillázik a vacak testéről, amelyben a halál lakozik. Csillogó szemekkel tudom hallgatni, hogy éppen melyik testrésze fáj, milyen beutalót szerezsek neki, milyen gyógyszert hozassak neki apámmal Szerbiából. Én jól tudok másoknak hazudni, szerintem leginkább ezt kedveli bennem.

A Katona József utcai bérház kertje egészen nagy, Anna barátnőm azt mondja, használjam ki a napos oldalt, nem ártana nekem egy kis barnaság. A tyúkketrecek mögé, a beszédhibás pasas paradicsompalántái mellé fekszem ki, a régi, kinyúlt, csíkos fürdőruhámban, amit még évekkkel ezelőtt vettem Annával a kínai boltban. Kilóg a fél mellem, a beszédhibás pasas a paradicsomokat locsolja, pár nap múlva leég a bőröm, kiégnek a palánták is. A kedvenc állatkám tejföllel keneti a bőröm, tudom, irtóra nehezebbre esik, hogy hozzám kell érnie. Elmúlik egy hét, újra kifekszek napozni, olvasok, a beszédhibás pasas messziről néz, felém hörög, a kedvenc állatkám nesztelenül mászkál a lakásban, időnként kiles a konyhaablakon, ki a kertre, nem kérdés, most nem csak a vacak teste miatt aggódik. A tyúkketrecben hat tengerimalac (kettő koromfekete, négy tarka) csivitel, felesleges már tovább várnom, megértek a pusztulásra.

Egyesével veszem ki őket a ketrecből, amint hozzájuk érek, megremegnek. Pusztázza kézzel fojtom meg, majd a kiégett palánták tövében felvágom, kibelezem, megnyúzom őket. A kedvenc állatkám a konyhában vár, együtt mossuk meg a hat testet, sózzuk, anyám receptje alapján kakukkfűves, korianderes tökmagolajjal kenjük be őket, és aszalt vadkörte-cikkek között egy tepsiben bedugjuk a sütőbe. Két és fél óra alatt ropogósra sülnek. Nem eszek belőlük, és miközben a kedvenc állatkám hozzálát falatozni, a tatára gondolok. A tatára, aki nagyon szereti a hasát, pedig (ez a kedvenc állatkám véleménye) a has a halál egyik kitüntetett helye.

Apám azt írja a Skype-on, „Találj magadnak már egy rendes férfit, aki lenyugtat”. Nem mondom neki, itt ül a konyhában, és éppen malacokat eszeget. Az erkélyen kifeszített szárítókötélen hat prémecke szárad, a beszédhibás pasas az üres tyúkketrecek körül járkal, Anna barátnőm is telefonál, nemsokára végez az albánoknál, beugrana hozzám. Kedvenc, egyre jobban remegő állatkámat fél óra múlva a szekrénybe zárom, később, ha kiengedem majd, csivitel. Egy újabb nap is elmúlt, vacak teste is vacakabb lett, senkinek nem mondhatom, nem tudok mit kezdeni azzal, hogy a halál felé megy.

SZIL ÁGNES

Istenbarma

Az apja már megint a legjobb tévéfotelben ült, abban terpeszkedett, szétvetett térdai között ott feküdt a hamutartó, és bámult. Istenbarma régebben néha megpróbált a tévé és az öreg között alakot öltetni, az egyre sűrűsödő füstben, mint valami bizonytalan amőba, hátha akkor majd odafigyel rá az öreg, de ilyenkor mindig csak ordítást kapott, így aztán hamar leszokott arról, hogy tétován sodródjon ide-oda. Most már csak akkor mozdult meg, ha konkrétan kellett valami, például sör, amit az apja odahozatott vele, amikor a meccset nézte.

Az öreg felsőteste ide-oda lengett, ahogy próbált néha kilátni a gölem mögül, nézte az éppen aktuális mérkőzést, ez meg, ez a hülye, ez a nem normális meg ide pofátlankodott, helyett, hogy csinált volna valami hasznosat, például segített volna a konyhában az anyjának. Istenbarma nem volt vérbeli szakács, de eltalált az ajtótól a kályháig, már gasztronómiai értelemben, ha muszáj volt; végrehajtotta az alapfeladatokat, és ez harmincéves korára ugyan nem volt dicsőséges, de legalább időnként hasznosnak mutatkozott. Az anyja, aki a férjétől elhasznált sportpólót és szövetszoknyát viselt, épp zöltséget tisztított a leveshez, potyogott a lábasba a répa, kongatta az edény falát a sok leeső narancssárga darab, az asszony meg, aki a férje mellett egyre inkább csak a személyzet szerepét töltötte be, egyenes háttal ült a kényelmetlen konyhaszéken, és anélkül, hogy felnézett volna, átkiáltott Istenbarmának, hogy csukja már be az ablakot.

Istenbarma már megszokta ezt a lakótelepet, a Vásártéren, a nyikorgó hintákkal és letördelt paddeszkákkal a tömböktől körülzárt udvaron, ahol valamennyi konyha ablaka épp ide nézett, és mindegyik zengett az utcakölykök ordításától, ki se kellett nézni, az anyák tudták, ki ver kit épp. Minden város vásárterén van egy ilyen lepratelep, amely szép lassan gettóvá alakul, a lépcsőházakban megkopik a korlát a sok kapaszkodástól, telente a muskátlik megszorodnak az üvegfalak mögött, aztán meg elsorvadnak szépen, lekvárrá válnak, mihelyst megfogják őket, az évszakok változásának örök rendje szerint. Az eredeti lakók, akik a nyolcvanas évek legelején még büszke tulajdonosok voltak, a mai kisöregesek átadják a stafétabotot az örökösöknek, azok meg az aljanépnek, amely a városba befelé igyekszik, aztán meg persze nem kap munkát, csak ott őgyeleg, bagózik a kerékpártároló körül, és stíróli a hazafelé tartó asszonyokat.

A tévé odabent reklámba váltott: három apáca húzott egy kötelet, valami rejtélyes oknál fogva, az öreg akkor nyögve feltápászkodott, hogy kiimbolyogjon a mosdóba. Istenbarma befejezte a leselkedést, és a folyosóról bekotródott a félszobába.

Leült az ágyára, és nem nézett fel, csak hallgatta a zajokat, a csorgást, az öblítést és az ajtó csukódását. Nem kellett a szemét sem kinyitnia: mindent ismert, mindent rendben tudhatott, a legmakulátlanabb rendben, egyetlen porszem sem árválkodott sehol, még a szekrényben is sorban álltak a ruhák, amelyeknek színe és tapintása arról árulkodott, hogy viselőjüknek semmi érzéke nem volt a divathoz, sem a stílusokhoz. Egyszer, valamikor a ködös múltban, amikor nagylány lett, Istenbarma engedélyt kért az apjától, hogy kirajszolgozhassa a posztereit, de az engedély megtagadtatott, így továbbra is a nagynénje gobelinképeit kellett bámulnia, bár a szoba festése meg-megújult időnként. Az elszíntelenedett nejlönfüggöny határolta világban csak egy derűs kép volt, az éjjeliszekrényen, letámasztható keretben, amely Istenbarmát ábrázolta, fiatalkorában, illetve amikor még hamvas volt, szorosan mellette egy fiatalember. Magas és jóvágású férfi, idősebb, mint a lány, arcán halvány mosoly. Szép pár voltak, szép pár lehetett volna belőlük.

Istenbarma kétszer érkezett meg mindenhová: először ténylegesen, aztán meg fel kellett hívnia az apját, hogy az tudja, éppen hol a lánya. Leszállt a repülő, beért a busz, pontosan a megfelelő kilométerkőnél tartózkodik. Eleinte telefonfülkét keresett, mert az apja nem volt hajlandó mobilt venni, aztán meg előbányászni a táska mélyéről a készüléket, hogy aztán egy döcögő és kelletlen hang beledünnöögjön. Ha hazaért, a kötényt viselő asszony várta, pengeszájjal, feléje forduló arcán ott volt a kimondatlan kérdés, hogy talált-e magának valakit, a szőke herceget. Hogy hazahoz, bemutat-e végre valakit, akihez hozzámehet, bár őt már különösebben a papír se érdekelte, mert akár elválnak is jobb lenni, mint olyannak, aki a kutyának se kell. Huszonkilenc már, mondja az asszony, forgatja a süteményesvillát az ujjai között, amíg összetöri a franciakrémes tetején a kemény, karamellel borított lapot, de két diplomája van, teszi hozzá, amikor a főtt krémhez ér. A barátnői, abban a panelcukrászdában, nem mernek egymásra nézni, mindketten tudják, hogy Istenbarma el-kongatta a harmincegyet is, az egyik a két bokáját sutulja össze kínjában az asztal alatt, hogy ne rágja árulkodóan a szája szélét, a másik meg szombatról szombatra készül, hogy rákérdezzen: nem lesbikus-e a kicsike. Ha az lenne, az jóval érdekesebb lenne, mint egy szimplán vénlányságba forduló valaki, és ők, a kötényes asszony barátnői, tájékozottak, nincsen bennük előítélet. Meg aztán lenne odahaza mit mesélni, képzeld, a Manyi lánya a nőket szereti.

A kötényes asszonynak, ha épp nem visel kötényt, van kisugárzása: ha bemegy a szobába, és lekapcsolja a villanyt, csatornát vált a tévé, de ha Istenbarma elmegy a henteshez, akkor a legrondább húst kapja. A vénlányság lényege épp az, hogy nem történik az emberrel semmi, leginkább semmi jó. Így jár majd a férfiakkal is: csont és mócsing, jut, ami jut.

Istenbarma boldogan őrzi azt a képet, az éjjeliszekrényen: a magas, jóvágású férfi mindössze öt centire volt tőle, az erdő szélén, amikor elkészült az a fotó. Nem a megszokott sablonkép, amelyen az egyik szereplő felénk nyújtott karja látszik, amelyben a telefon volt: ezt igazi fotós készítette, valódi géppel, egy tizennégy fős

csoportról, amely épp kirándulni igyekezett, a fotós furcsállotta is a malacarcú kis teremtményt, aki beállt a feltűnően kellemes külsejű férfi mellé, és amíg ő kattogtatott, le sem vette róla a szemét. Később a nő elkérte a képet, elküldte hát a fényképész neki, s Istenbarmának a két diplomával igazán gyerekjáték volt leoperálni a fotóról a többi szereplőt. Otthon elemezte a csoportról készült képeket, és meglepődve fedezte fel, hogy a férfi szinte mindig mellette szerepelt, ő azonban észre se vette, csak arra koncentrált, hogy a fényképésznek jól az agyába vesse: kell neki a kép. Annyira akarta, hogy arra sem volt ideje, hogy szokás szerint gyáván megfutamodjon. Istenbarma számára a férfi eszköz volt az önbüntetés mechanizmusában: egy újabb lehetőség, hogy rosszul érezhesse magát. Összeszedte magát, és odaadta a férfinak a névjegyét, amin semmi sem volt már igaz, csak a neve meg a száma, de a telefon gyáván hallgatott; befogta a száját akkor is, amikor Istenbarma ott ült mellette az előszobában, mereven és összehúzott szemmel, és arra koncentrált, hogy jöjjön már az a csengés, gyere elő, zöldmarci, mikor akkora voltál, mint egy köleskása ezredrésze, már akkor tudtam, hogy meg kell veled vívjak. Istenbarma akkor és a rákövetkező három napon úgy érezte, hogy a fejében valami nagy és fekete tépi magát a láncon.

Istenbarma most azt hallotta, ahogy a szomszéd szobában felhangosítják a tévét. Kosárlabdameccs mehetett, az apja nemrég köttetett be valami sportcsatornát, a kötényt háztartási alkalmazott szerint több ilyen is bejön, s amíg a lány dolgozik a panelváros egyik légkondicionált irodájában, a papa azt a néhányat váltogatja. Az öreg szétfolyt az ócska, csíkos fotelban, le se vette a szemét a parkettán száguldozó, hórihorgas, mosolygó gladiátorokról, de azért lassan eljutott a tudatáig a szobában tartózkodó másik személy, hogy lélegzik, és konyhaszag lebbent be vele. Hogy van neki nyelvvizsgálja, ezért, emlékszik, ő fizetett. Maga mellé intette Istenbarmát. A lány oda ereszkedett az apja mellé az alacsony fotelkarfára, szűk volt a hely, a férfi meg, mit tehetett volna, ott hagyta a karját a lánya mellett, és azt mondta: fordítsad.

Go – üvöltötte az egyik ébenfekete gép, Istenbarma pedig megköszörülte a torkát, és bátoritanul azt mondta: fussatok.

Csend

Semmibe se kerül melléd álmodni magam. Ahogy a cipőmre nézek, eszembe jut, hogy abban botladoztam le veled a tengerpartra, betódult a homok, a hófehér főveny a bokám fölött, a halott állatok törékeny mézsvázai hideg téli éjjeleken pattanva aprózódtak darabokra, bálnacsigolyát vetett partra a víz. A bálnák és a halak gerincét nem tudom megkülönböztetni, zseblámpával világítottad meg, és azt mondtad, ez olyan kicsike állat, mint én, és hogy vékonyka volt, mint egy verseskötet. A maréknyi fény sokáig összpontosult a csigolyán, amíg magyaráztál, foramen

vertebrale, ezt valahogy megjegyeztem, érdeklődést míméltem, holott akkoriban csak az aprópénznyi meleg folt érdekelt, amit a tenyeredből érzett a bőröm. A kezemet behúztad a saját zsebedbe, ott simogattad a sídžseki mélyén, és az öntudatlan mozdulat addig sem szűnt meg cirógatni engem, amíg döglött állatok csontjairól meséltél, a bal kezeden finoman imbolygott a világosság, amíg bele nem veszett a tenger áthatolhatatlan párafalába.

Azt képzelné az ember, hogy az ilyen kora őszi éjszakákon messzire elhallatszik az óceán, holott alighanem csendes volt minden akkor is. Beültünk az ezer fonott kosár egyikébe, amelyet háttal fordítottak a széliránynak, s amelyekben nappal fagylaltot ettünk meg sovány hússal megrakott szendvicset, most alig fért be a két džseki, egymásnak préselődve lélegeztünk, nyáron még a lábam is át tudtam nyújtani a combodra, ölbéli játék: a boldog napokon elég volt egy vastag kardigán.

Lecsavartad a termoszról a kupakot, majdhogynem forró volt a kávé, a szomszédtól vettem tejszínt hozzá, csak egy mezőn kellett átvágnom, ahol minden egyes szál fű külön is látszott a nagy kövek között. A szomszéd kedvesen palackba töltötte, amennyit kértem, pedig láttam, hogy már felerősítette a biciklire a narancssárga gumicsónakot. Nem tudtam vele beszélgetni, csak mutogatással, néha meg a telefonon böködtem az idegen szavakat keresve, és tétován nyújtottam a pénzt, amennyiről azt gondoltam, elég lesz. A férfi halványan mosolygott, számolatlanul átsöpörte a bankjegyeket meg az aprót lapáttenyerébe, becsúszhatta mindig makulátlanul tiszta nadrágja zsebébe, azzal készen is voltunk. A nagydarab, őszes és kopasz öregedő férfi mindig megértett, akkor is, amikor felolvastam egy szelet papírról, amit az újságod széléről téptem le, a kapkodva, ceruzával rótt sorokat, hogy ellopták a hitelkártyámat, eltűnt a jogosítványom is. Durva, uszadékfából ácsolt asztalhoz ültetett, kavargatva melegítette az ételt a tűzhelyen, és addig bólogatott, szemembe fúrva a tekintetét, amíg megettem mindent, azután hívta ki a rendőröket. Akkor vitt csak haza, és mielőtt ott hagyott, felállt a létra legtetejére, és kiszedte a csatornába hullott leveleket.

A két járőrnek kelleniül válaszoltam, észrevettem, hogy egyikük rá-rápillant az alkaronra, ahová a körmőmet vájtam, ott feketéllettek a nyomok, félholdakból emelt katedrális vastraverzei. Nem hazudtam. Elmondtam mindent, lassan és érthetően, az anyanyelvemen, a kezem fejével töröltem le a sírás nyomait, pattogott a sok torokhang, mint a tüdőbetegek köpései. Hogy amikor pár órával azelőtt hazajöttél, már tudtam, hogy vesztettél, ahogy becsuktad magad mögött az ajtót. A hátad hajlása, a végtagok által bezárt szögek, az arcodon tétován repdeső kezem alatt kiütkező borosta megmutatta, hogy ma sem volt szerencséd. Megkérdezték, be tudnék-e fáradni másnap, a hivatalukba, hogy az ő nyelvükön is vallomást tegyek. Hogyne, bólogattam, jogosítvány híján csak a szomszédba kell átgyalogolnom, az másfél kilométer, a hat helyett, hogy kölcsönkérjem a biciklit, amelyről majd elfelejtem lecsatolni a gumicsónakot: úgy röpít be, mint egy vitorla.

Amíg kikísértem a két egyenruhást, a leghátsó szobából egy nyárról maradt, eltévedt és most a melegen feléledt darázs zümmögése hallatszott, mint egy apró láncfűrész vagy egy mulcsaprító részvéttelen motorja.

Gratis et franco

Amikor az első harang kiesett a torony ablakából, Nagypapa nem hitt a szemének. Nem történhetett ez meg egy olyan világban, ahol a legyeket kényelmesen le lehetett ütügetni egy formára szabott, metszett venyigére erősített biciklibelsődarabbal, ahol ugyan fanyar volt a búzának való földön termelt fehérbor, de friss, hideg szódával felöntve kellemes fröccsöt lehetett belőle készíteni. Nagypapa értékrendjébe nem fért bele olyasmi, hogy háború, világháború meg pláne nem.

Nagypapa nem gondolta volna, hogy Nagymama kápolnát fog emeltetni a falu határában, hogy három besorozott fiát a Szűzanya visszavezesse, téglák és habarcs váltotta egymást mindkettő gondolataiban, mondták a kőművesek a Miatyánkot; se azt, hogy Frigyes bácsit Tomszkba viszik, Jekatyerinburg, Tyumeny, Omszk, Novoszibirszk, Krasznojarszk, skandálta apám a transzszibériai vasútvonal állomásait (néha a végére utánamondva, hogy Ulan-Ude, Vlagyivosztok), azt meg pláne senki sem sejtette, hogy János bácsi az olasz frontról narancsot hoz a Nagymamának. Nagymama a konyhaasztal lapján görgette aszott tenyerével az ismeretlen, almaszerű gyümölcsöt, halványan mosolygott, hogy a tizenévnyi szakadatlan szoptatás miatt hiányos fogazatát ne lehessen látni, és magában azon tanakodott, hogy milyen módon is lehet megenni itt ezt az ismeretlen holmit. János bácsi, aki később, a következő világégés során családotul, azaz három gyermekével, feleségstül letetvesedett, két hüvelykujja körmét belemélyesztette a narancsba, amelyből kevéske édes lé szivárgott, amelyet a művelet végrehajtója szégyellt volna lenyalni ott, mindenki előtt; lefejtette a színes, majd a fehér hártyát a gömbről, és gerezdekre szedte azt, majd körbekínálta a teljes rokonságot, akik ott szorongtak mind az ízikkel fűtött kemence mellett, a tisztaszobában. A narancs illata átható volt, mindenkinek összefutott a nyála, ahogy János bácsi körbevitte a pokrócokkal fedett, földes helyiségben, gyorsan felmérték, hogy kevesebb falat fekszik a rózsás tányéron, mint ahányan vannak, így aztán csak a gyerekeknek kínálták volna, senki sem vett. János bácsi azonban kisietett a konyhába, elővette a fekete nyelvű kiskést, melyet túlságosan tompának talált, és kettévágott minden savanyú kis gerezdet.

Nagymama születésnapját ünnepeljük: a városi házában fogad, nem látok semmit bejőve a kinti világból. Idebenn mind Nagymama méhében vagyunk, ő meg fekete bálványként trónol a tisztaszobában. A lábamat összecsípték a bolhák, de anyám nem engedi, hogy mások előtt vakarjam, játék babaként ülök az asztal melletti hatalmas, faragott széken, s ha nem érzem magamon senki tekintetét, óvatosan

összedörzsölöm a lábszáraimat. Anyám érzi, hallja is a tompa surrogást, de úgy tesz, mintha nem történne semmi. Arra törekszik, hogy megjelenése kifogástalan legyen, egy korábbi képre gondol, amelyen kilátszik az alsószoknyája szegélye, s amiért, biztos benne, sokat szapulták a háta mögött. Anyám betolakodó ebben a családban, apám a fronton, ő gazdálkodik helyette, vonszolja az ekét a megmaradt egyetlen lóval, ott nem számít, ahogy az izzadt arca a ráragadt rovaroktól belefeketéllik-e a puszta csendjébe, hogy kilátszik-e a réklike. Hófehér keverék színezi a lábam, a szomszéd falu patikáriusa csinálta, kicsit a tenyerébe vonta anyám kezét, amikor az átnyújtotta a bankjegyet, amaz lesütötte a szemét, és soha többé nem lépett be az épületbe. Kis bőrcipő van a lábamon, a nyolc felnőtt ott a tisztaszobában nem jön rá, hogy nem rovarcsípések pettyezik a testemet, hanem érzékeny vagyok valamire: anyám most választott el, egy másik állat tejével táplál, kevertes üvegre húzott gumicuclival, mint a csecs nélkül maradt malacokat. A mellét apámnak tartogatja, hogy ha hazajön a fogságból, ne kelljen senkivel osztoznia. Apámnak most ez a legkisebb gondja, muszka hadikórházban harcol a tífusszal az életéért, ezzel szemben az úgynevezett barátai nagyon is tudnának mit kezdeni ezzel a kis kebellet, ámde (ahogy a szentlászlói mondás tartja) sok a cseléd lány és még több a kazal.

Nagymama nem vett a narancsból, mert büszke volt a fiára, szerette is a vendégeit. Nagymama világában csak a vérvonal számított, azokban bízott, akikkel közös sírokat ápolt a Pintér sori temetőben, és azokra is csak úgy hagyatkozott, ha a szemüket rajtuk tartotta, és nem tapasztalt semmi gyanúsat. Nagymama szívesen átadta nekik a maga fél narancsgerezdjét, azon kívül tudta, hogy a kamorában, egy zománcos kislábossal letakarva, további két aranyalma várja a későbbi, szűkebb körű fogyasztást.

Az áhítatos szűrőcsölés után rövid beszámoló következett az olasz fronton történt eseményekről, immár több részlettel szolgálva, nem úgy, ahogyan vasárnap a szagos misén hallották a plébános értelmezésében, amely egyébként a Nagypapának, mint hívő embernek egyébként is gyanús volt, mert katolikus gyilkolt itt katolikust, amit nemigen tudott beilleszteni semmiféle értékrendbe. János bácsi beszámolója rövid volt, a gyerekekre tekintettel, később azonban, odakint a csutkakúp mögött, amikor előkerült a Nagymama által határozottan tiltott, most azonban hallgatólagosan megtűrt pálinkásüveg, nagyon is aprólékos és részletes. Amikor valaki megkérdezte, hogy János bácsi ölt-e már embert, akkor az elkomorodott, és azt válaszolta, nem, de onnantól nem volt hajlandó semmit sem elmondani.

Ülünk odabent, meg sem szólalhatok. A fekete bálvány, a másik világ őre beszél, a Nagymama úgy trónol, mintha legalábbis a pápa lenne Róma városában, akinek csak a nevét ismeri a mise végén elmondott szavakból. Nagymama később, amikor elfognak a névnapozók, velük a korai szőlő, a sütemény, már csak a menyek és az öreg cseléd maradnak, aki fogatlan szájával szalonnabórt rágicsál, Nagymama elmeséli, hogyan akar még földet szerezni, osztja holta utánra a fiainak, hogy majd azoktól vegyék el mindenüket valaki mások, akik tisztességesen nem tudtak sze-

rezni. Nagypapa semmit se szól, nem gyűjt rá a tisztaszobában, csak a lábát tologatja nyugtalanul a padlón, barnára sült arcából az élénk, fekete szem rám rebben, érzem rajta a kitaszítottak cinkosságát. Nagypapának nincs sok szava idehaza, de erős fiúkat tudott támasztani a Nagymama méhében, és ez elégségesnek bizonyult. Gyümölcsöt is tud oltani, a csodálatos Csabagyöngyét, amely megéri Anna napra, ő hozta a megyeszékhelyről, s ültette el a főhelyre, hogy a megtartó napsütésben megérhessen a feleségének. Ilyen a parasztemberek szerelme, mondom később, amikor az én uram vágja ki baltával a szőlőtőkéket a városi nagy ház udvarán. Most elengedem magam: lógázni merészelem a lábam, harangozok, anyám csitítólag a combomra teszi a kezét. Melegnek érzem a tenyerét, hideg a gyermekcomb, már nem kalimpálok, anyám pedig megkönnyebbül, hogy nem hívom fel magamra senki figyelmét, eszébe jut nászéjszakájának reggele: apám már kint itatta a teheneket, ő meg kióvakodott az egyetlen éjszakára megkapott tisztaszobából, csöpp kis rágcslóként állta Nagymama macskatekintetét, mire az odavágott elé egy vég vásznat, hogy szabjon gatyát az urának belőle. Az új meny is tanulja meg, hogy mi a rend, ezt mondta a Nagymama, az új menyét jobban utálta, mint a többi, mert ez a kedvenc fiát vette el tőle. Amikor sorban születtek az unokák, mindig a legkisebb bölcsőjét állíttatta a bejárat mellé, reggel kivágta az ajtót, billent a bölcső, ordított elébb az újszülött, egyetlen óriási szájjá változott, aztán rákontrázott a többi. A csöpp konyha megtelt fehér réklis fiatal anyákkal, akik csipás szemmel néztek bele a hajnal homályába, Nagymama meg már kinn volt, az istállóban alvó fiait kommandéroztatta, és megindult az élet a portán. Anyám azon az első reggelen valahogy elvégezte a feladatot, tudomásul véve, hogy apám nem mentette és nem menthette meg, elkészítette, kézzel, a gatyát, a Nagymama pedig soha nem bántotta többé.

Óriási tükör foglalja el a komód melletti falat, megdöntve lóg le a két szegről, Frigyes bácsi ütötte be őket, a háromlábú fejőszékről. Ha a tükörbe nézek, jól látom az ángyaimat, János bácsi torz arcú feleségét, akiről később azt mondja anyám, hogy mindkét felől ugyanazok a dédszülei. Ezt akkor nem értem, csak azt látom, milyen közel ülnek az asszony szemei, bandzsít is talán, én legalábbis nem szeretem, ha a közelemben jön, megmarkolja a vállam, úgy szeretget, simogatja a bőrt az állam alatt, mint valami kölyökkutyának. Apám szerint Brigitta együgyű, még meggyűlik vele a bajunk, de anyám azt válaszolja, hogy legalább sok földje volt, az megmarad. Apám és anyám valami keveréknyelven beszélnek, egyiküknek sem az anyanyelve, de mindent el tudnak egymásnak mondani. A másik asszony, János bácsi felesége nem szívél engem, legszívesebben vízbe fojtana, mondja is, hallom is, amikor a szoknyájával arrébb sodor, a lánya meg, a seszínű, lompos teremtés, lopva figyel, elkapom a pillantásait.

Nagymama búcsúzóul a fejemre teszi a kezét, a zsebébe kotor, ott vannak, az óriási zsebkendő alatt az érmék, milyen jól viselkedik ez a gyermek, szándékosan nem mondja ki a nevemet, amely ugyanaz, mint az övé, vegyetek neki valamit, cukrot, mondja, és a markomba csúsztatja az óriási fehér érmét. Ad a többi unokának is,

de nekik kevesebbet, most már én vagyok a kedvence: szeretett fiának legkedvesebb leánya, újdonság bálvány, aki tovább tudja viselni a méltóságot.

Anyám a következő búcsún, amely csaknem egy év múlva következik be, se-lyemszalagot vesz a semmi hajamba, ott keringél, a többiekkel, a templom mellett a körmenetben, szőke haja, zöld szeme kirí az asszonyok közül, amikor egyszer lehull róla a kendő: a dús fonat leomlik, sarkát veri a drága aranyhaj, ezért is gyűlöli a többi asszony, a zöld szeméért, a lágy hangokért, amelyekkel az apámhoz beszél.

„MAJD ÓVLAK ODAÁTRÓL”, 2014, indigó rajz, tinta, 35×50 cm

JANÁKY MARIANNA

Igazságaim

Egy csövet dugtak le a torkomon! Majdnem bepisiltem! És anyának hirtelen mintha három feje lett volna! Utána meg hánytam!, felelte húgom felemelkedve az ágyban. Előző nap gyomormosáson esett át. (Beleevett bátyánk pulikutyájának táljába.) *Az is lehet, hogy kilyukadt a gyomrod, vagy férges leszel, és majd kígyó mászik ki a fenekeden*, mondtam. Nekem kellett vigyázni rá, őrt ülni az ágyánál. Az ablakot belökte bátyám: *Gyere! Ezek szeretkeznek!*

Lekésted, fordult felém az udvaron. Szeme körül piros folt. Átnéztem azért én is a lyukon. Nem messze a fakerítés másik oldalán le volt lapítva a fű emberhossznyi darabon, és pár kikirics eltört szárán tej csorgott. *De mégis mit láttál?*, tettem össze kezem. Bátyám nem válaszolt. Szemöldökét kapargatta: *Belement egy szálka.*

Elvált férfi, biztos van valakije, felelte anya este, és fel se nézve mosogatott tovább. Vízrel elkeveredett zsírcseppek csorogtak lefele karján. A konyhaasztalon maradék sonka, tojás, kalács, zöldhagyma, retek, vacsora utáni csendélet. A reszelt torma illata még csípte a levegőt. *De miért az udvaron kufircoltak?*, csúszott ki a számon, kezemből a pohár, amit törölgettem. *Mindjárt kapsz egy pofont!*, guggolt le anya, és szedegette ő is az üvegdarabokat. Ekkor láttam meg a szarkalábait. Egy szilánk beleállt az ujjamba. *Nincs is kék vérünk!*, mutattam a konyharuhán a piros foltot bátyámnak a fürdőszobában. Trónolni készült a WC-király. *Haladj már!*, lökött el a mosdótól, én meg becsaptam az ajtót, de még láttam, ahogy hátrakapja fejét, mint egy kakas, amikor a tyúkot tojózza, és felém vágja a szappant.

A herpesz a csúfolódástól van!, pepecselte anya másnap a hipermangános vizet zsibbadó felső ajkam hólyagjaiba. *Na, most már játssz Katival!*, ütött fenekemre. *Én is lila száját akarok!*, *Én is lila száját akarok!*, élénkült fel húgom, amikor meglátott. Elszopogattam az egyik nyusziját, majd énekelve: *Nyuszi ül a fűben, ülve szundikálva, nyuszi talán beteg vagy, hogy már nem is ugorhatsz*, hagytam el nyusziugrással a terepet. *Nyuszi hopp! Nyuszi hopp!*, ismételte Visszhang Katink.

Nincs is semmi baja már, csak affektál! Majd befestem én lilára a száját, csak győgyuljon meg!, válaszoltam anyának. *Én meg az arcodat pirosra!*, kiáltott. Barna lombos zöld szeme, mint a szivacs itta a könnyeket. Nem mertem megérinteni. Mit mondhattam volna ujjam hegyével neki?

A környék utcáin tekeregtem legalább egy órát. Az ablakokból nyuszik, csibék, báránykák néztek rám. A kölyökkutya házunktól egy saroknyira csatlakozott hozzámm. Elhagyott lámpafény csillogott bundáján. *Téged se keres senki, mi?!*, motyog-

tam. *Biztos éhes vagy!*, nyújtottam szájához füstöltsonka illatú ujjam, de előtte megnyaltam.

Vándorlásod alatt szereztél egy pulit?, fogadott bátyám a kapuban. (Anya őt küldte utánam.) *Különb is korcs!*, mondta. Anya is, de hamarosan hozott egy tányért sonkabőrrel. *Mi vacsoráztunk már!*, nézett rám. *És holnap tegyetek ki a fákra hirdetést Atival!*

Bátyám tartotta a bakot. Több rajzszőg hegye elferdült, mire az első kockáslapot sikerült kitűzni.

*Tegnap találtunk egy kutyát!!!
Szép göndör barnás fekete színű.
Kosúth utca 24. Nádasdyék*

Gyöngyszemet (így neveztem el a pulim) két hét múlva oltásra vittem a szomszédos utcába. Előtte a sarki hentesnél zsebpénzemből 50 fillérért vettem neki három csirkefejet. *Ez az én kutyám!*, sziszegte a nő az állatorvos házában, majd giliszta-hoz hasonló ajkai elernyedtek. Húzta volna magához Gyöngyszemet, de ő rámerevedett az aszfaltra, és akár egy lábtörő feküdt a kapualjban. *Nem, az én kutyám! Tudja maga egyáltalán, hogy hívják?*, rántottam magam felé a póráz. Bodrija nem hallgatott a nevére, és bent nyugodtan tűrte, hogy fogom a nyakát, az injekciós tű meg behatol bőre alá.

A nő hazáig kísért. *Hívd ki az anyád!* Gyöngyszem lábamra kuporodott. Az a cipő volt rajtam, amit megrágott. Amikor anya bejött a szobámba, megmozdult lábam alatt a talaj, és a kutyának mintha három feje lett volna.

Kegyetlenségek

Lófejű, lófejű!, futottam a terasz felé bátyám után. (Állatosdit játszottunk.) *Neked meg malacpofád van, rőf-rőf!* Cirmos cicánk mögöttünk jött, egy fekete követte: az árnyéka. Húgom utána. *Én vagyok a méhecske! Bzz, bzz!* Könyökét, mint szárnyat mozgatta. *A méhecske nem állat, hanem bogár!*, buktam fel a lépcsőben, nagybátyánk füstkarikázott tovább a nádfotelben. Pár éve még együtt apával. Volt, hogy füstkarikáik láncból fűződtek, vagy egymást érintve emelkedtek a magasba, pedig apa csak náluk, nyaraláskor cigizett. Béci, unokaöcsém (fél évvel volt fiatalabb nálam) is ott ült már az asztalnál nagynéném „Reggeli” hívószavára. Etette a babámat. Szeretett babázni. Én meg őt. *Tedd a kezed a feje alá, mert kibicsaklik a nyaka!*, néztem rá, de eltakarta szemét a haja.

Nézd, medence!, vájtam tejbegrízembe lyukat, és feltöltöttem teával. Egy méhecske belepottyant. A kanállal lenyomtam, majd kiemeltem és újra lenyomtam, amíg a szárnyai mozogtak. *Fedett medence!*, tettem a kanalat a lyuk fölé, és rámosolyogtam Bécire. *Csak a kis lükék játszanak az étellel!*, kezdte el huzigálni bátyám a viaszosvásznat. Végül az ő oldalán már a földig lógott, előttem meg a csupasz foltterképés asztal. Unokaöcsém meglökte a székét és felálltak. Bátyám a konyha felé vette az irányt gyorsan.

Béci lassan kézen állva körbejárta a teraszt. Már láttam magam előtt a börtömlőn lógó fejét. Olyan volt, mint a levágott tyúké. Előző nyáron anya egyszer rám hagyta a kopasztást, én meg a fejet visszavarrtam a nyakra. *Vérzel! Vérzel!*, rohantam unokaöcsémhez. *Csak elharaptam a nyelvem*, nyalta meg Béci feltápáskodva vértől maszatos száját, és húzogatta felfelé a nadrágját. Ati ekkor jelent meg, és odament hozzá egy befőtt üveget rázogatva kezében: *Halikra!* (Anyá és nagynéne halat pucoltak.)

Délután Ati, Béci és én egymást csapkodva rohantunk a vízbe. Átlátszó köpenyét ránk terítette a Balaton hamar. Húgom leült a parton, lábait egyenesen előre nyújtva. Fenekét hullámok paskolták, platty, platty. *Gyere fürödni, ott a karúszó!*, fordultam vissza. *Nem kell! Olyan cicitartót akarok, mint a tied!*, szorította térdeit jobban össze. *Az nem tart fent a vízen! Az nem tart fent a vízen!*, ismételtettem, mint a visszhang a fiúk után futva. (Ekkor lőtték fel az első rakétát.)

Késő este a Szarvason ismert horgász nagybátyánk (nem végezte el az államigazgatási főiskolát) a teraszon anyának és nagynéninknek előadást tartott: *Hát, igen, minden évben belefullad egy-két gyerek a Balatonba. Egyszer épp horgásztam, amikor az egyiket kihúzták. Hat körüli kislány volt. Az arca már felpuffadt, mint a hold... Különben a vörös potykát nem szabad kifogni. Az olyan lenne, mintha nem lennél párthű.* Szobánk ablaka majdnem becsukódott. *Ébren vagy?*, kérdeztem húgom. *Persze, és te? Odafelelhetek?* A fiúk a másik szobában nevettek.

Mesélj a cicámnak!, vackolt be mellém Kati játékállataival. *Nézd! Életre kelt!*, mondtam, miután a falon egy madármintán körbevezettem az ujjam. Húgom nem reagált. Fejest lehetett volna ugrani a csendbe. *Apa is azért halt meg, mert nem hitte el, hogy beteg*, rajzoltam homlokára egy keresztet.

GERGELY ÁGNES

Három portré

Karinthy Ferenc

Ahogy megérkeztünk, azonnal kérdezősködött: merre van a szálloda, hány kilométer Helsinkitől Lahti, reggel hány órakor kezdődik a konferencia, meddig lehet bemenni a szaunába. Ez érdekelt igazán, a sauna. Világos volt, hogy hármunk közül ő lesz a küldöttség vezetője, Karinthy Cini; mindenki ezen a beceneven szólította, még apja ragasztotta rá, Karinthy Frigyes, így legalább kapcsolatba kerültünk a nagyszabású irodalmi múlttal. Cini vitézül tűrte, ha összehasonlították zseniális apjával; ma már úgy hiszem, hogy az a töméntelen vicc, ugratás, kollégák és idegenek bolonddá tévése, aminek a híre országszerte szétfutott, sőt, az egész folklorizálódott, nem lehetett más, mint az apjával vívott küzdelem kardvágás-sorozata. Akadt köztük ártalmatlan tréfa, mint az apróhirdetés, amelyet az 56 után börtönből szabadult Zelk Zoltán nevében Cini tett be az újságba: *Fiatal lánynak szoba kiadó* – Zelk azután *Kutyát veszek* szövegű hirdetést adott fel Cini nevében –, de voltak merészebbek, például a távirat, amelyben egy „színigazgató” főszerepet ígért egy igazságtalanul félretett színésznőnek.

A lahti konferencia 1971 nyarán volt, júniusban, Szentivánéj körül, a tóról oda látszottak a csónakok, a gyepről a sátrak, fiúkkal, lányokkal; mi hárman, Cini, Jován (Jovánovics Miklós lapszerkesztő) és én, szállodában laktunk. Aludni nem lehetett a fehér éjszakáktól, a férfiak éjjelkor még futballoztak. Másnap Cini a szaunából jött a konferenciára, virgoncan, frissen lépett a mikrofon elé; a közönség a fűvön ült. A modern európai író sorsáról beszélt Cini, folyékony angolsággal, több nyelven kiválóan tudott; egyszerre azt hallottam: *yesterday I have been*, azután: *last year I have seen*. – Mit rázogattad a fejedet, mialatt beszéltem? – huppant le Cini mellém a fűre. – Bocsánat – mondtam. – Remek voltál. De miért használtál lezártult múlt idő, *tegnap* és *tavaly* után félmúlt idejű igét? – Cini másnap újra a mikrofon elé állt, *yesterday I was*, mondta hangsúlyosan, *last year I saw*, és rám nézett. Elnevettem magam. Este bevittek bennünket Helsinkibe, a Nemzeti Színházban verseket, novellákat olvastunk fel, utána háromtagú magyar tánczenekar játszott a színház előcsarnokában. – A nőknek itt nem lehet hazudni – panaszkolta a dobos. – Mindent elhisznek, amit az ember mond nekik.

Szólt a lassú északi dzsessz, engem senki sem kért fel táncolni. – Ne csodálkozz – mondta Cini. – Megkérdezték tőlem, ha felszólalok, te miért rázogattod a fejedet, és miért bólogatsz. Azt mondtam nekik, te vagy a vörös komisszár.

Nem lehetett rá sokáig haragudni. Másnap ellátogattunk a magyar nagykövetségre. Cini megkérte Rónai Rudolf nagykövetet, szerezzon egy képeslapot, amelyen a finn sauna látható, fürdőzőkkel. A lapot behozták; a képen a sauna-gőzben meztelen nők és férfiak ültek, bágyadtan és gátlástalanul. *Itt is a Magyar Népköztársaság érdekeit képviseljük!* – írta Cini a lap hátuljára. Aláírtuk. A nagykövet elfojtott mosollyal ígérte meg, hogy a lapot futárral küldeti el a magyar külügyminisztériumba.

Legközelebb hat év múlva, 1977-ben láttam Cinit, egy novelláskötet kéziratát hozta be a Szépirodalmi Könyvkiadóba, ahol akkor dolgoztam; Illés Endre igazgató engem bízott meg a szerkesztéssel. A kötet címe valamilyen összejövételre utalt, amelyről nem tudni, baráti találkozó vagy tivornya – amíg a fegyver el nem dördül. A történetről lelkes szerkesztői jelentést írtam, vigyázva, hogy a könyvet ne lehessen kriminek vagy politikai bestsellernek olvasni. A kötet megjelenését a cenzori hivatal – a Kiadói Főigazgatóság – nem engedélyezte. Illés Endrét rendreutasították. Illés behívatott engem, és lehordott, amiért ilyen lelkes jelentést írtam egy veszélyes kézitról. Minden munkanapon jelentkeznem kellett, Illés éreztette velem, hogy bajt hoztam a kiadóra. Vártam az elbocsátást. A kiadást végül engedélyezték; néhány „formai változtatást” kellett a kéziraaton elvégezni; előbb közöltem őket a szerzővel. A KF utasítása így szólt:

1. A kötet címe ne legyen semmiféle összejövétel, csak az évek múlását jelző, semleges *Harminchárom*.
2. A novellák ne legyenek címmel megjelölve, csak arab számokkal.
3. A könyvben ne legyen tartalomjegyzék.
4. Az utolsó novella – a gyilkossági kísérlet – az utolsó *előtti* helyen szerepeljen.

Semmi nem hívhatja fel az olvasó figyelmét arra, hogy ebben a novellában egy magas beosztású kommunista le akarja lőni a lánya udvarlóját.

Illés megint behívatott. – Látja – fogadott derűsen –, mit mondtam? Jó ügyek mellett érdemes kiállni.

A változtatásokat elvégeztem, a könyv megjelent. Az utolsó előtti novellából Cini később sikeres színdarabot írt, a darabot a Thália Színház mutatta be. Talán film is készült belőle, de tovább nem követtem az eseményeket. Abban az évben eljöttem a kiadóból.

A *Harminchárom* című novelláskötet belső borítólapján a fülszöveg egyik mondata így kezdődik: *A bravúros szerkesztéssel nemcsak azt éri el Karinthy...* Cini belenézett a levonatba. – Nem – mondta. – Ne így. Írd ki a teljes nevemet. Karinthy *Ferenc*. Karinthy, keresztnév nélkül, az csak az apám.

1971/1997/2014.

Vattay Elemér

A megbocsátás volt az ereje; a megbocsátás volt a gyengesége. Nem ismert gyűlöletet, nem ismert utálatot, éppen ezért az rontott rá, és az nézett át rajta, aki akart. Annyi önvédelmet raktározott el, mint az írországi tulipánok, amelyek becsukódnak, ha permetezik az eső.

A sárvári Nádasdy várban, 1979-ben rendezett fotókiállításon láttam meg először Vattay Elemér képeit. A felvételek olyan hirtelen otthonossággal vésődtek belém, ahogy fényképek ritkán. Hat művész portréja volt a falakon, a növények, a faágak, a tobozok fölött. Ferenczy Béni, Kassák Lajos, Bálint Endre, Pilinszky János, Kondor Béla, Latinovits Zoltán. Vattay Elemér választott mesterei; mind nagymester a művészetben, a szenvedésben. Elemérnek kulcsa volt hozzájuk, a barátjuk volt. A legbensőségesebb barátság, saját szavai és felesége, Kata emlékei szerint is, Pilinszkyhez és Latinovitshoz fűzte; a többiekhez „a jelenlét öröme”. A sárvári kiállítás hetedik szereplője ez a jelenlét volt, az ő jelenléte.

A *szemtanú* címmel 2002-ben Mérei Anna szerkesztő és Katona Zsuzsa rendező filmet forgatott Vattay Elemérről. A filmben Vattay tiltakozik a „fotóművész” kifejezés ellen. Kondor Béla egyik képének dedikációjában „hites fotográfus”-nak nevezi, és Vattay helyesli az elnevezést. Ez „nem olyan fennkölt – mondja a filmben. – Kicsit iparos. Nem vagyok művész. Régen kiírták, hogy »hites kulcsvizsgáló«, »hites bűnvizsgáló«, »hites könyvvizsgáló«...” Szerettem Elemér sötét humorát, de nem értek egyet ezzel a tiltakozással. Boromisza Zsolt festőművész szerint „Elemér végül is fotóművész. Mert amiket én tőle ismerek, [...] az ő személyes látásmódját éppúgy képviselik, mintha olajfestékkel, temperával festette volna meg [őket]”.

Jelenits István piarista szerzetes-tanár mondta egy kiállítás megnyitóján: „Vattay Elemér nagy, áhítatos mestere a mindenség szóra bírásának.” Hogy a művésznek, aki megérdemel egy ilyen magasrendű József Attila-i utalást, miért nem volt néhánynál több kiállítása, hangsabb sikere, Balogh Rudolf-díja, amelyre a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia kétszer is jelölte, nem tudjuk. Talán a szerénysége az oka, a félrevonulás, a túlzott alázat. Vagy az első lesiklás a pályáról, hiszen mint filmrendező hallgatót 1949-ben kidobták a Színművészeti Főiskoláról, mert nem írta alá a Mindszenty hercegprímás elítélését követelő körlevelet. Utána zokszó nélkül elment hegesztőnek, aztán műszaki ellenőrnek. Később munka után Kátával együtt takarította a laboratóriumot, hogy a pénzen elsőrangú fotóberendezést tudjon venni.

Nem írta alá a Mindszenty ellenes körlevelet, de nem volt hajlandó a fotómodelljeit sem aszerint kiválasztani, mi a véleményük a világról. Nevetve mondta el, hogy Lukács György és felesége, Gertrúd a fürdőkád szélén fényképeztették magukat, mert ott szerettek üldögni.

A reklámhoz sem volt semmi érzéke. Nem híresztelte el, hogy Latinovits Zoltánról, a „színeszkirály”-ról alighanem ő készítette az utolsó fotót, négy nappal a színész halála előtt, egy kertben. Kassák kalapos képét, Pilinszky cigarettás portréját azok is ismerik, akik nem tudják, hogy a fotók Elemér munkái.

Passzív volt, mondja Kata; meditatív, szemlélődő. Nem ostromolta a főiskolát, nem akart a filmes pályára mindenáron visszakerülni. Hatalmas kép- és műtárggyűjteménye sem kapott nagyobb nyilvánosságot. Csaplár Ferenc, a Kassák Múzeum egykori igazgatója, Vattay művészetének egyik felismerője szerint Elemér „képfüggő” volt, „csillapíthatatlan szomjúság, éhség” élt benne a műtárgyak iránt. A művészek iránt is megvolt benne ez a szomjúság, ez a hűség. Kassák halála után megőrizte barátságát Kassák Klárral, Latinovits halála után Ruttkai Évával. És mindig mélyre ásott. Kassák Lajosról ezt írta: „Az ő keménysége nem zengő érc volt, nem pengő cimbalom, hanem az alkimisták által használt *materia prima*, a bölcsek köve, mindent átalakító, megfiatalító, gyógyító hatású kő...” Bálint Endre kiállítását ezekkel a szavakkal nyitotta meg: „Bálint Endre tudja, hogy Szodoma és Gomorra bűne, hogy a kígyó tudást ígérő kísértése nem az arcot: a lelket zúzza szét. A megismeréshez vezető út számunkra csak a szenvedésen keresztül nyitott. [...] Az öröm és a szenvedés nem mondanak ellent egymásnak. [...] Mert van sátáni öröm, és megváltó fájdalom. De van mennyei öröm, és gyógyító szenvedés. Ez a fehér és a fekete abszolút világa.”

Vattay Elemér érzékeny volt, mint az írországi tulipánok, szemlélődő, mint az igazi filmek, kemény és konok, mint az igazi hívők. „Senkinek nem volt még tizenkét olyan tisztaelkű, nemes barátja, mint Júdásnak, és mégis áruló volt – írta egyszer. – Azok között, akik a lakás[om]ban látható munkákat készítették, nincs áruló.”

1980/2012.

Zelk Zoltán

*Szélfúttá levél a világ.
De hol az ág? de Ki az ág?*

1956 decemberében álltunk sorba a könyvpavilon előtt, a Marx téren (a mai Nyugati téren) Zelk Zoltán *Alkonyi halászat* című verseskötnyvéért, amelynek első darabja volt ez a kétsoros remeklés, a címe nem kevésbé remek: *Felelj, ha vagy!* Nem tudom, a forradalom bukása után mikor nyitottak ki a könyvesboltok; 1957 januárjában ugyanebben a pavilonban vettük meg Illyés Gyula verseskötnyvét, a *Kézfogásokat*. Az *Egy mondat a zsarnokságról* még nem lehetett benne, ott lapult a fiókjaink mélyében, de benne volt a *Bartók*, ezzel az el nem évülő sorral: *Mert növeli, ki elfödi a bajt*.

A zaklatott napokban úgy merültek föl a régi bajok, mint halak a halászhálóban, megtévezve; nem tudtuk elfelejteni, hogy hét évvel azelőtt, 1949-ben Zelk Zoltán írta meg *A hűség és hála énekét*, a harminc oldalnál hosszabb verses köszöntőt Sztálin születésnapjára, telve látomással és asszonánccal.

*Látom, föláll – kezében borral telt pohár –
Egy vasöntő Moszkvában s fölkiált:
„Éljen Sztálin! Éljen a hetven Éves!
Társunk! Vezérünk! Tanítónk! Apánk!...”*

A fiatalabbak s a feledékenyebbek kedvéért: volt mindenféle magyarázat utólag ezekre az éljenző verssorokra. A mélységes hálaérzet, amely Zelket háromévnvi orosz front után az életmentő szovjet hadsereg iránt eltöltötte. A remény, hogy senki sem nyomorog többé, nem alszik többé ligeti padon. Az, hogy őszintén elhitte, amit mond. Az, hogy el akarta hinni. Az, hogy hazudik.

Tegyük ide még egyszer a remekművű kétsorost.

*Szélfúttá levél a világ.
De hol az ág? de Ki az ág?*

Az egykor agyonnyomott, kisémmizett költő azt hitte, megtalálta az ágat, megtudta végre, Ki az ág.

Nem tudta meg.

A bűnbánat hamujában, a forradalom költőinek egyik vezetőjeként, ahogy sokan mások, Benjámin Lászlótól Solymos Idáig, ő is falragaszra írta egy versét 1956. október 26-án:

*[...] Óh, magyar ifjúság, s ti város peremének
meggyalázott drága népe! Hozzátok könyörgöm: oldozzatok fel
bűneimből és fogadatok magatok közé, mert higgyétek el,
a lelkem már régen a Tiétek. [...]*

Ezt el kell hinnünk. A börtön hitelesíti. A forradalom leverése utáni írópernek – Déry Tibor, Háy Gyula és Tardos Tibor mellett – Zelk Zoltán volt az egyik fővádlottja.

Szabadulása után ismerkedtem meg vele, a hatvanas évek közepe táján, vagy talán később, a Szigligeti Alkotóházban. Esténként köréje gyűltünk, hallgattuk a verseit, hallgattuk a történeteit. Tudtuk, hogy felesége, Irén meghalt az ő börtönbüntetése alatt, s hogy Zelket

nem engedték ki a temetésre. Hozzá írta a hatalmas halottsiratót, a *Sirály*-t. A versből a cenzúra töröltetett vele egy sort, ezt: *kifosztották a gyászomat*. Hogy észrevétlenné tegye a hiányt, Zelk megismételte az előző verssort: *Nem láthattam holt arcodat* – ugyanazt jelenti, de nincs benne vád. Egy televízió-műsorban ez a változat szerepel. Tíz év múlva lehetett csak visszaállítani az eredeti párrímet.

Egyszer megkérdeztem tőle, miféle emléket őriz a vers refrénje: *Vak szemgödör. Halott sirály*. – Olvastam egy Apollinaire-verset – mondta Zelk. – Arról jutott eszembe ez a sor. – Azóta többször átnéztem az Apollinaire-kötetemet, és semmi hasonlót nem találtam. Meglehet, nem olvastam elég figyelmesen.

Egy másik estén Zelk elénekelt a könyvében szereplő népdal első versszakát.

*Falu végén van egy kút,
van egy kút, van egy kút,
abba minden út befut,
megfürödnek az utak,
azután tovább futnak,
jumájdum, jumájdum!*

Zelk hunyorított. – Mindenki elhitte, hogy népdal. Csak Illyés Gyula nem. Illyés azt mondta: „Nem népdal, ahhoz túl rafinált.”

Hajnal Annának olvasta fel Zelk a verseit, telefonon, és mindegyik után föltette a kérdést: – Te mondd... *vers ez?* – Annának, a régi barátának elfogadta a véleményét. Hajnal Anna halála után Zelk mindig keresett valakit, akinek felolvashat. Az egyik versre én is emlékszem, a címe jellegzetesen Zelk Zoltán-i: *Mert nem lehet*. A fájdalmaival kórházba kényszerült költő színházba, képművészre küldi feleségét, Erzsébetet: *Ne ülj a fekhelyemnél, / mint szenvedésem mélyszemű, nagy tükre // ...Mert nem lehet! mert nem lehet / hogy öld magad! hogy öljelek!* Kései versei között van egy ötsoros, a *Sirály* miniatűr visszfénye. *Én gyújtok villanyt a szobában, / adjon izzó jelt ablakom, / én jövök zúzmara-ruhában, / én jövök, haza nem találva, / a néma téli utakon. (Kint és bent).* Álmában is követte a *Sirály* útjait.

*Ha dér, ha sár, ha nyár pora,
ha égbolt, utca és szoba,
ha kilincs, párna és pohár –:
Vak szemgödör. Halott sirály.*

*Barátaim, megértitek?
egy ember él közöttetek,
van kulcsa és van ajtaja –
hazamegy és nem megy haza.*

Utolsó éveiben Zelk Zoltán mindent megkapott a sorsától. Szép, fiatal feleséget, lakást, kertes nyaralót nagy fákkal, nyugágygal, amelyben kényelmesen lehet verset írni, életműsorozatot a Szépirodalmi Kiadónál, napi háromszori étkezést, naponta tiszta inget... Nem járkált az utcán mint kiveret kutya, senki sem üldözte. Rend lett az életében. Ez a világ más volt, mint a *Sirály* szegényes külvárosai, falvai. Megszerette. Megszokni nem bírta.

1973/2010/2014.

UTASI CSILLA

Emlékezés Danyi Magdolnára, a testvéri táj költőjére

A *Palicsi verseket* a megjelenés évében, 1996-ban ajánlotta nekem. A jellegzetes balra dülő, szálkás kézírással írt dedikáció szinte függőlegesen fut föl a papíron. Most, amikor kézbe veszem a karcsú kötetet, a lapok közül újra kihullik egy sárgás könyvtári katalóguscédula, rajta néhány sor, megkért, írjak a könyvről. Nem írtam meg verseskönyvről a kritikát, s amikor 2010-ben felkért, Magyarországon mutassam be frissen megjelent tanulmánykötetét, ezt is elmulasztottam. Kétszeres adósságot törlesztek tehát. Kései szövegem Danyi Magdolna már nem olvashatja. A bennünket egymáshoz kötő rokonszenv alapja az volt, hogy láttuk egymást. Azt a képet próbálom tétován megrajzolni, mely költészetfelfogásáról, életérzéséről, magatartásáról él bennem.

Nem voltunk barátok a szó megszokott értelmében, nem beszélgettünk soha magánéleti kérdésekről. Palicsi házában, az üveges könyvszekrények között egyszer sem jártam, bár az ő közegében ismerős voltam, nagynénémeknek vikendházuk volt a nyaralótelepen, gyerekkoromban a faragott, szecessziós, nyitott, nyári villamos a víztorony közelében, a kapu előtt állt meg, mögötte a park, a fasor mélyén megcsillanó tóval, az iszap szagával mély benyomást tett rám. A Szabadka környéki szőlők homokjának forrósága is az első emlékeim közé tartozik.

Az *Új Symposion* hetvenes évekbeli szerkesztőjét még nem ismerhettem, ehhez túl fiatal voltam. 1983-ban voltam első éves az újvidéki Magyar Tanszéken, amikor a folyóirat öt követő szerkesztőit szétzavarták. A szerkesztőség feloszlata előtt évfolyamtársaimmal néhányan még messziről figyelhettük a harmadik Symposion-nemzedék tagjait, csodálhattuk a kiforrott, eredeti, fiatal szerzőket, akik ebben a közegben a többiektől különbözők mertek lenni. Az, hogy a szocializmus erkölcsi normái mennyire nem voltak megalapozottak, abban a könnyedségben is megmutatkozott, ahogy a hatalom képviselői félretették őket. Akiket megfosztottak szellemi helyzetüktől, morális igazságuk megfogalmazásával törődtek. Nekünk, akik későn érkeztünk a vajdasági irodalmi életbe, nem lehetett részünk abban, hogy a nálunk csak kicsit idősebb nemzedék maguk közé emeljen bennünket.

1984 tavaszán találkoztunk, amikor bielefeldi tanulóyaiból már hazatért, és a Hídban dolgozott. Nem is találkoztunk, felhívott telefonon. Ekkor már verseit, Czóbel Minkáról írt kötetét olvastam, fényképen is láttam már, az újvidéki közéletben ismeretlenül is felismertem volna őt egy irodalmi est hallgatósága között. Első publikációm, az *Irodalomelmélet* nevű tárgyból készült szemináriumi dolgozat, a Nemes Nagy Ágnes Ekhnáton-ciklusáról írt elemzés a *Híd*ban jelent meg. Magdi, a folyóirat egyik szerkesztője azért telefonált, mert az akkori körülmények között a címben szereplő isten-teremtés szót veszélyesnek érezte. Magamban túlzottnak gondoltam aggodalmát, úgy nőttem fel Újvidéken, hogy számomra valósága volt annak, amit magyarul olvastam, olvasmányaim külön bejáratú terében teljes szabadság uralkodott.

Akkor kerültem hozzá közel, amikor 1985 őszén a Magyar Tanszéken kezdett tanítani. A Modern nyelvészet irányai című tárgyat hallgattuk nála. Messziről láttam őt, a katedrán, a könyvtárban, de közről is figyelhettem, hiszen néhányan emeltszintű Celan-szemináriumra jártunk hozzá, az irodájába. Hogy a belső világ túlsúlyban van benne, ez az első órán kiderült. Nem vette észre, hogy túl gyorsan beszél, a diktált szakirodalmat nem lehetett leírni. Talán észre is vette, olyannyira megbénítóan személyes kudarcnak érezhette, hogy képtelen volt lassabban magyarázni.

Első pillanattól rokonszenvet keltett bennem értelme és irodalmi érzéke. A saját műveletlenségéről mit sem tudó fiatalság elbizakodottságával rendkívül magas mércét állítottam fel tanárainkkal szemben. Nem pusztán a műveltségbeli hiányokat vettem észre (nem olvasta *A tragédia születését*, gondoltam például egyikükről), hanem az irodalomhoz való, a lehető legkifinomultabb, egzisztenciális viszonyt is számon kértem rajtuk. Az irodalmi élmény, az esztétikum mint mérce, a létezés abszolút középpontja volt számomra. Losoncz Alpár visszaemlékező írásában nagyon találóan állapítja meg, hogy az olvasás, egy másik ember gondolatmenetének befogadása erőt igényel. Magdinak volt ereje az olvasáshoz. Határtalan bizalom élt benne a kifejezéssel szemben.

Az emeltszintű kurzuson, 1986 tavaszán Celan 1967-es, *Atemwende* című kötetének *Nördlich von den Flüssen* kezdetű versét olvastuk közösen. Mindössze négy sorból áll. A lírai én kivetí hálóját, melyet a megszólított Te tétován (zögernd) kövektől írt árnyékokkal terhel meg. Magdi hagyta, hogy az idegen nyelv szemantikai lehetőségei között botladozva őelőtte elmondjuk olvasatunkat. A beszélgetés során észrevettem, hogy a vers jelentéséről más véleménye van, mint nekem, noha ezt a véleményt egyetlen szóval sem erőltette. Ahogy a szemináriummal egy időben írt szövegnyelvészeti értelmezésében meggyőzően bizonyítja, az árnyék ebben a versben, mint Celan költészetében másutt is, az értelmet jelenti, a vers *ars poetica*ként olvasandó. A *zögernd* határozói igenév és a *beschweren* ige jelentésén múlt az értelmezés. Amellett érveltem, hogy a háló kivetése, elterítése szakértelmet kíván ugyan, ám a súlyok eleve a hálóra vannak erősítve, tehát a *beschweren* ige nem a háló megterhelésére, hanem a hamis fogásra vonatkozik. Nőnek, vagy legalábbis a beszélő társának éreztem a megszólítottat, aki ugyan nem valódi kövekkel, hanem a kövek írta árnyékkal terheli meg a hálót, a fogás mégis a beszélő létét vonja kétségbe. Mit jelenthet a kövek árnyéka? A kövek árnyékában azokat az értelmeket láttam, melyeket a megszólított nő önmaga elidegeníthetetlen lényegének érez. Az árnyéknak nincs ontológiai léte, a személyes azonosságot megképző értelmekek ezért érvénytelenek ott, abban a szférában, ahol „egyek vagyunk”. A megszólított Te éppen azért helyezi el tétován, tűnődve a vers hálójában ezeket az értelmekeket, mert tisztában van azzal, hogy önértelmezése érvénytelen, ám nem tehet mást. Magdi semmit sem vetett olvasatom ellen, saját értelmezésének érvényessége azonban kizökkentett elbizakodottságomból. Abban kimondatlanul egyetértettünk, hogy a versszövegek olykor megengednek eltérő olvasatokat, a többértelműség azonban nem jelenti azt, hogy valamennyi lehetséges jelentés egyidejűleg érvényes. A költészet nem ismeri „ez is lehet, az is benne van” megengedő langyosságát. Az egyik lehetséges értelemszerkezet mellett döntenünk kell, hiszen a versnek egzisztenciális tétje van. Ma már közelebb került hozzám az ő olvasata, úgy érzem, a versben megszólított Te a mindenkori olvasó, aki figyelemmel, óvatosan kiegyensúlyozza a vers értelmét, hiszen ennek a műveletnek, a vers értelemmel való felruházásának az ő számára ugyanolyan egzisztenciális tétje van, mint a vers-én számára.

A Magdiról őrzött benyomásokban test és lélek szétválaszthatatlanul összefonódik. Ekko-riban a nyüzottsáig érzékeny voltam, a saját testem minden vélt vagy valódi hibájának távlatából mások testi lénye különösen közelről érintett. Élesen láttam kerek arcát. Középen elválasztott, mindig csigákban aláomló haját. Sötét arcbőrének kontrasztját barna, sárgás árnyalatú hajával. Mélyen ülő, apró, zöldesszürke szemét, mely hirtelen teleszaladt jóindulatú fénnel, a szeme alatt a mély árkot, most is hallom kicsit zihálva feltörő, dallamos hagját, a ropogatott r-ekkel, látom „szálkás” ujjú, mély érzékenységet kifejező kézfejét. Az, hogy milyen egyedül lehet, leginkább akkor látszott, ha oldalról vagy hátulról figyelhettem.

A látásnál van-e több? Tisztában voltam vele, hogy az emberi sérülések hozzánk nőnek, nem lehet feloldani őket, az eszközeink elégtelenek ehhez. A testi tényeket mozdíthatatlannak tudtam, meggyőződése volt, hogy ezek olyan, a tökéletességet elrontó adottságok, melyek az esélyeken, az emberi lényegen, a mindannyiunknak egyformán kijáró lehetőségeken nem változtatnak. Nem is a testről volt szó esetében, hanem arról, ahogyan a test tapasztalatát, lehetőségeit megélte, önmagára vonatkoztatta.

Fiatalon a verseiben kifejeződő életérzés sötétségétől megriadtam. *A kis halott tájképek* 2. darabjában írja a következőket: „Kivakult / júliusvégi koradélután (...) Ha követni tudsz / e lángnyelő homokban / mezítláb, látod, / testközelen a kert / az izzadt testvéri táj, / a szélrózsa minden irányából / permetez a fényhalál.”. A bravúr a versszak másik felében következik be, ahol a beszélő az olvasót a vele való teljes azonosulásra szólítja fel. Nemes Nagy Ágnes nővéreinek nevezi verseiben: én nem nem lehettem „testvére”, nem tudtam, nem merem azonosulni léttapasztalatával. Talán nem is várta el, hogy bárki kövesse őt ide: életérzésének megmutatására törekedhetett, hiszen pontosan tudta, hogy életérzése nem mindannyiunk tapasztalata, s bizonyára fájt neki ez a másság.

A sötétséget nem tartotta magához tartozónak. *Nosztalgia* című versében arról a másik világról szól, amelynek nincs neve, s ahol ő hiánytalanul az volt, ami itt lenni szeretne, ám amikor a vágyat kifejezi, azt is elárulja, hogy a sötétség tapasztalata sajátja. Amire törekedett, azt az ént feloldó értelmetlenség, fájdalom és kín – a sötétség – nehézkedési erejével szemben kellett létrehoznia.

1997 októberében Szivácon, a Szenteleky-napon találkoztunk. A megemlékező műsor végétével, az emlékház udvarán álltunk, az ebédre várva, itt mindig melegebb volt, mint a hideg teremben. Szinte szavak nélkül, a bizalmával meggyőződött arról, hogy november közepéig sikerülhet összegyűjteni a DAAD-ösztöndíjhoz szükséges igazolásokat. A nyolcvanas évek legelején ő is a Deutscher Akademischer Austauschdienst ösztöndíjával tanult Bielefeldben. A következő év tavaszán annak ellenére odaítélték az éves ösztöndíjat, hogy a legfontosabb dokumentum, Voßkamp professzor úr befogadólevele nem érkezett meg időben, és a postán elveszett az orvosi vizsgálat lelete. Egy évig Freiburg am Breisgauban tanulhattam: különös világossággal, rövid időre nekiiramodott az életem.

A Palicsi versek egyik darabjában megemlíti engem is. A lírai én felidézi az epizódot, amikor a Hídban publikált, az Ekhnáton-ciklusról szóló dolgozatot Ilia Mihály megküldte Nemes Nagy Ágnesnek. Hallottam később a Tanár úrtól, hogy Nemes Nagy Ágnes a nekem előkészített képeslapra a nevét sem volt hajlandó aláírni. „Ehhez nekem már nincs erőm.” – mondta. A lírai én hozzáteszi, hogy Nemes Nagy Ágnes a verseire hasonló hallgatással válaszolt, mint az én tanulmányomra. Lényegtelen, milyen méltatlanul kerülök ő mellé. Bizonyos, hogy Magdi versei más okból maradtak válasz nélkül, mint tanulmányom. Fiatalkori költészetében

mindössze néhány közös szó utal arra, hogy meghatározó élménye volt Nemes Nagy Ágnes lírája. A *Palicsi versek* éneke meg is fogalmazza, hogy Nemes Nagy Ágnes lírája nem az utánzás, hanem mindig a kifejezés vágyát ébresztette fel benne. Különös paradoxon, hogy a versbeszéd, mely bizonyosan felkeltette volna Nemes Nagy Ágnes érdeklődését, a halott költőt szólítja meg.

*Palicsi versek*nek a halott Nemes Nagy Ágnest megszólító áradó versbeszédében ugyanazt a magatartást formálja meg, mint ami a hétköznapi életben is jellemezte Danyi Magdolnát. Megható gondossággal kívánta mindannyiunk számára azt a jót, amiről hajlandók voltunk azt hinni, hogy természetes módon kijár nekünk. Jóindulata a szerepjátszás hiányából következett. A *Palicsi versek* éneke ehhez hasonlóan szereptelen: a teremtésnek a természetben, a fák életciklusában megnyilvánuló formáló elvével akar azonosulni.

Utoljára négy éve, májusban két napot töltöttünk együtt Belgrádban, a DAAD alumnusainak szerbiai találkozóján. Képek merülnek föl: a modern, vadonatúj újbelgrádi szálloda egyágyas szobájának kényelme. Az egyetemi karok épületei között egy belső udvaron vendéglői asztalokat, székeket helyeztek el, itt sütkéreztünk. Le vagyunk fényképezve, egy csoportként nézünk föl az emeletre, a fotós irányába. Testi betegségéről, a műtétről beszélt, amelyen éppen túl volt, az orvosok szakértelme és a gyógyulás iránti teljes bizalommal. Jól volt, tele tervekkel, és mégis vigyáztam, szavaimmal akaratlanul meg ne bántsam. A repülőklub márvány, arany és brokát éttermében, balkáni pompa között vacsoráztunk.

Néhány levelet küldött még, gondosan fogalmazottak voltak, szinte túlcordultak a jelentéstől. Csodálatos vigasztalás volt mindegyik jelentkezésében, pedig nem szorultam rá. Egyik leveléhez, a búcsújáró hely, a doroszlói csodakút fényképét csatolta. Talán ott járt, levelében nem említette ezt. Vagy önmagát küldte, zöld háttér előtt, és fotója ugyanazt jelentette, mint a kút. Szavakon túli jóindulatot és kiteljesedést fejezett ki.

A kép, amely bennem él, emlékekből, beszélgetéstörödékekből, levelekből rakódik össze. A szenvedés tartja egyben. Nyelvi emlékek is ezek. Az is belejátszik a róla alkotott képbe, ahogyan beszélni tudott az élet érzékelhető oldaláról, élményeiről. Talán a legjellemzőbb, összegző kép a következő: féloldalról mutatkozik, félhosszú haja keretezi az arcát, az értelem fénye és a jóindulat a tekintetében, inkább befelé néz. Amikor váratlan halála után az újvidéki Magyar Tanszéken meg kellett emlékezni róla, egyszeri arcát igyekeztem kifejezni. Most nem érzem a veszteség riadalmával azt, hogy az arcát kell megidézni, és ennek a vállalkozásnak a tehetetlenségét sem. Figyeli, amit róla mondok, és megbocsátja, ha nem pontos.

Tudta, hogy a versnek a szokatlan szemantikai kapcsolódásokat létesítő szövegtípusnak nem az a funkciója, hogy új jelentést hozzon létre. Nincs olyan jelentés, amely kifejezné az igazságot. A nyelv többértelműségére van szükség ahhoz, hogy egy adott pillanatban az egyik lehetséges értelemstruktúra mellett dönthessünk, önmagunkat átadva, saját életidőnk egy darabjával hitelesítve a létrejövő teret, amely mindig a Másik tere és arca is. A verset a nyitottság terének nevezte.

Ebben a térben él ő tovább, melyet versei és költészetről való beszéde megteremtnek.

Az idegenség természetes léthelyzete

DANYI MAGDOLNÁVAL BESZÉLGET VIRÁG ZOLTÁN¹

– *Válogatott tanulmányaidat tartalmazó köteted Maurits Ferencnek köszönhető művészeti kivitelezése a Forum Könyvkiadó 1970-es és 1980-as évekbeli virágkorát idézi. Gazdag gyűjtemény, amely több évtizednyi tudományos vizsgálódás eredményeit fogja össze. Személyedben olyan teoretikust, irodalomkritikust, költőt, folyóirat-szerkesztőt tisztelhetünk, akinek a munkássága számos oldalról megközelíthető. Nem lehet figyelmen kívül hagynunk azt a jellegzetes ívet sem, amely Palicsról indulva Szabadkán és Újvidéken keresztül Bielefeldig, Szegedig rajzolja meg életutad főbb állomásait. Először talán merülünk el a fiatalkori indíttatások világában, abban az előtörténetben, amelynek az otthoni, palicsi körülmények, a szabadkai középiskolás évek és az újvidéki egyetemi környezet ad kiemelt jelentőséget. Meg tudnád-e jelölni azokat a csomópontokat, amelyek a pályád alakulásában, a gondolkodásmódod árnyalódásában, a tudományos szemléletmódod körvonalazódásában alapvető fontosságúak?*

– Két férfitestvérem van, az idősebb 10 évvel öregebb. Ő tehát már tizenéves volt, amikor én alig valahány éves, és középiskolás korában írt, prózát. Amikor tehát én elkezdtem iskolába járni, megtanultam írni, ő már a prózával próbálkozott, s azonnal elhatároztam hétéves koromban, hogy én író leszek. Így kezdtem el olvasni. Mire hazaértem a könyvtárból, szokták mondani, elolvastam egy gyerekkönyvet, fordulhattam vissza. Az irodalom bűvöletében éltem, nem csak Palics fürdőhelyen, a fürdözések, játszadozások színterén. De én író akartam lenni. Sőt, tanár is akartam lenni úgy azonnal valahogy, egészen kis koromban. Tanárnak lenni majdnem ugyanazt jelentette számomra, hogy én irodalommal akarok foglalkozni. Gimnazistaként viszont úgy döntöttem, hogy most addig nem írok, amíg hát, nem tudok írni, s nem tudok mindent vagy sokat az irodalomról. Akkortájt szervezték a középiskolások vetélkedőjét. Nagy jó érzéssel most emlékezünk rá, 45 éve, hogy van a vajdasági magyar középiskolások vetélkedője. Egykori gimnáziumi tanárnőmmel megbeszéltük (tagja volt az önképzőkörnek), hogy én most nem írok verseket, mert hát azok olyanok. Közben nem említettem, hogy gyermeklapban közöltem, hírneves gyerekíró lettem, meg afféle mindenes pici koromban. Harmadikos elemista koromban rendszeresen tudósítottam futballmeccsekről. Tehát én ilyen író, gyerek író voltam. És ő megértette, hogy nem, majd most okosodok, meg tanulunk. S akkor rám szólt, most tessék, írdál verset a középiskolások vetélkedőjére. Akkor írtam verset, nem ment persze ez ennyire könnyen. Tény, hogy írtam verset, tény, hogy először második díjat kaptam, utána pedig első díjat nyertem. Tehát fiatal író lettem közben, aki publikált is. A *Symposion* első nemzedéke kutatta, kereste a fiatalokat, engem is megtalált. Tehát én akkor már fiatal írónak számítottam, fiatal költőnek. Közben volt egy nagyon tartalmas nyaram, hogy befejeztem a gimnáziumot. Majd megyek az újvidéki Magyar Tanszékre. Nyugat-Németországban szobalánykodtam, gyönyörű helyen, gyönyörű kastélyhotelban. Megtanultam németül. Az idősebb testvérem kint élt. Tudtam németül olvasni, német nyelven olvas-

* Az alábbi szöveg szerkesztett változata a szegedi Grand Caféban 2012. május 8-án elhangzott beszélgetésnek, melynek apropója Danyi Magdolna *Értelmezések* (2010) című könyvének megjelenése volt.

tam el Albert Camus *Sziszüphoszát*. Szóval mindenevő voltam, minden érdekelt, a legtermészetesebb módon. Majd egyetemista lettem, Bányai János tanár úr kialakított egy strukturalista munkacsoportot. Lelkes tagjává váltam. Olvastam Jakobsont, olvastam az orosz formalistákat, a legnagyobb tanulságot jelentették számomra, s akkor kezdtem strukturalista verselemzéseket írni. Közben írtam a verseimet, mert hát szerettem verset írni, fontos volt számomra a vers, mint önkifejezés. És egyetemistaként az *Új Symposion* idősebb szerkesztőivel, íróival való beszélgetések és a nemzedékemmel való összetalálkozások során: Böndör Pál, Bognár Antal, Podolszki József, Juhász Erzsébet, Thomka Beáta, így érelődöttünk, s a legtermészetesebbnek tartották, tartottam, hogy én verset is írok, meg tanulmányokat, dolgozatokat is.

Bányai János mutatta be ezt a könyvem Szabadkán a múlt évben. Nagyon szép méltatást, beszédet, szöveget írt, azt hangsúlyozza benne: a költő beszél itt a költészetről, költeményekről, és nem némíthatja el a költői énjét akkor sem, amikor tanulmányokat ír. Én ezt így nem tudom mondani, de örülök, ha ez így gondolható. Ugyanakkor ő a méltatásában nagyon fontosnak tartja, hogy a fogalmiság megfogalmazásáig, kritériumaiig mindig eljutok. Számomra ez egy nagy, izgalmas tanulás, keresés, foglalkozás volt mindig: verset írni és ugyanakkor költészetről, költőről gondolkodni. Fiatal koromban rendkívül sokat segítettek nekem az orosz formalisták, Jurij Lotman professzor tanulmányai. Jelentkeztem Lotman professzornál, aki nagyon kedvesen válaszolt, elküldte orosz nyelven írt munkáit. Én német nyelven tanultam a gimnáziumban is, de megtanultam a szerb tudásával orosz nyelven érteni. Így alakult, mindig egy-egy ilyen állandó kísérlet volt, a költészetről pontos jellemzést adni. Nyilván az én szubjektív szemléletem, értésem és egyáltalán a tudásom, egzakt tudásom ötvözésével.

– *A gyerekversek, a gyerekkorban írt versek megmaradtak?*

– Meg, megvannak. Egy füzetben, ahogy kivettem a gyermeknaplót. Úgy gondolom, hogy a legtöbb nagyon szokványos gyermekvers volt. Édesanyánk nem dolgozott, minket nevelt, a tanítóképzőt nem fejezte be. Intelligens hölgy volt, aki nagyon akarta, hogy jó tanulók legyünk, s mindent átnézett. Azt szoktam fiatalabb koromban még inkább elmesélni, jobban emlékeztem rá és ő is élt, hogy országos versenyen már nem tudom hányadik, de nagyon jó helyezést, talán ötödik-hetediket érttem el. Egy köztársaság-napi, november 29-ei, a Tito-Jugoszlávia megalapítására kiírt pályázaton, munkám úgy fejeződött be, hogy „és ott állom meg a helyem, ahova az élet állít”. Ezt a mondatot az Édesanyám írta. Na most, én gondolom, hogy a verseim is hasonlóan íródtak azért, hogy én verset akarok írni, én elég sokat tudok már, rímes szerkezeteket is tudok alkotni, tehát nem igazi önkifejezés, a Weöres Sándor-i értelemben már nem lehet másként nézni a gyermekversekre. Tehát nem igazán jó versek, de azért olyan ügyes...

– *...Tollpróbák, kísérletek. Költészeted értelmezőinél, könyveid [Sötéttszta [1975], Rigóleszen [1988], Palicsi versek [1995]] kritikusaínál szinte motívum-szerűen tér vissza a formák biztonságos kezelésének, a versstruktúrák variációs mechanizmusainak a felismerése. A lételméleti kérdések állnak nálad a középpontban, szövegeid kifejezetten újszerű módon reflektálnak a városi miliőre, a kisvárosi szcénákra, a térségi kötődésekre, a nyelvi tapasztalatra, a hagyomány-szerveződésekre és a keresés különféle fázisaira. Amikor a saját munkatársaidtól kapsz véleményezést, tudsz rezonálni az észrevételeikre, elismeréseikre? Foglalkoztatnak egyáltalán a kritikai megnyilatkozások?*

– Sok mindent érintettél. Nagyon ösztönöznek a rólam írt írások. Elmondanám, hogy rendkívül fontosak voltak az életemben és az életünkben a beszélgetések. Mi úgy jöttünk föl, hogy ott volt előttünk az első *Symposion*-nemzedék, akik vártak bennünket, fogadták, akarták a fiatalokat. Ugyanakkor mi határozottan, szerintük is, de mi magunk is úgy gondoltuk, hogy mi egy másik nemzedék vagyunk, másként nem is lehet. Ők a 10 évvel idősebb írók, akikkel mi tegeződünk, akiknek a munkásságát, költészetét, prózáját, tanulmányait tiszteljük és szeretjük, de mi mások vagyunk, mi vagyunk a fiatalok. Bányai János megfogalmazása volt akkor egy írásában, hogy „újabb és legújabb költészetünk”, amikor már minket külön nemzedékként tudott tárgyalni. Tehát az első nemzedék után egy újabb, értékelhető generáció következik. Mi úgy lettünk költőkké és nemzedékké is, hogy az első gárdától szinte függetlenül, külön kialakítottuk egymással a nemzedéki kapcsolatokat. Beszélgettünk, mi hogyan tudunk mások lenni, mint az első, az első avantgárd nemzedék. Jóllehet, mondjuk nekem, egy abszolút meghatározó élményem volt Domonkos István költészete. Nem is gondoltam, hogy én hasonló módon tudhatnék gondolkodni, mint ő. De nem is akartam. Tehát mi kerestük, Böndör Pál volt a vezéregyéniség köztünk költőként, kerestük a magunk másféle lehetőségeit, az avantgárd nyelvvel, a negatív nyelvvel szemben, nem ellene, ám a fegyelmezett szólás, beszéd lehetőségeinek reményében. Visszahódítandó a befejezett mondatot, visszahódítandó a bezárható szubjektivitást, anélkül, hogy hagyományosak lennénk, lírai realisták lennénk, anélkül, hogy panasztevők lennénk. Tehát megtalálni egy szubjektív látást igazoló költői nyelvet. Külön-külön, természetesen különbözők voltunk és azok akartunk lenni. A fősorolásban nem mondtam Sziveri János, nem mondtam Fenyvesi Ottó, Csorba Béla és még többek nevét, Szűgyi Zoltánét, Tari Istvánét, ők voltak a legújabb költőink. Tehát így elhelyeztük magunkat. Fölzárkózott a Sziveri Jancsi nemzedéke is. Közben megtörtént az, hogy mi nemzedékileg összetartozónak láttuk azért egymást, de az is, hogy nem. És itt Sziveri Jancsiék, mint új nemzedék, nagyon öntudatosak voltak. Ők, a harmadik nemzedék.

– *A folyóirat szépen bekebelezte a fiatal tehetségeket, sorra kijelölődtek azok a pályalehetőségek, amik aztán a kiteljesedésüket előirányozták. Ugyanez folytatódott a Te fő- és felelős szerkesztőséged alatt, az arra érdemeseket beszippantotta a folyóirat szépírókként, kritikusokként, elméleti írók, képzőművészeti esszéik megalkotóiként. Pontosan azért fontos ez, mert ők (a korábban említetteken kívül például Losoncz Alpár, Balázs Attila, Sebők Zoltán, Kalapáti Ferenc, Csányi Erzsébet, Radics Viktória, Faragó Kornélia) a saját időszakukban ugyanezt a tapasztalatot viszik tovább, s nem lehet nem észrevenni, hogy éppen az elődeiktől tanulták a legtöbbet, azoktól, akik az egyetemen az oktatóik voltak. A tanári ethosszal feltétlenül számolnunk kell, mert nagyon lényeges. Olyan időszakról beszélünk, amikor még sokkal kedvezőbb gazdasági és kulturális helyzetben működött a Tanszék, a Hungarológiai Intézet háttérrel nyújtott, kiadványok sokasága jelent meg, más volt a leosztás, a teljes viszonyrendszer.*

– Nem említettem eddig, hogy szabadkai gimnazista koromban alakítottuk a Kosztolányi Dezső Irodalmi Kört. Bognár Anti ismert név, jeles író lett, ott gyülekeztünk többen. Nagyon szép közösség volt. Egymás írásait vittük, olvastuk, megbeszéltük, bíráltuk. Nagyon reményteli, sokat jelentő közösségi munka zajlott. Hogyan hangzott tovább a kérdés?

– *Csak annyi, hogy a baráti viszonyok, az egyetemi oktatói gyakorlat miként érvényesült a tehetségek felkarolásában, s a lap körül mozgolódó fiatalok mindenkori munkára serkentése, közreműködésre bátorítása mégiscsak döntő szempont lehetett, ahogy veletek egykoron megtörtént.*

– Úgy látom (bár régen volt, lehet, szépítem), hogy úgy mindenünk megvolt. Kérték tőlünk az írásokat, egy tanulmányért, egy recenzióért, 3-4 oldalas szövegért 25.000 dinár tiszteletdíjat kaptam. Jó lakásért 30.000 dinárt fizettem. Megírtam két recenziót, otthonról szintén jött hozzá valami, később ösztöndíjhoz jutottam. Szoktam mondani, amikor bekövetkezett nálunk a háborús krach, hogy egyetemista koromban éltem legjobban. Minden szempontból. Anyagilag például. Később is, még az 1970-es években tudtuk tartani, kialakítani ezeket a közösségi formákat. Minden segítséget megkaptunk. Bori Imre professzor, aki hát, nagyon magasan fönt volt, de a tanárunk volt, és jelezte: 'maga az ott, jó, az rendben van'. Reagált, majdnem mindenre reagált. Már nem tudom, kitől, honnan vettük ezt a mondatot a '70-es években, hogy olyan elégedetlenek vagyunk, mint a nyugat-európai fiatalok. Mert voltaképpen mindenünk megvolt, ültünk a kávéházban, ahol sokszor ebédeltünk is közben, fiatal írók, s hát a problémákról beszélgettünk. Aztán később beütött nálunk a teljes krach, s ilyesféle értelmiségi-szellemi közösségi élet, mostanság, biztosan nem lehet, mert egyszerűen ott anyagi fedezet, anyagi biztonság állt mögötte. Hogy nyugodtan tárgyalhattuk a problémákat. Írói, értelmiségi gondokról, szellemi problémákról tudtunk, tudhattunk közösen beszélgetni, közösségi létformát fenntartani. Gondolom, ma is így van. Én egyrészt izolálódtam Palicson, másrészt nem vagyok fiatal. Léteznek fiatal írók Vajdaságban, újságjaik is vannak. Én gondolom, hogy azért ők is megélik szépen azt a fiataalkori, szerintem abszolút nélkülözhetetlen szellemi közösség-érzést, -tudatot, amit mi. Mozgalmi jelleget kívántunk: már a *Symposion* első nemzedéke így fogalmazta, s mi ezt teljes mértékben átvettük tőlük. Mozgalmi jelleget adni az irodalomnak, az azt jelentette, hogy ne csak szépirodalmat írjunk, hanem tanulmányokat, lehetőleg minél sokoldalúbbak legyünk. Tehát az első nemzedéknél Várady Tibor jogásként abszolút kiegészítette a *Symposion*-mozgalmat. Nálunk dolgozott Losoncz Alpár, tehát jogász közöttünk is akadt. Igen, tanulmányokkal, szociográfiával, azaz mindennel foglalkozni igyekeztünk.

– *Ha már a tartui iskola Jurij Lotman neve kapcsán felidéződött, mellette egy másik kiemelkedő tudósról és iskolateremtőről sem szabad elfelejtkeznünk, mégpedig Petőfi S. Jánosról. Beszélne a vele való kapcsolatról?*

– Én már az 1970-es években azonnal olvastam az ő Magyarországon publikált, még Budapestén írt tanulmányait. Bányai János hívta fel a figyelmem az ő kitűnő strukturalista tanulmányaira. Megtudtam azt is, hogy Bielefeldben dolgozik, és amikor befejeződött a mandátumom, a kétszeri mandátumom, tovább nem lehettem főszerkesztője a *Symposion*nak, átadtam a stafétát Sziveri Jancsinak.

– *1974-től 1980-ig, hogy a periódust érzékeltessük.*

– Igen. Én akkor, lehetőségem adódott, s éltem vele, hogy ösztöndíjat, nyugat-német DAAD-ösztöndíjat kapjak, így Bielefeldben Petőfi S. János tanítványa lehessenek. Nagyon-nagyon sokat tanultam tőle, az ő nagy szemantikai kutatásaiból, szemiotikai szövegtanáról. Nem tudtam őt, az ő elméletét mindenben érvényesíteni. Ő engedte ezt nekem, megértette, viszont rengeteget tanulhattam tőle.

– *Érintetted, hogy a második nemzedék úgy döntött, nem feltétlenül azt az irányultságot szeretné az Új Symposion folyóirat továbbvitelében érvényesíteni, amit az elődök favorizáltak. A profilmódosítás nyomán egy egészen másfajta intellektuális erőter bontakozik ki 1974-től. A vitakultúra megváltoztatott szerepére gondolok, az esszéisztikus, filozófiai alapozású, szocio-*

lógiai merítésű szövegek kitüntettségére, a fordítások szaporodására, továbbá arra, hogy a szigorúan vett irodalomtudományi, irodalomelméleti, műfajelméleti karakter elkezd igazán termékeny módon megjeleni a különféle lapszámokban. Ha visszaidézzük a főszerkesztéssel fémjelezhető időszakot, akkor a következő nevek ugorhatnak be többek között: Pilinszky János, Hajnóczy Péter, Esterházy Péter, Mészöly Miklós, Nádas Péter, Günter Grass, Allen Ginsberg, Danilo Kiš, Borislav Pekić, Jovan Zivlak, Mirko Kovač, Slavko Mihalić, Danijel Dragojević, Tomaž Šalamun, Denis Poniž. Próbáltam olyan neveket szintén sorolni, akik mostanság, az egykori tagszerveződést felbontó, új államstruktúrák létrejötte után is kiemelkedően fontos alkotóknak tekinthetők Szerbiában, Horvátországban és Szlovéniában. Szerepeltetésük nagyon jól mutatja, milyen érzékenységgel, mennyire komoly erudícióval sikerült a kapcsolataitokat kialakítani. Azonban ennek az időszaknak a belső viszonyairól, a folyóirat-szerkesztés metódusairól, a hatalom packázásaival szembeni technikákról valamilyen oknál fogva alig érdeklődtek Tőled az elmúlt évtizedekben. Ragadjuk most meg az alkalmat.

– Hatalmas lett a krach a végén. Sziveri Jancsi bukása túl tragikusan alakult, s nagyon-nagyon szomorú, hogy olyan durva lett a probléma, széverték a *Symposiont*, neki pedig menthetetlen rákja volt, meghalt fiatalon a nagyon jó költő, a nagyon jó értelmiségi. Anno ott én 6 évig szerkesztettem, viszonylag teljes nyugalomban. Várady Tibor jogász professzor eszközölte valahogy, hogy én kaphassam meg a főszerkesztői posztot, talány, hogy kivel és kivel nem beszélgetett, mindenestre ez lett a megoldás. Őket onnan menesztették, tehát tőlük elvették az *Új Symposiont*, és hogy át lehessen adni a fiataloknak, akkor engem választottak. Természetesen más alkat voltam, a nemzedékem tagjai szintén mások voltak, Thomka Beátát a tanulmányok érdekelték, és hogy olvashasson és ír hasson. Nem foglalkoztunk mi a packázással, bár az nekem meg lett ott mondva, hogy ne is foglalkozzunk, a politikusok jelezték, Major Nándor, a fő politikus: 'hanem kérem, dolgozzanak, itt vannak, tehetségesek és ott van a folyóirat, de vigyázzanak, mert hát nem lehet itten mindent csinálni'. Ezt mi így fogtuk föl, és dolgoztunk. Nem voltunk külön ellenzékiek, nem voltunk külön behódolók. Emlékszem, ünnepeltünk egy Tito-évfordulót, mentem Szeli István tanár úrhoz, fölkeríteni. Kreatívan ünnepeltük tehát, de kellett is, kötelező volt, ő vállalta, de volt az, hogy kreatívan ünnepeljük, viszont nem csak úgy, éljenezzünk, hanem stílusosan, alkotó módon. Hát Szeli tanár úr vállalta, megírta szépen, eredmények, problémák, s tréfásan adja át nekem a professzor úr, hozzáfűzve, hogy Magdi, vagy börtönbe kerülünk, vagy megdicsérnek bennünket. Ez a mondás járta nálunk ott, az 1970-es években. Most a dogmatikusok elkapnak, vagy az igazi kommunistáktól, szocialistáktól dicséretet kapunk majd. Dicséretet kaptunk a végén Belgrádtól a kreatív hozzáállás miatt. Na, most ez így ment a fegyelmezett '70-es években, anyagi biztonság, meg hát ott voltak még a dogmatikusok, s ott voltak a kreatívak. Nemrégiben láttam a belgrádi televízióban egy nagy szerb filmrendezőt, mutatták és beszélt, hát a liberálisok, ott voltunk, legyőzött liberálisok a '70-es években, de kreatívan, emberi, nyitott szocialistákként. Tulajdonképpen az volt megkövetelve, hadd legyenek kicsit fellengzős, hogy szocialisták legyünk, nem kellett külön bizonyítványokat szerkesztetni. Tehát én ezt a programot vállaltam, ennek tettem eleget. S ez így ment, bírálatok értek bennünket, de hát dicsérek is, mennyire kreatívak vagyunk. És így megvoltunk.

A fordítás. A vajdasági magyar irodalomban, nemcsak az első *Symposion*-generáció, hanem más alkotók is, Papp József, Ács Károly nagyon sokat fordítottak, még tán többet fordítottak, mint mi. De ezt akartuk, szerettük, tiszteltük és fontosnak tartottuk a jugoszláv iro-

dalmak ismeretét. A szerb irodalom ismeretét, a horvát, a szlovén, a macedón irodalom ismeretét egyaránt szépnak tartottuk, ezt kultiváltuk, amennyire csak tehettük. Mostanság beszélgetnek Belgrádban is, Újvidéken is arról, hogy megfelelő-e a fordítás Szerbiában. A nagyon jó irodalmár, Marko Čudić, akivel éppen próbálkozok, hogy segítsen a verskötetem fordításának megszervezésében, úgy látja, miként mások is, hogy most nem tudják megfizetni a fordítást. Márpedig az írói tiszteletdíjak ugyancsak gyengék, mondjuk, hát a költő ír, és akkor akárhogy, hát ingyér' is leközi a dicsőségnek. Fordítani valóban nemes cselekedet, de azért az munka ám. És ha nem fizetik meg, ha nem tudják honorálni ezt a munkát, akkor kevesen tudnak vele foglalkozni, mivel mindenki szeretne megélni valahogy.

– *Mi történt az Erotika-számmal?*

– Az *Erotika*-számmal sem lett volna semmilyen probléma. Belgrádból indult a téma utáni érdeklődés, természetesen széles szellemi értelemben. Milan Komnenić, a neves szerb alkotó és szerkesztő szervezte. Mi, én is megtudtam, érdeklődni kezdtem, kaptam tőle verseket. Egy folyóirat-számot szerkesztettem, különleges, vaskos számot. Közben Tito súlyosan megbetegedett és kómába került. Most nem tudom hirtelen megmondani, hány hónapig feküdt kómában, s úgy is halt meg. Ez valami nehéz, feszült helyzet volt, mondhatom, kellemetlen volt, minden nap hallgatni a híradót, hátha megtudjuk, hogy aznap meghalt. És ezt így hónapokig tenni. S akkor állították volna le ezt az *Erotika*-számot. Ki is, hogyan, végül ott volt megint a Forum-háznak egy nagyon iskolázatlan, dogmatikus magyar vezérigazgatója, aki a nyomdából szedette volna ki a példányokat. Akkor mit csináljak, aztán valaki tanácsolta, menjek el az ügyészhez. Elmegyek az ügyészhez, elmondom neki, nagyon udvarias, tudtuk, én is tudtam, mennyire udvarias jogász, bíró is, előadom a problémát, hát mondja, semmi, csak csinálják, hát én értem, semmi probléma itt nem lesz. Mondjuk, ha meghal, akkor ne adják ki. Várják meg. Borzalmas, valóban súlyos sokk volt, nyomasztó állapot számunkra Tito várt halála. És, hát akkor ez így közbejött, aztán belekötöttek, de végül nem lett semmi, csak egy körbeüvöltözés, hogy most meg az erotikával foglalkozunk.

– *A belügyi szerveket mindkét oldalon kifejezetten érdekelhette, hogy több olyan magyarországi szerző akadt, aki otthon nem publikálhatott, vagy nem nagyon szerették a publikációját nyomtatásban látni, nálatok azonban kiadási lehetőségekhez jutott. Tamás Gáspár Miklóstól Radnóti Sándoron meg Bacsó Bélán át Szentkuthy Miklóson és Mészöly Miklóson keresztül Tandori Dezsőig (hogy csak néhány kiválóságot soroljak) remek névsort, szerzői listát készíthetnénk.*

– A *Symposion* viszonylag nagy, 150-es példányszámban jutott át Magyarországra. A könyvtárak kapták, mi pedig küldtük az íróknak, akiket megismertünk. Már a *Symposion* első nemzedéke ezt tette, mi követtük a példájukat. Így ismerték meg magyarországi írók, tisztelték a *Symposion*t, jól ismerte Esterházy Péter is, nemzedéktársunk, Nádas Péter is, akik szerették a lapot, akartak közölni a *Symposion*ban, ám sokszor nem mertek. Ezt lehet olyan szépen mondani, miként tetted, hogy mindannyian közöltek, viszont Esterházy Péter is, azt hiszem, kétszer közölt csak, és Nádas Péter sem, mások sem merhették vállalni azt, hogy az újvidéki orgánium munkatársai.

– *El szokták felejtetni, hogy nem pusztán az Új Symposion szerkesztőbizottságában dolgoztál, hanem egy másik periodika munkatársaként szintén tevékenykedtél az 1980-as években. A Híd*

folyóiratról beszéllek. Ráadásul a Híd történetének talán az egyik legpezsgőbb időszaka volt ez. Te hasonlót tapasztaltál ezekben az esztendőekben?

– Nagyon kedves vagy, bár a *Híd* folyóiratot főként Bányai János szerkesztette és Bordás Győző. Engem befogadtak. Befogadtak, jöttem haza Bielefeldből, nem volt munkahelyem. Mentem, hiszen nem volt állásom, a korábbi mandátumom megszűnt. Én is kaptam fizetést, amíg nem kapom meg az ösztöndíjat. Hazajöttem, szívesen láttak a *Híd* szerkesztőségében, közben vártam, hogy fölvegyenek a Magyar Tanszékre tanársegédnek. Nagyon kellemes időszak volt a folyóirat szerkesztőségében dolgozni, ők nagyon udvariasak viselkedtek, megosztottak velem mindent, én is kérhettem kéziratokat. Nem voltam ott teljesen passzív, de a számokat leginkább ők szerkesztették. Tehát Bányai János koncepciója érvényesült. Nagyon jó, alaposan átgondolt koncepció volt.

– *Én ugyanígy látom. Jött az egyetemi karrier, ami kifejezetten tartalmas és igen prosperáló korszakot nyitott az életedben, komoly munkatársakkal, barátokkal egy olyan intervallumban, amikor még az intézményi, személyi feltételek jobbra rendben voltak. Az Intézet szétforgácsolódásának a réme még nem fenyegetett, a későbbi borzalmak előszele még nem legyintett meg senkit. Ezt a pályaszakaszt, a tanári életútnak ezeket a lépcsőfokait milyennek látod visszatekintve?*

– Igazán örültem. Fontos tapasztalatom volt azonnal tanítani, órát tartani. Nagyon sajnálom, hogy ezek a problémáim megszakították a kibontakozást. Felkészült tanárnak tartottak, jó előadónak tartottak, én is nagyon kedveltem a tanítást, nagyon élveztem a fiatalokkal, az egyetemistákkal való kapcsolatot. Modern nyelvészetet tanítottam, a XX. századi nyelvelméleteket, később pedig szemantikát, jelentéstant, sőt a negyedévesekkel szintén foglalkozhattam. Mindig mondtam otthon is, a Tanszéken is, hogy a legszebb dolog a negyedéven tanítani, amikor már készek, sokat tudnak, fegyelmezettek, felnőttek. Nagyon felemelő volt velük dolgozni. Persze a jelentéstant nálam hallgató harmadévesek ugyancsak szorgalmasan, odafigyeléssel, érdeklődéssel dolgoztak.

– *Voltak olyan tanítványaid, akikre szeretettel emlékszel?*

– Író lett Lovas Ildikó. Már akkor az volt, fiatal író, egyetemista korában. Kedves tanítványom, tudtommal ő is így gondol rám. Szegi Júlia Magyarországon él, tanárnőként dolgozik, külön kedves diákom volt, megbecsült tanárnője lehettem. És hát sok, több más egyetemi hallgató, mint például Virág Gábor és Horváth György.

– *Előbbi Aaron Blumm néven publikál, az utóbbit Szerbhorváth Györgyként ismerheti az olvasóközönség.*

– Ide kapcsolódik a következő emlékem, külön a Tanszék magatartásáról: Virág Gábor a *Symposion* főszerkesztője volt egyetemista korában, s Bányai János külön figyelmeztetett, mint oktatót, hogy negyedévben jön majd Virág Gábor, nem fog járni rendesen az órákra, de ne haragudjak meg rá, adjak neki aláírást, igyekezzem elérni valahogy, hogy néha felbukkanjon, mert eljön ő azért. Azonnal bensőséges kapcsolat alakult ki Virág Gáborral, mert ezt én így elmondtam neki, hogy hát azért néha jöjjön el. Eljövök, Tanárnő, néha eljövök. És amikor hiányzott már, akkor szóltam a lány hallgatóknak, figyelmeztessék már Gábort, itt az ideje az óralátogatásnak. Jött, a következő héten azonnal jött. És hát ez pont az az év volt, az éhezés éve nálunk, fűtés semmi, a fizetésünkből utazni sem tudtunk, úgyhogy az ingázó tanárok kéthetenként jártak és nyolc órát tartottak. Ültünk téli kabátokban és nyolc órán át ott tanítottunk. Azért a hallgatók nem hiányoztak az órákról, a legfegyelmezettebbek talán ők voltak,

beleértve Virág Gábort is. Ott fagyoskodtunk nyolc órán át a hideg termekben, és tanultunk. Ezt így szerettem volna elmondani.

– *Ez a tanári intenció, méltányoló odafigyelés minden bizonnyal belejátszott írásművészetének alakulásába. Aaron Blummként egyébként friss kötetet jegyez, hiszen nemrégiben jelent meg Biciklizéseink Török Zolival című műve.*

– Igen, nagyszerű író lett Virág Gábor Áronból. Ő kért tőlem, a tanárnőtől, verset a *Symposion* számára. Elküldtem neki, utána fölhevített telefonon, hogy Tanárnő, nem is tudom, hogy mondjam, de nagyon jó a verse. Most azt szeretném fölolvasni. 1997-ben írtam.

Werther nem lesz öngyilkos

Futóbolond e téli szél. Werther
fejéről immár harmadszor veri le
a kalapot. S ő, mi mást tehetne,
bukdácsol a hóban a guruló kalap
után. – Werther, mondani sem kell,
Lottétól jön. Felkavart érzelmekkel,
mint tudjuk. Megtörtént, aminek meg
kellett történnie, s neki ma este
meg kell hoznia a végső döntést. –
Werthernek azonban semmi kedve
bármilyen döntést hozni. Lottét
többé nem láthatja; ennyi épp elég.
A leghőbb vágya, hogy hazaérjen,
és megigyon egy-két pohár száraz
rajnai bort. Nem, a világ ettől nem
változik meg, a személyiség, tudjuk,
vereségre ítélt, Lotte sohasem lesz
az övé, viszont... – Nem tehet róla,
de örül, hogy itthon van, s a második
pohár után már majdnem jól érzi magát.
Űl a pamlagon, az arca olyan, mintha
Lottéra gondolna, vagyis, ám legyen,
merengő, sápadt, halovány... Voltaképpen
azonban nem gondol semmire. Pedig egy
pillanatra még látja is magát, amint...
Nem érti. A látvány több mint riasztó.
És Lotte? Ómiatta? félhalott legyen?
Nem érti a szerzőt. Nem érti a korát.
Valójában semmit sem ért, de ez most
nem zavarja. – Leginkább azt szeretné,
legyen már reggel, s ő átaludva
a világirodalom e korszakát, csak úgy
pizsamában, megihasson egy forró feketét.

– Azok az elemzők, akik elmélyülten foglalkoztak a költészetteddel, többször jelezték, hogy folyamatos önvizsgálatra, állandó újraolvasásra kényszerítenek a szövegeid, és az egymásra rakódó rétegeket érdemes megfigyelni bennük. Thomka Beáta érzékenyen kitért e dinamikusságra, s az „elmére alapozó szellemi és lelki konstitúció artikulálódására” tapintott rá lényeglátóan. Ezek mind-mind olyan ösztönzések, megnyilatkozások, amelyek a folytathatóságot sugallják. A publikációkból lehet sejteni, hogy nem fékeződött le a versképződés menete és rendje, viszont 1995-ös köteted, a Palicsi versek óta újabb gyűjteményed nem jelent meg.

– Most lesz majd, lehet, az év végéig napvilágot lát az összes verseimből egy válogatás. 2000 verssor, s közöttük 10 olyan szöveg, amelyik könyvben eddig nem jelent meg. Tehát ilyen értelemben azért új alkotásokat is tartalmaz. Én évek óta depresszióval küzdök. Nemrégén egy szabadkai neuropszichiáter, nagyon figyelmes, jó, baráti szakorvos azt mondta, nem is depresszió ez, hanem alkotói válság. Alkotói válság meg mindig volt, s az mindig elmúlik.

– Lehet, hogy ő szintén gyakorlott Danyi Magdolna-olvasó és már túlzónak tartja, hogy 1995-ben vehetett kézbe utoljára tőled kötetet, nem? A kondicionálásnak ezzel a formájával teljesítette ki a szakvéleményét.

– Igen, úgyhogy így várom, nagyon szeretném, ha elmúlna már az alkotói válságom, és készülök arra, ha ez bekövetkezik, akkor beszélgetek vele erről-arról. Ő különben publikál, Sági Zoltán, könyvet írt, nagyon-nagyon fontos, hogy gyakorló pszichoneurológusként ír a tapasztalatairól, szabadkai szakorvosként egy alkalmazott tudományt művel, amit különlegesnek, nagyon jónak tartok. Ha majd úgy elmúlik az alkotói krízisem, akkor beszélgetek valóban vele arról, mi az alkotói válság. Mert egy nagyon kedves, nálam jóval fiatalabb pszichiáter hölgy, Kinka Ofélia, akinek családját ismertem, az édesanyja tanárnőm volt, úgy magyarázta, hogy a kreativitás passzivizálódik. Tehát hogy én, az értelmet megőrizve tudok olvasni, tudok gondolkodni, de nem írok. Most már azért évek óta újra írok.

– Erre szerettem volna utalni, a diagnózis sántítására, mert az utóbbi években számos munkád hozzáférhetővé vált.

– Én nagyon szerettem volna mindig folyamatosan írni, tanulmányt és verset ugyanúgy. Állandóan nagy elképzeléseim, nagy terveim voltak, amelyeknek egy töredékét valósítottam meg. Meglátjuk. Most rendszerezem az eddigi alkotásaimat és hát még sok tervem, sok elgondolásom van a tanulmányírás meg a versírás terén egyaránt. Fiatal koromban prózaíró is szerettem volna lenni, néhány prózát közöltem is, jónak tartották, de nem sikerült prózaíróvá lennem. Balassi Bálint életét kívántam volna megírni. Évtizeden át dédelgettem az elképzelést, de nem sikerült.

– Több minden viszont remekül ment, a kötet felépítése határozottan mutatja a legutóbbi időszak eredményeinek gyarapodását, mivel a kortársak verstermése, irodalmi tevékenysége rendre előkerül, sőt néhány tanulmányod ebben a kötetben nem is kaphatott helyet, mert annyira friss. Az egyik legutóbbi egy részletesen kidolgozott, lenyűgöző eruditívitású munka Fenyvesi Ottó költészetéről, akiről talán kevesen tudják, Balassi Bálint leszármazottja. Tehát a Balassi-történet ilyen értelemben kikerekedett. Mindezek azt mutatják, az inspirálódásod folyamatos. De szó van itt már évek óta egy nagyon komoly Pilinszky-monográfiáról...

– ...Hogy befejezem. Az utolsó tanulmányok hiányoznak, ám megakadtam, ténylegesen megakadtam, mert javítanom kellene önmagam. Itt közben megjelent Pilinszky János költői nyelvéről könyvnyi tanulmány. Amikor elkezdtem írni, akkor még a hagyományos szakirodalom-

ra támaszkodtam, és nagyon kevés magyar nyelvű retorikai kiadványra hagyatkozhattam. Közben pedig a magyar retorika szinte teljesen megújult. Nekem be kellene fejeznem e nagy témámat még, és hát ezen dolgozom, ezzel fáradok. Még mindig nem tudok megoldani bizonyos kérdéseket elméletileg megbízhatóan. Igyekszem továbbá összegyűjteni fordításaimat, kiegészíteni egyiket-másikat. Szeretnék még fordítani Paul Celan-verseket.

– *Ezekből ugyancsak jelentettél meg nem olyan régen. Örömdetes, hogy a műfordítói én aktivitása fölerősödött benned.*

– Nagyon szép munka. Nagyon szép munka, merni vállalni, akár fiatalon is, bármely klasszikus költő verseinek a fordítását. Viszonylag bátran tettem mindig. Gondolok most Celan költői nyelvére. Nagyon örülök annak, hogy Magyarországon már többen vagyunk, viszonylag sokan is Celan műveinek tolmácsolójaként. Úgy tudom, őszre terveznek Budapesten összehívni találkozózt Celan-fordítókkal. Különbözőek vagyunk, nem ismerem őket személyesen, illetve Lator Lászlót ismerem. Nekem az volt mindig az elgondolásom, hogy minden fordító jó, nem szabad arra modellt keresni, hogyan kell magyarra átültetni Celan műveit. Nehéz fordítani. Más költőt sem könnyű. Celan hermetikus, nagyon kimunkált nyelvvel kapcsolatban fönnáll a veszély, hogy magyarosítjuk, ha abszolút ragaszkodunk a celani nyelvi megoldásokhoz. Énhozzám legközelebb Oravecz Imre fordításai állnak, úgy gondolom, ő oldotta meg ezt a dilemmát a legpontosabban, mert nála magyar nyelven is kivételesen jól hangzik minden, miközben megoldásai nem magyarosításai Celan verseinek. Én ezt követtem elgondolásom, fordítói szemléletem szerint. Szeretnék most újra, német nyelvből dolgozni. Tehát Paul Celan, Helmut Heißenbüttel versei, szövegei felé fordulni. Szeretnék újra foglalkozni Helmut Heißenbüttel munkásságával, rendkívül fontosnak tartottam mindig az ő poétikáját, az ő irodalmi művét. Tőle tanultam azt is, hogy lehet Goethével tréfálni. Közben jött a posztmodern, ő mint konkrét író, nem tréfált, hanem regényt írt Wertherről, aki nem hal meg.

– *A valamikori jugoszláv, most már szerb, horvát irodalomhoz nem kívánsz visszatérni?*

– De igen, elvben igen. Csak én eléggé izolálódtam Palicson, anyagi korlátok is kötnek, nem vásárolok a könyveket. Ugyanakkor újságokból értesülök az idősebb, már idősebb írók műveiről, tehát akiket korábban követtem, vagy új nevekről, amelyeket nagyon kevésbé ismerek csak.

– *A magyar költészetből vannak olyanok, akiknek a munkásságát szívesen vizsgálat tárgyává tennéd?*

– Orbán Ottóval még foglalkoznék, nagyon jó. Ma nagy meglepetés ért, Baka István leánya elhozta nekem édesapja összegyűjtött verseit. Nagyon nagy öröm lesz végigolvasni. Mindig foglalkoztatott Baka István költészete. Fiatal koromban ismertük egymást, ha jöttem Szegedre, akkor találkoztam vele. A költők városának mondtuk Szegedet, amikor beszélgettünk. Nemcsak kettőnkre gondoltunk, hanem még más nevekre. És hát, soha nem írtam Baka István költészetéről. Hamarosan befejezek egy tanulmányt Kosztolányi Dezső és József Attila kapcsolatáról. A múlt ősszel tartottak tanácskozást, Tverdota Györgyék szervezték, a József Attila Tudományos Társaság, Szabadkán. Az oda készített előadásomat fogom még kiegészíteni. Kaptam egy nagyon kedves rábeszélést. Rókai Zoltán, katolikus pap tartott Bécsein előadást, s megtudtam, ő nagyon elkötelezett olvasóm, megvette a könyvem is, Petőfi S. János szövegátát szintén nagyon tiszteli és szereti. Már korábban gondolt rá (még nem ismertük személyesen egymást, csak tudhattunk a másiktól, mert a testvére, Rókai Péter egyetemi tanár nálunk,

a történelem professzora, s így Szabadkán hallhattunk azért egymásról), hogy nekem foglalkoznom kellene az ismétlés szerepével a *Mózes könyveiben*. Rendkívül megtisztelve érzem magam, mert elég jól ismerem a *Bibliát*, van bizonyos műveltségem és szaktudásom is, de nem gondoltam soha, hogy merhetnék a *Biblia* szövegeiről írni. És hát ezt jövőre teljesítem valószínűleg, már olvasom és jegyzetelek. Izgalmas terv a számomra.

– *Van-e olyan versszöveg, itt nálad, ami nem jelent még meg kötetben, és esetleg felolvasnád?*

– Ez lenne az egyik utolsó darab, amit írtam, a *Híd*ban jelent meg. Egy nagy terv része, nem tudom, sikerül-e megvalósítani. A nagy terv, római elégiák. Először jártam Rómában, a magyar kultúráról tartott tanácskozás alkalmával, hatalmas élmény volt a Vatikán és Róma, a város.

– *A Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson, 1996-ban? Szerencsémre, magam is ott lehettem.*

– Igen, akkor eldöntöttem, kialakítottam egy elképzelést, ha nem is pontos koncepciót: elégiákat írni az életünkről, szemléletünkről. De csak ennyi készült el, a bevezető egység, amely nem Rómáról szól, s nem tudom, hogy a római elégiákat meg tudom-e írni valaha is. Ennek a résznek a *teraszok* címet adtam.

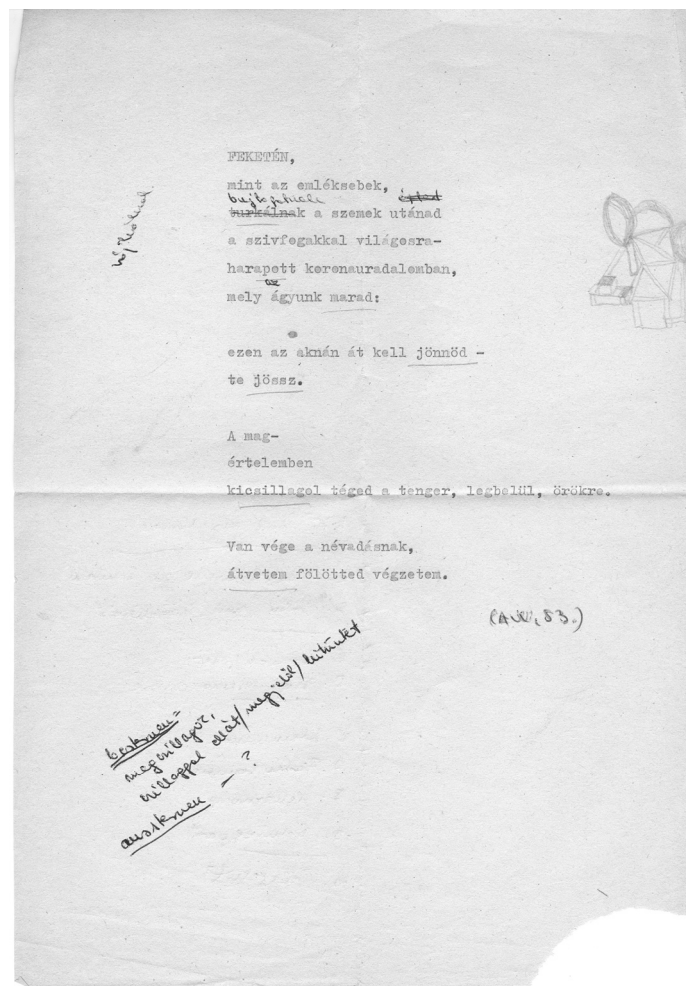
a teraszok.

Ha a teraszokra gondolok, Párizsra gondolok.
Ha Párizsra gondolok, a kávéházak teraszaira gondolok, s az őket övező palotasorokra és sugárutakra; s persze az emberáradatra, a hangokra, a mondattöredékekre, melyek számomra valamiképpen a legmaradandóbban idézik az emberi beszédet. Lehet, mert semmit sem értettem belőle. Valójában csak a hangokat, a hangsúlyokat érzékelttem. Mégsem zeneként, hanem a legtisztább közlésként. Amikor is a szavak teljesen elszabadultak a dolgoktól. Valaki kimondta őket, és önmagukká lettek. Ahogyan – másként – én is. Nem tudom, miért van az, hogy idegenben, idegenként tudom a legteljesebben átélni a magam jelenlétét. A jelen létet, mint olyant. Vendégként ülve a teraszokon, a meghódított otthoniasság érzésével kortyolgatni a kávé, ásványvizet. Visszamosolyogni a pincérre. „Merci!” – mondani s nem többet. De ezt személyesen neki, ahogyan ő is miattam fáradt ebben a pillanatban. –Hogy mindez önámítás? Lehet. A körülöttem hullámzó emberáradatból hozzám elérő szavak számomra mégis önmagukat jelentik. S tőlem sem vehető el az otthoniasság érzése. Hisz otthon

érezni magam, számomra, úgy látszik, azt jelenti,
 hogy maradéktalanul vállalhassam idegenségem.
 Természetes léthelyzetemmé legyen. Az emberi
 díszletek közt. Melyekhez ragaszkodom! ...

– Köszönjük szépen. Ez a záró blokk, azt hiszem, méltó befejezése a beszélgetésünknek, és csak remélni merem, hogy az idegenség-érzés valódi horderejéről mindegyikünknek sikerült meggyőződnie.

– Nagyon szépen köszönöm.

KÉZIRATLAP DANYI MAGDOLNA HAGYATÉKÁBÓL
 (Paul Celan versének fordításával)

SÁGI VARGA KINGA

A közöttség és a köztesség alakzatai

JUHÁSZ ERZSÉBET *ÚTTALAN UTAIM* CÍMŰ KÖTETÉBEN

A különböző kultúrák és gondolkodások, egyének és kollektivitások közötti determináltság élménye alapvetően határozta meg Juhász Erzsébet prózaírását. Szövegeiben a közöttség – mint létélmény és a között-lét artikulációja – leíró és motivikus szintjei alkotta struktúrák intenzíven lüktetnek. A juhászi közöttség a vajdasági lét meghatározta élményből táplálkozik. Az 1998-ban megjelent *Úttalan utaim*¹ esszéizáló prózáit olvasva elsőként az tűnik fel, hogy központi helyet foglal el a kisebbségi lét problematikája. Az e kérdésről való gondolkodásunkban a Deleuze–Guattari-féle eszmefuttatás képezi a kiindulópontot.² A szerzőpáros szerint a kisebbség ontológiai elvvé válik. Kisebbségi minden, ami az intézményesítetten belül létezik. Gondolkodásuk egyértelműen nyugtázza, hogy a „nagy” kategórián belüli „kisebb” formáció önnön meghatározottsága, elnyomásba kényszerített helyzete élményi előnyt jelent. Tény azonban, hogy míg a Deleuze–Guattari-féle kisebbségdefiníció egyik fő szegmense, hogy a kisebbségnek belülről kell – az elnyomott helyzetre adott válaszként – szétfeszítenie a többséget, nem értelmezhető abban a közegben, amely Juhász Erzsébet számára adott volt mint élménytárház. Nevezetesen: a kelet-közép-európai multikulturalizmusban. Míg a szerzőpáros a többség nyelvén való és a hatalomnak valamilyen formában ellenszegülő alkotást értette kisebbségi alkotásmódon, addig a Vajdaságban a kisebbség nyelvén valósult/valósul meg az alkotás. Így a szerzőpáros által említett nyelvi deterritorizálás, amely során a nyelvi elnyomás vezet az irodalomhoz, az alkotáshoz, a Deleuze–Guattari-féle formában Juhásznál nem valósult meg. A Vajdaság, e sajátos kelet-közép-európai régió multiethnicitása, az állam széthulló és állandóan változó formációja a kultúrák pozícióját transzformálta, részben deterritorizálta, amelynek ugyan egyenes következménye a nyelvi transzformáció is, vagy ahogyan Juhász írja: nyelvromlás, ám nem vonja magával a többségi nemzet kulturális és nyelvi kódjainak teljes átvételét és használatát. A folyamatos balkáni háborúk a többség és a kisebbség közösségi, kulturális értékeinek egyaránt a szétzilálásához vezettek. A kisebbség legitimitása is megkérdőjeleződött a bomlodozóban levő többségi struktúrában. A kisebbség geneziséből eredő, eleve örökös idegenségérzet és a folyamatosan dúló háborúk okozta ideiglenesség, a remény és reménytelenség mérlegmozgása, a menni vagy maradni égető kérdése foglalkoztatja az *Úttalan utaim* esszéisztikus és esszészövegeinek narrátorát. A nemzeti kisebbségek lényegi vonása, hogy nem rendelkeznek saját állammal, hiszen az anyanemzettől területileg különülnek el, ahová pedig születésüknél fogva tartoznak, kulturális-nyelvi különbözőségek okán lehetetlen a teljes asszimilálódás. Az anyaországtól való elkülönülés, ám annak alma materi illúziója utáni örökös sóvárgás, valamint a beilleszkedés lehetetlensége

¹ JUHÁSZ Erzsébet 1998. *Úttalan utaim*. Forum, Újvidék

² DELEUZE, Gilles–GUATTARI, Félix 2009. *A kisebbségi irodalomért*. Qadmon, Budapest

generálja a juhászi hazátlanság érzését, az állandó úton levést, a közöttiség pozícióját. „[H]a az embernek olyan helyen adatik meg a világra jönnie, amely egymásba nyíló emlékek végtelen során át sehol egy talpalatnyi hely erejéig sem tűnik otthonosnak, akkor e hely nem lehet soha otthon, az ilyen ember pedig nem is lehet más, mint hontalan, eleve, egyszer és mindenkorra” (48–49) – írja a szerző a *Remények batárján* című esszéisztikus novellájában. Az anyanemzethez való vágyódás és az odatartozás tényleges akarásának hiánya okozta paradoxon, a kódolt idegenség lehetetlenné teszi az otthonosságérzet kialakulását.

Ahhoz, hogy a kisebbség és a többségi nemzet együttélése létrejöhessen egy-egy területen, a másik kultúrájának megismerése és elfogadása szükségeltetik. A két nemzet közötti viszonyrendszer a kultúra kétoldalú kommunikációja vagy a kommunikáció hiánya határozza meg. Juhász Erzsébet az *Úttalan utaimban* e kommunikáció hiányát tematizálja, ugyanis felismeri, hogy a kisebbségi sorsban lévő egyének csak úgy válhatnak bármelyik társadalom – legyen az a többségi vagy az anyanemzet – részévé, ha tisztában vannak önnön kultúrájukkal, hagyományaikkal és értékeikkel, és van kinek közvetíteni azokat. A végeérhetetlen háborúk, a balkáni örület azonban nemcsak az egzisztenciát lehetetlenítették el, hanem kommunikációhiány következtében a közösségi identitást is. Ahogyan a *Mi, túlélők* című írásában fogalmaz: „egy »esszebolondult világ« peremén élünk magunk is, mely kicsit hátországgá – kicsit senkiföldjévé lett” (119). Juhász Erzsébet nem csupán a helyzeti adottságot teszi meg a vajdasági kisebbség létidegenségének okozójának, hanem a „választott vakságot” is. A „választott vakság” jelensége összecseng a Radomir Konstantinovič által *A vidék filozófiájában* részletesen tárgyalt „akart pesszimizmussal”³. A konstantinoviçi pesszimizmus az egyén válasza a körülötte lévő csapdahelyzetre, amely előbb vagy utóbb a vidékiségre torkollik, és „vidám kétségbeeséssel” – Juhásznál „ősi derűvel” – próbál meglévő értékeinek szimbolikus értékeket adni. A hamis identitásképp dominanciája és visszafordíthatatlan rögzülése a teljes önazonosságvesztéshez vezet. Juhász ezt a következőképpen fogalmazza meg *A magány érmelyítő helyi színe* című esszéjében: „...megrendült kisebbségünk végképp lesüllyedt a vidékies ön-elégültségbe. Nem látom ugyanis a nyilvánvaló kulturális elszegényedésünkkel szembeni tiltakozás intenzív, szellemileg lereagált nyomait” (103). A háborúk és politikai körülmények alakította léthelyzet az egyéni felelősség síkjára terelődik. A vidékiség kérdése Juhász esetében a szellemi vidékiséget, igénytelenséget jelenti, és gyakran a vajdasági magyar irodalom helyzetére vonatkoztatja. „Felmerül a nagyon egyszerű, de alapvető kérdés: van-e olyan befogadói közeg a Vajdaságban, amely megoszthatóvá teszi a vajdasági magyar író irodalmilag megformált-megfogalmazott közérzetét? Saját tapasztalataim alapján nem mondhatok mást, mint hogy alig van, sőt szinte egyáltalán nem létezik” (171). A szellemi vidékiség ellen harcolva a vajdasági magyar írókat érintő problémákkal is foglalkozik. Azokkal a polémiaikkal igyekszik leszámolni, amelyek kategorizálják az írókat kisebbségi és többségi írókra. „A kisebbségi író egyedül az különbözteti meg az anyaországi írótól, hogy nemzeti hovatartozása szempontjából kisebbségben él. Hogy ez meghatározza élményeit és tapasztalatait, mint műveinek alapanyagát, az kétségtelen, de íróról lévén szó, lehet remélni részéről akkora szellemi tágasságot, hogy ne csupán ez határozza meg életének és napjainak minden egyes szakaszában, hanem ennél több és egyetemesebb érvényű” (165).

³ KONSTANTINOVIC, Radomir 2001. A halál és a vidék filozófiája. In: Uő. *A vidék filozófiája*. Forum, Újvidék, 42.

Losoncz Alpár – a kisebbségi pozíciót tárgyalva – kiemeli a másságot, az odafordulás szükségességét – ahogyan ő nevezi – a „kommunikálást”. „Mert aligha vonható kétségbe, hogy *valamilyen* mértékben lehetőségünk nyílik arra, hogy másoknak kommunikáljuk identitásunkat, ám, hogy *milyen* mértékben, az semmiképpen sem tekinthető magától értetődőnek.”⁴ A saját közösségről kialakított kép egyszerre képezi a kommunikáció egyik pólusát, a tárgyát, valamint magát a csatornát is, a másik pólus pedig a befogadóé, adott esetben a többségé. Ha a kommunikációs folyamatnak valamelyik szegmense hiányzik vagy hamis, a teljes folyamat érvényét veszti. Az *Úttalan utaim* prózáiból a csalódottság hangja szól, és nemcsak afelett, hogy mindkét pólus a háborúk okán gyakorlatilag hiányként tételeződik fel, hanem a hatványozottan háttérbe kerülő kisebbség sem képes önmaga értékeinek átadására. Juhász Erzsébet a „szellemi és kulturális vidékiség” jelensége, az önsajnálát és a peremlét ellen ragad tollat, amely amellett, hogy a nemzeti identitás legfontosabb szegmensének devalválódásához, az anyanyelvromláshoz vezet, végső soron a teljes önazonosságvesztés felé sodor. A kisebbségi lét elvidékiesedése, elszigetelődése, vagy – Deleuze–Guattari nyomán – elgettősödése mellett a szülőföld, a romba dőlt territórium véres háborúi, vagy – ahogyan egy helyütt írja Juhász – „Kelet-Közép-Európa rákfenéje” is – az előzőekhez hasonlóan – meghatározó a kötet gondolatmenetében. A balkáni háborúkat, amelyek „keresztül-kasul” szabdalták a néhai országot – ahogyan a *Fütyjel és káromkodás között* című esszéjében áll – anynyiban teszi felelőssé az önazonosságvesztés, az elidegenedés folyamatában, hogy „elüldözte a fiatalok sokaságát, közöttük szép számmal olyanokat is, akik a volt Jugoszlávia jobb életkörülményei közepette nemcsak anyagi javaik, de műveltségük gyarapítására is törekedtek” (108). Az emigrációk mellett minden háború fizikai rombolással és szellemi pusztítással jár. A háború következményeként örökös kérdésként fogalmazódik meg a menni vagy maradni kérdéskör. „[K]óválygás, tántorgás minden, ami csak történik. Falu és város, ország és ország. Kelet- és Közép- és Nyugat-Európa között, Európa és Amerika, Amerika és Ausztrália, kint és bent, lent és fent között, a világ bármely pontjától a világ bármely más pontjára oda-vissza, oda-vissza” (45–46). A talajvesztett szubjektumok határhelyzetekbe sodródnak, és e határhelyzet alapállapottá válik. „Csak most merem tudni, hogy én azon a határállomáson nyomorúságosan, végzetesen és halálosan megelétem hazámat, mely nem volt, nem lesz és nem is lehet soha otthonom” (84). Mindennemű forradalom, a kisebbségi létért való küzdelem, az önazonosság megőrzéséért vívott harc folytatása értelmetlenné válik egy ennél nagyobb erő, a háború árnyékában. Nem a kultúraközöttiség pozíciója lesz az, amely határhelyzetekbe sodorja az egyéneket, hanem – amellett, hogy igazi országhatár-átjárás gondok merülnek fel – a létezés ellehetetlenülésének áthághatatlan határai körvonalazódnak.

A közöttiség alakzatai motivikus szinten is tetten érhetők. Az *Úttalan utaim* című és *Útleírások a Vajdaságból* alcímű könyv szövegeinek fókuszpontjában az út, az úton levés motívuma áll. A kötet utazásképzete egyszerre fiktív és a racionalitásból építkező, egyéni síkra és kollektivitásra kiélezett. Azonban nem tényleges utazásokról van szó, főleg nem útleírásokról annak primer értelmében. Az utazás itt az el nem mozdulással határozható meg, a tudat tereiben történik, hely és idő nélkül. Az élet – a juhászi szemléletben – örökös helyben topogás, önkeresés. Faragó Kornélia a térszűke ellenében létrejövő szellemi tágasságélményről értekezve a vizsgált kötet világszemléletével kapcsolatban kiemeli: „Úttalan utak, távolságok szó-

⁴ LOSONCZ Alpár 2002. Az azonosságlétesítés dimenziói: függelék. In: Uő. *Európa-dimenziók*. Forum, Újvidék, 274.

vevénye a világ: elrendezhetetlenségek és megoldhatatlanságok kiszámíthatatlanul átható jelenléte.”⁵ A kötetben ismétlődő elmozdulás idegensége a létbizonytalanságot hivatott kifejezni. „Istenem, milyen kínkeserves ez a (lét)dadogás, ha utazásnak álcázza magát” (70) – írja Juhász a *József Attila út 31* című esszéisztikus novellájában, amit a Balkán és Hollandia szembeállítására élez ki. A szöveg narrátora szerint Hollandia feltehetően Nakonxipán fedőneve, ám az ott-tartózkodás – a kódolt idegenség okán – nem hoz megnyugvást: „mindazon helyszínek, ahol valamiféle emberformájú élet, kultúra, művészet, szépség, harmónia eleven jelenvalóságra nyílik rálátás, az őt valójában meg sem érinti már” (73). El sem kezdődő, mégis véget nem érő bolyongások ezek az úton levések, a hontalanság metaforikus kivetülései.

Az út toposzához hasonlóan az egyéni identitás szféráját érintik a Juhász Erzsébet-i ködmetaforák – mint a látás és észlelés feltételeinek felszámolói –, amelyek a kötet első fejezetének novelláiban a szubjektumok öntudatelfedésében jutnak kifejezésre. Az émelység és fulladás, amely az utazást előzi meg, a kód és az éjszaka, amely a megérkezést követi, a félhomály és sűrű homály, amely az ott-tartózkodás alatt van jelen, valamint a tejszerű tükör az önazonosság elviselhetetlenségét követő lassú önelveszejtés képi kivetülései. E narrációs eszközök a dolgokra történő éles rálátás hiányát definiálják. A perspektíva bezárása által létrejön az a tér- és időbeli vákuum, amely minden egyes mozzanatot a létértelmezés útjára terel. Olyan beszédmód artikulálódik, amelyben a kommunikációhoz szükséges másik megszűnik létezni. A ködmetaforáknak nevezett, a homályos észlelést közvetítő képek csupán állomásai egy folyamatnak, amelyben lehetetlenné válik a találkozás a másikkal, az egymással való érintkezés, amely mentén az identitás közösségivé formálódhatna.

Ahogy a *közöttiség* fogalmával a juhászi opus létélményét, a között-lét artikulációját fejeztük ki, a *köztesség* fogalmával egy másfajta átmenetiséget definiálunk. A közöttiség a szembeállított pozíciók (kisebbség-többség, valamint otthontalanság-otthonosság) felől utal az átmenetiségre, míg a köztesség állapotot emel ki, amely határsávon alakul ki. Az oda nem tartozás problémakörei tehát nem csupán a szövegvilág szemléleti és metaforikus szintjeit illetően vizsgálhatók a kötetben, hanem a műfaji köztesség vonatkozásai kapcsán is. Pontosabban: a műfaji kettősség, határelmosódás tekintetében. Az *Úttalan utaim* prózái eltávolodnak a juhászi sajátos történetsszervezés poétikai formáitól és eljárásaitól, az intellektualizáltságtól, a reflexív beállítódás nagymértékben felerősödik, így az írások az esszéizáló beszédformákhoz közelítenek. A kötet befogadása megköveteli a műfaji egyértelműségtől való eltávolodást, hiszen hol novellákba ágyazott olvasmányélményeket, hol a novella és az esszé határán álló, hol fiktív leveleknek álcázott esszéisztikus gondolatszövevényeket olvasunk. „A kötet műfaji sokrétűsége, beszédmódbeli gazdagsága, a gondolati-indulati-érzelmi elemek kavalkádja a »minták és alakzatok« egymásra mutatása dinamikus szemléletet követel. Az egyértelműen narratív szövegeken kívül esszé/levélesszé, olvasmányélményből kibomló, kulturális nézőpontú, izgalmasan szabálytalan gondolatforma és széles perspektívájú, könyvismertető/műelemző elmélkedés oldódik fel egymásban, hogy a próza kategóriáját sokoldalúra csiszolt prizmaként írja le.”⁶ A kötet prózaként definiálódik, amely kapcsán Bányai János is rámutat a kötet műfajának képlékenységre. Megfogalmazásában „[a] próza a között-lét műfa-

⁵ FARAGÓ Kornélia 2005. A „tősgyökeres idegen”. In: Uő. *Kultúrák és narratívák*. Forum, Újvidék, 100.

⁶ FARAGÓ Kornélia 1998. Juhász Erzsébet: *Úttalan utaim*. In: *Híd*, 9., 788.

ja”.⁷ És valóban, e kötet a között-lét közvetítője. A szépirodalmi determináltság háttérbe kerülése, az esszé kifejezésmódjának felerősödése létrehoz egy folyamatot, amely egyszerre történet és értelmezése a történetnek, amelyben a filozófiai és irodalmi kérdés az emberi lét-kérdés kibontásának a szolgálatába szegődik.

Esszéisztikus beszédmód jellemzi a kötet prózáit, de egységenként eltérő mértékben, így nem beszélhetünk esszéről a maga tiszta formájában. A reflexív magatartás minden darabban jelen van, a különbség csak az alapján definiálható, hogy e reflexivitás mennyire kerül előtérbe. Az első, a kötet címét viselő blokk szövegei inkább tekinthetők novelláknak esszéisztikus vonásokkal. A *Vajdasági rapszódia*t (T/1) – ahogyan már a címéből következtethetünk – felfokozott és ingadozó hangulatiság jellemzi. A szöveg atmoszféráját a háború szörnyűségeinek tudatosítása, a háború irtózatossága gépre emlékeztető képzele határozza meg. A többes szám első személyű narrátor nem a királyi többes számot, hanem az egyetemes kitaszítotttságot hivatott kifejezni, azt az időből való kitaszítotttságot, amely az „örökös vihar-sarokban” géppé válik, amely „a legváratlanabb pillanatban működésbe lép, letarol, maga alá teper, s mindent, ami eleven, az utolsó porcikájáig szétmarcangol” (14). A végső igazság, amit József Attila-intertextusokkal és -áthallásokkal támaszt alá a szerző, az örökös és végzetes létidegenség, a „semmi ágán tartósan megmaradni” lehetetlensége. A *Hely- és időhiány I.* (E/3) és *II.* (E/3) az idő gépképzetét bővíti az idő visszafordíthatatlanságával, valamint a hely hiányként való tételezésével. A „sehova valóság” légiesítése, az utazás perspektíváinak a fullasztás és élményes képzeletével történő bezárása, a sűrű ködök, a félhomályok, a vanília-permet az ismerős-idegenként való bolyongások képi elemei, amelyek Meursault-hoz, a Camus-i hőshöz hasonlóan, ahhoz a rezignált felismeréshez vezetnek, hogy „az egész éppolyan, mintha valóban nem lenne az ég adta világon sehol [...] éppen olyan, mint egy abszolút hely- és időhiány” (28). Az oda nem tartozás a között-lét pozícióját vonja magával, amely a *Között* (E/3) és a *Remények batárján* (T/1) című novellában jut leginkább kifejezésre. A *Remények batárján* prózában már, amelynek alcímében olvashatjuk, hogy *Párbeszéd Majtényi Mihállyal – prózában*, a „hontalan lokálpatrióta” ellentmondásosságával küzdő író hangja szól. Az esszéhez már közelebb kerül a megszólalási módhoz a kommentáló novellahang nyújt teret. A jobb sors reményének batárján való száguldás képzele, amely soha nem ér célba, az *Úttalan utaim* című szövegben is folytatódik tévelygés formájában. A márquezi mozzanat, amely az istenkeresésre irányul, valamint az idézett Danyi Magdolna-sorok a széthulló Jugoszlávia maradványain való mozaikszerű, kirakós játékhöz hasonlatos önkeresés gesztusát helyezik előtérbe. Az *Után-utazás Esti Kornél fiúmei gyorsán* (E/3), valamint a *József Attila út 31* (E/3) már az esszére jellemző, hangsúlyos elemző, értékelő mozzanatok is tartalmaz, mintegy szorosabb átmenetet generál a következő egység, a *Miféle igazság? Igazságtalanság?*-hoz. Az idegenség kifejezése a második részben is dominál, csupán a narráció változik meg. Az intertextuális utalások és a kulturális reflexiók nem a hömpölygő szöveg mozzanatait képezik, hanem maguk válnak a gondolkodás tárgyává. A mintegy tizenkét, túlnyomórészt esszéiből és néhány esszénovellából álló rész megszólalási pozíciójában is eltér az előző fejezettől. Az egyes szám első személyű narráció a személyesség és az önvallomások jelleg előtérbe kerülését erősíti fel. Az irodalmi és képzőművészeti élmények mentén olyan problémák merülnek fel, mint pl. Kertész Imre és Esterházy Péter szövegei nyomán a határ- és ha-

⁷ Bányai János recenziórészletében olvasható a vizsgált kötet hátlapján (In: Juhász Erzsébet 1998. *Úttalan utaim*. Forum, Újvidék).

táron lét, valamint a határ mint immanens emberi tartalom. Vagy Nádas Péter gondolatából kiindulva, hogy a beidegződések erősebbek a személyiségnél, Juhász a kisebbségi léttel járó reflexekben tartja keresendőnek az idegenségérzést a világban. Az emberi magányról a *Száz év magány* Pietro Crespi-jelenségével vet számot, és eljut a saját művészetdefiníciójához, mely szerint a zene, az irodalom és a képzőművészeti alkotások képesek reményszigetként funkcionálni a zord valóságban: „művészettel kompenzálni az élet minden hiányzó lehetőségét” (156). A műélvezetről és a nosztalgiáról Csontváry-, Gulácsy- és Füst Milán-féle lehetséges világ kapcsán szól kiszélesítve a kollektív nosztalgiáig, a szinte csak virtuálisnak számító Közép-Európa kérdését. A Juhászt hatványozottan foglalkoztató, szépirodalmi alkotásait is meghatározó eszközeiről, a ködről és a kábulat képeiről is olvashatunk esszét, amelyek a „sehollét utáni nosztalgia” (129) formáinak tekinthetők. Peéry Rezső kisebbségsszemléletével, *A magány élmélyítő helyi színében*, a szerző a kisebbségi sorsot, a hontalanságot ábrázolja. A *Fütytyel és káromkodás között* című esszéjében a nyelvromlás és az anyanyelv iránti hűtlenség problematikája az olvasás gesztusában oldódik fel. Az *Ősszeköttetésben* Miłosz-élménye az emberi magány felszámolásának igényéről szól, a pusztító átlényegülésről, amelyre realizálási lehetőséget egy későbbi esszé kínál – mégpedig Polcz Alaine írása nyomán – „[e]gyenrangúsítani igazságot és igazságtalanságot” (137) mint szükséges elemeket a világ megértéséhez. A második egységben megjelenő kulturális áthallások, reflexiók és értelmezések egyetlen pontban futnak össze, a vajdasági sorsról való elmélkedésben, és az ennek alárendelt motivika és metaforika dekódolásában.

A „balkáni gödörként” vagy „pannon fateknőként” definiált helyzeti adottságból és szellemi dekadenciából, provincializmusból következő reménytelenség létélménye egyszerre van jelen nyomasztó szegmensként, de ugyanakkor írásra sarkall, ezáltal pedig felszabadít. Az írás és az olvasás folyamata jelenik meg egyedül járható útként, lehetséges túlélésként a Juhász által megrajzolt világban. A harmadik egységet, a 4. Radnóti-razglednica sorát, a *Der springt noch auf!*-ot címként viselő, öt fiktív levélbe bújtatott esszét szinte teljes egészében – az írás és olvasás létszükséglete mellett – az értő befogadás hiányának szenteli. A megannyi név, amely e levelekben említésre kerül – kezdve Janus Pannonius, Petőfi, Ady vagy Kosztolányi gondolatainak felelegetésétől, a mészőlyi és Hanák-féle közép-európaiságtól, a kunderai létértelmezésen át egészen a kortársakig, Domonkos Istvánig, Sáfrány Imréig, de Ilia Mihály tanár úrig is, akinek a *Tehát vagyonok* című írást ajánlja, és még sorolhatnám – mind a vajdasági irodalom kilencvenes évekbeli állapotaira vonatkoztatva jelenik meg. Kulcsfontosságú esszé a *Skatulya Mihály (posztumusz) levele a szerzőhöz* című, amelyben a szerző fiktív levél formájában ad konkrét hangot a „sehova valóság” érzésének, amikor azt kérdezi: „Gondoltad-e valaha is, hogy sehova valósnak lenni annyi, mint vajdaságinak lenni?” (179). Az esszéek sora arra a rezignált végkövetkeztetésre fut ki, miszerint: „egyre szaporodik a gyom, mely mindent elborít majd. A könyveket és képeket, s a kultúra és minden művészet rekvizítumait” (159). „[M]indaz, ami volt itt irodalomban, kultúrában, nincs tovább. Vége” (167). Az értő befogadás ugyanúgy hiányként tételeződik fel a szövegben, ahogyan a háború következtében megfogyatkozott alkotógárda, amely értő és szélesebb közeg hiányában kívülállóként megrekedt egy „soknemzetiségű konglomerátumban” (163), vagyis a Vajdaságban. Az írás és az olvasás gesztusa, a művészetek tere válik a tudat számára egyedüli szigetté, amely a szellemi hanyatlás ellenében még otthont jelenthet. „Egyetlen válasz van rá: amíg olvasok és jegyzetek, otthon vagyok, megvan minden ízében belakhatóan a hazám. [...] A haza legjobb meghatározása: a könyvtár” (109–110).

BAGI IBOLYA

Élet és lom

DANILO KIŠ VERSEINEK „SZENNYES TEREI”

Bartos Tibor rendhagyó „szinonima-szótárában”¹ fogalomkörök szerint, logikai-asszociatív sorokba szedve lajstromozza az egyes szavakat és kifejezéseket, ennek megfelelően a *szemétdomb* toposza kapcsán a következő „fogalmak” bizonyulhatnak érdekesnek:

Rendetlenség: összevisszaság, felfordulás, elhanyagoltság, piszok, szemét, szenny, hulladék, moslék, koszfészek, szemétdomb.

Nem kell: Kosz, piszok, fölfordulás, rendetlenség, mocskok, szenny, rondaság, trutymó, szar, gaz, gizgaz, gyom, dudva, paréj, szemét, ringyrongy, limlom, lom, kacat, vacak, vicik-vacak, szir-szar, lomtár, disznóól, szemétdomb.

Utána: Kopik, fárad, lankad, lohad, halványul, fakul, sárgul, hervad, vásik, avul, évül, foszlik, romlik, bomlik, tönkremegy.

Sokáig lehetne tallózni a különféle szinteken érintkező fogalmak között, a *szemétdomb* témáját tekintve azonban elsődleges a tárgyiassághoz, a materiális világhoz kötöttség egy különleges dimenziója, a „szennyes tér”. Amennyiben hagyományos esztétikai kategóriákban gondolkodunk, a fenti felsorolás elemeit tartalmazó speciális toposz elsősorban a „rút” fogalmához kapcsolható, mindenekelőtt az abban megjelenített, látható érzéki forma alapján. Ugyanakkor a XX. század elején kialakult avantgárd mozgalmak, majd azt követően több művészi paradigma is átértelmezte e minőséget, viszonylagossága hangsúlyozásával a hagyományostól eltérő megközelítésmódokat kínálva, új elveket hirdetve a világ jelenségeinek esztétikai megformálhatósága, s egyben a műalkotás befogadása kapcsán. Ennek egyik legszemléletesebb példája lehet a *csendélet* műfaja, a „holt természet” gyakran szélsőségesen bizarr képe, mind vizuális, mind verbális szinten. A festészet e hagyományos műfaja a hétköznapi tárgyokban megtestesülő életforma, szokásrend, tradíció személyes vetületére koncentrál, melyben a részletek kapnak hangsúlyt, elkülönültségüket azonban éppen az ember intim közegebe bepillantást engedő alkotói szándék oldja, s rendezi egésszé a heterogén látványt. Ez a költészetben szintén gyakran alkalmazott forma, plasztikus kép, mikor is az alkotó mintegy megszólaltatja a néma anyagot, szembesíti az embert a jelenségvilág zűrzavarával, s a mögöttes tartalmak, s azok mélyebb összefüggéseinek felismerésére inspirálja. Néhány példa:

*Az asztalon:
kopasztott lúd;
kézirat verssel, –
papírvágó-kés,
tintában lúdtoll,–*

¹ Bartos Tibor: *Magyar szótár. Egymást magyarázó szavak és fordulatok tára*, I–II. Bp., 2002.

*s fölötte leng a csend,
a csend s az összefüggés.
(Páskándi Géza: Csendélet)*

*Kitekert nyakacskaú utolsó
Sorok
Egy távoli városból
Leszopogatott kicsi csontok
És zsíros
Cseppek a fehér szalvétán.
Apró játékkockák
Kiszáradt fehér gerincecskék
A tegnapi önkény szerint szétdobálva
Erős vázul szolgáltak a testnek
(Ma fogy el a hús)
Áldozati hulladékok vannak forgalomban
Tartalék konzervek pórázon
Az utolsó készletek még reszketnek mint
A sivatag fehér kocsonyája.
Vidd el őket innen
Gyorsan vidd el
A déli
forróságba
Haza
Ki kell egészíteni az ellátmányt²
(El Kazovszkij: Anyanyelv)*

*A gyertya röntgenképe csontváz.
Gyertyatartó: ezüst székesegyház.
Porcelánon reszkető májdarab.
Sós sebekkel haldokló tokhalak.
Sárgálló citrom, illatos bőr.
Ásító tányér, csillogó tőr.
Mint megolvadt kaucsuk, olyan a sajt képe.
Piros almában bibliai béke.
A tükörben a szoba mása reszket.
Gyertyalángba lebben éji lepke.³
(Danilo Kiš: Csendélet hallal)*

A csendélet a létezés és elmúlás dimenziói közé helyezett élet-kép, olyan kimerevített időpillanat, határhelyzet rögzítése, melyben a „volt” és a „van” egybecsúszásában megragad-

² Kemény István fordítása.

³ Ladányi István fordítása.

ható a múlandósággal viaskodó ember kétségeiben és reményeiben fogant ambivalens létélménye.

Danilo Kiš verseiben a szemétdomb hiperbolikussá növesztett groteszk csendéletnek is felfogható, melyen nem csak egy lokalizált tér körvonalazódik, de annak elemeiből sajátos univerzum bontakozik ki. Egy reális s ugyanakkor virtuális helyszín, a konkrét-materiális és a szellemi tapasztalatok egymásra vetítésének komplex képe.

A XX. század egyes alkotásaiban a „tisztaság” és a „szenny” oppozíciója számos művészi rendszerben konceptualizálódik. Ebben a vonatkozásban a „szennyes hely”, mint amilyen a szemétdomb is, az irodalom ismert toposza, az élő és élettelen kaotikus együttélése, az emberi közeg személyes és személytelen elemeinek halmaza, mely a benne megtestesült egykori értékek viszonylagosságáról árulkodik. A szükségtelen dolgok e gyűjteménye látszólag híján van minden rendező elvnek, e rendszert a véletlen uralja, nincs mögötte törvényszerűség, logika, nem érvényes semmiféle hierarchia. A haszontalanság, szükségtelenség, s az ebből fakadó értelmetlenség a bemocskolódott tárgyi világban konkretizálódik.⁴ A „szennyes teret” megjelenítő alkotásokban azonban az adott szerző személyes, szuverén látásmódja mégis csak egyfajta rendszert teremt: maga a kompozíció fogja össze az apró, önmagukban jelentéktelennek tűnő részleteket, rajzol köztük sajátos feszültség-vonalakat. Az egymással érintkező tárgyak „topográfiai” együttese olyan mögöttes történeteket rejt, melyek e világdarabok „fizikai” különbözősége ellenére azok „metafizikai” rokoníthatóságában (végeredményben „holtukban”) kapcsolódnak össze. „Mindig érdekelt a tárgyak különfélesége. Egyszer régen írtam egy verset, mely nem volt semmi egyéb, mint a kuka tartalmának részletes leltára: az egész világ rezüméje, minden rezümék legegyszerűbbje: minden tárgy maradványai alatt ott egy történet. Általában jobban szerettem megnevezni a tárgyakat, mint elmesélni a történetüket: a tárgyak elmondják a maguk történeteit: a hulladék a kukában különféle archeológiai rétegeket rejt” – olvashatjuk Danilo Kiš egyik 1985-ös írásában.⁵ A darabjaira hullott, elszemélytelenedett világ a művészet „teremtő aktusa” által kaphat újabb létezési formát, s nyerhet értelmet a tárgyasult lét káoszában.

A szemétdombra vetett tárgyak azok „otthonosságból” való kiszakíttóságát is jelzik, ami egyúttal a hozzájuk kapcsolódó ember élet-élményeinek, a világhoz fűződő személyes kötődésének viszonylagosságát, átmenetiségét is reprezentálják. Az „otthon” a lét hétköznapiakban realizálódó tere, olyan locus, melynek elemei bonyolult összefüggésrendszert képeznek, nem elsősorban bizonyos térbeli paraméterek alapján, hanem a benne megnyilatkozó szellemi, erkölcsi, anyagi minőségek vonatkozásában. A tárgyak maguk is a személyes viszonylatrendszerekben töltik be valós funkciójukat, túlmutatva az adott reális környezet meghatározta szerepükön. Összetartozásuk okán olyan attribútumok hordozóivá válnak, melyek az otthon szimbolikus képét rajzolják körül, minek következtében a hétköznapi tér egyfajta autonóm, transzcendens tartalmakkal is érintkező közeggé minősül.

Az otthonosság illetve otthontalanság problémája a XX. századi ember egyik alapvető dilemmája, a művészet rendszeresen visszatérő motívuma. A művészet által „újrarendezett” világban egyszerre mutatkozik meg a dolgok ideiglenes, profán arculata, s a mögöttük rejtőző lényegiség dematerializált, időtlen, spirituális tartalma. Rényi András a heideggeri fogalmak

⁴ Erről l. Bagi Ibolya: A szemétdomb mint a világ rezüméje Danilo Kiš poétikájában, *Forrás*, 2009/2. 37–41.

⁵ Idézi: Radics Viktória: *Danilo Kiš. Pályarajz és breviárium*. Bp., 2002. 176.

alkalmazásával világítja meg a művészet „láttató erejét”, összefüggésben az „otthonosság” problémakörével: „Az otthonosság azon alapul, hogy a dolgokhoz céljainknak megfelelően viszonyulunk: szándékaink, cselekvéseink tárgyaiként szemléljük, fogyasztjuk vagy eszközként használjuk fel őket stb. – beleértve saját testünket is, s amely talán legkézenfekvőbb szármunk. E gyakorlatias viszonyulás elfeledteti az emberrel, hogy rákérdezzen a létezők *létére* és e lét *értelmére*, s hogy önmagát is e kérdés fényében vegye szemügyre. A műalkotás hivatása, hogy mintegy fölszakítsa (Riś) a létezők otthonosan-problémamentesen összesimuló szövetét és a létezőt ‘föld’ (Erde) és ‘világ’ (Welt) viszályába (Streit) helyezvén, feltárja léte rejtettségének föloldhatatlan struktúráját, megmutatkozás és rejtekezés létszerű összetartozását s az embert saját egzisztenciájának nyitottságával, otthonosan berendezett világa viszonylagosságával szembesítse.”⁶

Az otthontalanság, az egzisztenciális, lelki-szellemi biztonság hiánya alapvető élmény Danilo Kiš műveiben is. Ez a tapasztalat azonban nem pusztán az ember személyes élethelyzetéből fakad, de a világ jelenségeinek egy feltételezett, értelemmel bíró összefüggésrendszertől való elkülönültségéből, melynek egyik megnyilatkozása a „dolgok magánya”. Már a *Szeméttelep* című korai versében⁷ is megmutatkozik az író következetesen képviselt alkotói törekvése, miszerint a világ dolgainak számbavétele, „listázása” és megnevezése nem más, mint „a dolgok bevezetése a világállapotba”. A műalkotás megteremtése mintegy az író „szakrális” gesztusaként is értelmezhető: „A dolgot megnevezni annyi, mint birtokba venni, elkülöníteni a semmiből, átvinni az egyik semmiből a másikba. Megnevezni a dolgot még azt is jelenti, mint megteremteni, és ez már az irodalom hatókörébe tartozik, par excellence teremtő aktus” – írja Kiš egyik esszéjében.⁸

A szemétdombon létező tárgyak az ember meghatározott idő- és tér-koordináták közé szorított életének testet öltött lenyomatai, „sorstörténetének” dokumentált maradványai.

Kiš kortársa és barátja, Leonid Šejka belgrádi festő művészi világképében a szemétdomb magát a Káoszt jelképezi, de felidézi a „világ rendjét”, a felületre koncentrált tekintet által fel nem ismert rendszert is: „Azt mondtam, káosz; ez csak az első benyomás. Voltaképpen minden szigorú rendszert alkot, minden cselekvés pontosan előrelátott, minden tárgynak megvan a maga meghatározott helye, minden tárgy gép, és mind együtt egy szisztémát alkotnak, a kérlelhetetlen összefüggések rendjét, egy hálót, az okok és következmények százszoros láncolatát, mely szét van húzva a felületen, a térbeliség sejtjeibe, húsába van szúrva, vagy az időbeli folyamatsorra keresztre feszítve.”⁹

Kiš *Szeméttelep*éhez hasonlóan Leonid Šejka *Lerakat* című képének káosza, „interplanetáris szemétdombja” is metafizikai értelemmel telített, ezáltal mindkét alkotás a művészet mi-benlétének örök kérdéséhez, az alkotás szellemi és materiális természetéből adódó dilemmák problematikájához kapcsolódik. A művész, aki maga is „rá van utalva a jelenségek csalóka, változékony, minden lelki biztonságát és szellemi nyugalma elrabló játékára”,¹⁰ az örök lényegiséget, a teljességet keresi, melynek során az alkotás adhat feloldozást a végesség és végérvényesség okozta szorongás alól. „A szubjektum eltárgyasítása – a szellem e megköve-

⁶ Rényi András: *A testek világlása*. Bp., 1999. 5.

⁷ Danilo Kiš: *Szeméttelep*, *Ex Symposion*, 1993/3–4. 61–62. Ladányi István fordítása.

⁸ Idézi: Radics, 175.

⁹ Idézi: Radics, 180.

¹⁰ Wilhelm Worringer: *Absztrakció és beleérzés. Tanulmányok*. Bp., 1989. 97.

sedése az anyagban, ahol az anyag mechanikusként, pusztítóként és értelmetlenként jelentkezik –, korlátozott lenne, szélsőséges fokozat, amelyre a művészet, a maga bukásában és felbomlásában, aszimptomatikusan vágyik, ám persze sohasem éri azt el teljesen. Amennyiben a művészet egy ponton eltűnik, akkor másutt felbukkan. Művészetként jelentkezik, általa az ember a maga és a világ teljességét keresi, noha azt sohasem találja meg. Akármennyire is közeledik a művészet bizonyos korszakokban az ürességhez, a művészetlenséghez, mivel az ember nem tűnik el, a művészet az üresség ellenállásaként tételeződik, s újra a teljességre vágyódik. Az effajta művészet épp attól emberi, hogy a teljességet keresi, ám nem leli, hogy az ember nem fogadja el eme ellentmondásos helyzetének feloldását, mert feloldódni egyedül a nem-létezőben, a bomlásban, az eltárgyasultban lehetséges. A művészet ezért a halál tagadása, a semmivel szembeni ellenállás.”¹¹

Hasonló alkotói attitűd fedezhető fel Kiš több megnyilatkozásában is: „A modern író nem hisz a teremtés hét napjában... A világ káosz. Én, személy szerint, engedtessek meg nekem, legszívesebben a bolhapiacról vagy a hulladéktelepről írnék könyvet. Ezek olyan helyek, ahol a jelenségek világa ismét magmává változik, akárha a teremtés előtt, amelyből Isten az embert teremtette.”¹² Ennek egyik szemléletes példája a *Trágyadomb* című, hagyatékban maradt versciklus, melyben az életből kihullott tárgyakat felemészt a rothadás, ugyanakkor az anyag „romlandóságából”, s az individuális lét elkülönültségéből fakadó „számkivetettséget” a bomlás kivételt nem ismerő megfellebbezhetetlensége (*Istennek hála/a trágyadombon/egyformák/vagyunk*), s egyben a pusztulás tragikumát egy új, egy „szebb” létminőség születésének lehetséges távlata kompenzálja.

Keletkezés 1.

*Először született a féreg
azután a lepke utána
a giliszta
majd a szúnyog
a légy és
az álméh
az álméh szülte a szartúróbogarat
a szartúróbogár
a lapos szitakötőt
és a hetedik napon fölrepült
a trágyadombról
a madár*¹³

A dolgok számbavételéről tanúskodik Kiš 131 sorból álló *Szeméttelpecímű* szabadverse is. A szemétdombon hányódó eldeformálódott, elkopott, eldobott tárgyak részletes leltárában a pusztulásra ítéltetett matéria minden egyes eleme olyan groteszk „relikvia”, melybe személyes történet „kódolt”. A költő, a valaha az emberi közeghez kötődő tárgyak mégoly

¹¹ Leonid Šejka: *Traktat o slikarstvu*. Beograd, 2013. 103. Orcsik Roland fordítása.

¹² Idézi: Radics, 181.

¹³ Danilo Kiš: *Trágyadomb* (Leonid Šejkának), *Ex Symposion*, 1993/3–4. 67. Bozsik Péter fordítása.

nyomasztó, pusztuló állapotának érzékelése ellenére is, a szép és a rút, a durva és a gyengéd, a taszítás és vonzás egymásra vetítettségében mintegy rehabilitálja a szeméthalmazzá deformálódott életet, annak testi-lelki sokszínűségét, megismételhetetlen belső tartalmát, ezáltal adva vissza annak méltóságát.

A látszólag egymástól elkülönült szemét-darabok a műalkotás kohéziós ereje által olyan egységgé szerveződnek, mely lehetővé teszi az emberi lét történéseinek rekonstruálását, azok mozaikszerűségében is megnyilatkozó egyfajta egészhez való tartozásukat. A szövegben felsorakoztatott számtalan lom, maradvány, szemét felidéz a ember és világának hol személyesen-intim, hol tágabb (társadalmi, ideológiai stb.) összefüggésbe ágyazott életének epizódjait. Minden egyes elem, önmaga szennyes volta ellenére, mélyebb tartalmat hordoz, mely hol drámai, megrendítő, hol ironikus, groteszk formában mutatja fel a múlttá merevedett élet még tetten érhető nyomaiban annak töredékre csupaszított szubsztanciáját.

E „grandiózus csendélet” anyagában, formájában más és más természetű, szerves és szervetlen eredetű hulladékokból építkezik. Az elpusztult élőlények, állati és növényi maradványok halmaza mögött azonban az ember képe is felsejlik:

*Halkoponyák
Farok széttárt íve,
Halgerinc kétélű fésűi,
Leforrázott csirkefejek,
Nedves fekete toll,
Görcsberándult csirkelábak viaszpikkelyekből,
Állatok csontjai, melyekből kiszívták a velőt,
Baromfik csomóba kötött zöld bele
Halcsontcsomók akár a tűminták,
Halhólyagok kettős buborékja
Almacsumák
Szilva őszibarack görögdinnye magja
Meggymagok mint a vitamindrazsék*

Az emberi lét sorsfordító eseményeinek – születés, szerelem, halál – lenyomatát is ott találjuk e „ kozmikus szemétdombon”: *szerelmeslevelek melyeket az eső tragédiává írt át; kenyérhéj szétázva a mocskos vízben mint öregek fogatlan szájában; Óvszerek nyálkás zacskóiban rothadó homunculusokkal; gyászjelentések melyekről nincs mit mondani.*

Az ember hétköznapi életéből kiszorult mindennapi tárgyak közé beékelődnek a világ szellemi arculatáról tanúskodó maradványok, a valaha valóságot nyert eszme-töredékek, az egykor formába öntött gondolat, a materializálódott idea, az irodalom, a költészet dokumentumai: *Tagsági könyvek a tízparancsolattal melyekben már senki nem hisz; Rikító könyvborítók mint a költészet múzsájának véres méhe.* És ott van a saját alkotás szemétté vetített képe: *Versek / tehát ez is.*

A hányódó, pusztulásra ítélt tárgyak között kiemelt helyet kapnak a bélyegek, mint sajátos „üzenethordozók”:

Piros sárga kék zöld bélyegek

*Bélyegek rajtuk pöffeszkedő államfőkkel költőkkel a világűr hódítóival
a nyelv érintésével rabul ejtett bélyegek ahogy a szeretők ejtik rabul egymást
bélyegek melyekért megőrülnek a gyűjtők akik bebalzsamozzák őket
bélyegek megbélyegezve akár a barmok
bélyegek csipkekerettel
bélyegek melyeken virág nyílik és bömbölnek az oroszlánok
bélyegek a városok pecsétjeivel
keltezett bélyegek akár a pasztőrözött tej üvegjein hogy
a trágyadomb mindig friss maradjon*

Ugyanakkor a reményvesztettség, kiúttalanság „földi” tapasztalatát a formaalkotás elsődleges inspirációja révén maga a mű, azaz a *Szeméttelep* írja felül. Danilo Kiš a *Pusztában énekelünk* című esszéjében az alkotó ember menedékét, s egyben a „megváltás” lehetőségét a „Formában” látja. Az író számára a forma az, „amely talán új tartalmat kölcsönözhetne hiúságnak, a Formáé, amely megtehetné a lehetetlent: hogy kimenekítse a Művet a sötétség meg a hiúság birodalmából, s átevezzen vele a Léthe vizén”.¹⁴

Mindezt a vers utolsó sorai igazolják leginkább, a költészetből oly jól ismert rózsaszimbólum líraian groteszk változatával, az enyészetnek kiszolgáltatott teremtmény, a virág léthez kötöttségét, s egyben sérülékenységét, a múlt idővel szembeni kiszolgáltatottságát idéző, plasztikus felsorolásban:

Rózsa

*rózsák melyek oly szépen illenek a trágyadombhoz akár a versekbe
rózsák melyek bűzleni kezdtek mint az emberek
rózsák melyeket elleptek a legyek
rózsák melyeket susogó selyempapírba hajtott virágárusnők nedves keze
rózsák melyeket kristályvázákban tartottak mint az aranyhalakat
rózsák melyeknek cserélték a vizét mint a betegek homlokán a borogatást
rózsák dróttal kötözve mint a gazemberek
rózsák a patások ízületéhez hasonló ízületekkel
rózsák műlevélhez hasonló levelekkel
rózsák melyekért hajnali 3.30-kor felkeltem nehogy reggelre elfelejtsem őket*

Kiš nem véletlenül zárja nagyszabású versét éppen ezzel a képpel. Rózsa: *Saint-Exupéry*¹⁵ című korai költeményében is a felsorolásnak van értelemképző ereje, azáltal, hogy a „rózsát”, az ismert író alakját és alkotását felidéz, tárgyasított viszonylatrendszerbe vonja: *Rózsa: csillagok közt sarjadt / rózsza: az égi golf-áramlásé / rózsza a holdról / szép mint az acél robbanása az égen.*

¹⁴ Danilo Kiš: *Pusztában énekelünk, Uő. Kételyek kora. Esszék, tanulmányok.* Pozsony–Újvidék, 1994. 82–89, 84. Borbély János fordítása.

¹⁵ Danilo Kiš: *Rózsa: Saint-Exupéry, Ex Symposion, 1993/3–4.* 60. Ladányi István fordítása.

S bármennyire is egyet lehet érteni Umberto Eco ironikus megjegyzésével, miszerint „a rózsának mint szimbolikus képnek annyi a jelentése, hogy már semmit sem jelent”¹⁶, Danilo Kiš szemétdombra vetett rózsái a „formába öntés kegyelmében” részesülve nyerik el létezésük végső értelmét az egyetemes világ rendjében, s ébresztenek „csöppnyi reményt” az emberi létezés káoszában. „S persze, az írás sem egyéb, mint hiábavaló és reménytelen kísérlet arra, hogy mindezeket a hatalmas problémákat érintsük, az irodalom eszközeivel egy pillanatra megfogalmazzuk, hogy a történelem meg az emberi létezés e kaotikus zűrzavarának, legalább egy kis időre, némi értelmet adjunk, és egy csöppnyi reményt ébresszünk.”¹⁷

A *Szeméttelen* című vers a „szennyes tér” szellemi és anyagi kihívásaival folytatott harc manifestációja, melyben a világegységbe visszahelyezett, materiális és spirituális lényegiségét egyaránt megtartó rózsza az alkotásban tárgyasult minőségek halhatatlan létéről, s végeredményben a „szépnek” a „rút” felett aratott győzelméről tanúskodik.

A tárgyak múltja (létezése), jelene (pusztulása) az alkotó intuíciója és inspirációja teremtette metafizikai dimenzióban kapcsolódik össze, emeli ki őket a feledés általi halálra ítéltettségéből, s biztosít számukra jövőt a halhatatlan irodalmi létben.

*Minden tárgy sebezhető. A gondolat róluk gyakran,
ó, jaj, gyakran meg is feledkezik. Amúgyis rabszolgák a tárgyak:
a gondolaté. Innen formájuk, mely a fejből kipattan,
helyhezköttöttségük, s hogy – akár Pénelopé – várnak,
azaz szükségletük a jövőndő.*¹⁸

(Joszip Brodskij: Új élet)

¹⁶ Umberto Eco: Szélgjegyzetek A rózsza nevéhez, Uő: *A rózsza neve*, Bp., 1988. 586.

¹⁷ Danilo Kiš: Remény és reménytelenség között, *Kételyek kora*, 89–92. 91. Borbély János fordítása.

¹⁸ Baka István fordítása.

BALAJTHY ÁGNES

Ebéd a szellemekkel

ÚTLEÍRÁS ÉS NARRATÍV RÉTEGZETTSÉG

KRASZNAHORKAI LÁSZLÓ: *CSAK A CSILLAGOS ÉG* CÍMŰ RIPIORTÁZSÁBAN

A két nagyszabású kínai utazási regény¹ – *Az urgai fogoly* és a *Rombolás és bánat az ég alatt* – megjelenése közötti időszakban Krasznahorkai Lászlónak született egy rövidebb Kínáról szóló írása is, melyet a *Lettre* folyóiratban *Csak a csillagos ég* címmel közölt.² Habár a kötetbe eddig be nem került szöveg az életmű egyik marginális, nem sokat hivatkozott darabjának tekinthető, maga is részese az ismétlődő motívumok, önidézetek, visszaulások révén egymásra nyíló utazási szövegek intratextuális viszonyrendszerének. Már első olvasása során is regisztrálható viszont a Krasznahorkai-epikára egyébként olyannyira jellemző prózapoétikai megoldások (például a szinte Krasznahorkai védjegyévé váló „hosszú mondatok”) hiánya, mely többek között azzal magyarázható, hogy a szerző a *Csak a csillagos ég*-ben a riportázs műfaji hagyományának felelevenítésére tesz kísérletet. A művet többek között éppen a publicisztikai nyelvhasználatot imitáló, ám annak diszkurzív szabályrendszerét át is hágó szövegépítkezés teszi izgalmas, a huszadik század első évtizedeinek útirajz-irodalmával is rokonítható olvasmánnyá.

A pontos dátummegjelöléssel indító mű egy 1998-as kínai utazásról számol be, melynek voltaképpen célja már az alcímből is kiderül: *Li Tai-po és az utolsó ókori kínai birodalom nyomában*. A szerző alakmásként fellépő protagonista-elbeszélő egy történelmi korszak és egy többé-kevésbé letűnt kultúra szimbólumaként tekint a nyolcadik században alkotó költőre, ezért járja végig egykori életútjának legfontosabb állomásait. Az író nem pusztán az archeológiai értelemben vett nyomok foglalkoztatják, hanem Li Tai-po lírájának hatástörténete, illetve az, hogy személyiségének emléke hogyan él tovább a jelen Kínájában, a hétköznapi élet közegében: „Nagyon szeretem Li Tai-po-t. Vele akartam foglalkozni ezen az úton, úgy, hogy beszélgetek róla kínai emberekkel a vonatokon, az utcákon, egyetemi szobákban és hájbárookban.”^(40.)

A „szeretem” kifejezés olyan viszonyt létesít a megszólaló és nyomozásának tárgya között, mely a riportázs műfaja által a riporter számára előírt megfigyelői, mediátori szerepkörhöz képest jóval nagyobb érzelmi bevonódást feltételez. A példakép által valaha érintett útvonalak bejárása, élete egykori helyszíneinek felkeresése sem annyira a „nyomozás”, a kutatóút, hanem sokkal inkább a zarándoklat praxisának ismétlés-központú elvárásrendjéhez

¹ A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

² Krasznahorkai László, *Csak a csillagos ég: Li Tai-po és az utolsó ókori kínai birodalom nyomában*, *Magyar Lettre International*, 1998/99, Tél, 29–40.

illeszkedik a szövegben. A legelső fejezetből az is kiviláglik, hogy a történelmi múlt közelebb hozásának céljával megkezdett barangolás – előre kiszámíthatatlan módon – a személyes, biografikus időben való mozgással is kiegészül. A Kínába tartó repülőn elszunnyadó férfi sok éve elhunyt édesapjáról álmodik: „Álmom nem tervezett utazásomhoz vitt előre, hogy tehát éjszakai vonatokkal bejárom Li Tai-po klasszikus birodalmát, hanem apám temetéséhez vezetett vissza”.^(29.) Az édesapa halálának felidézése, az ifjúkori én „későrenyúlt kamasz”-ként való láttatása az önéletrajzi olvasás kódjait aktivizálja.

A *megérkezés* fejezetet követő epizódokban viszont nem tűnik számottevőnek az önéletrajziság szerepe, és – amennyiben egyáltalán tetten érhető – a vallomásos beszédmód helye áttevődik az utazó szereplői megszólalásaiba. Az *urgai* fogolyhoz képest, ahol a narrátor „pozíciója kettős, állít és korrigálja is állításait, »elkülönböztődik« önmagától”³, a riportázsban nem nyílik nagy tere a kommentároknak, közbevetésekben, idézetek beemelésében megmutatkozó elbeszélői önreflexiónak. A szintaktikai szerkezetek szintjén is észlelhető, Krasznahorkaitól szokatlan ökonómia egyrészt a kvázi-jelenidejű történetmondással függhet össze, melyben nincs mód a felidéző és a felidézett én horizontjának elkülönítésére. Ez az útleírások egyik jellegzetes narratopoétikai fogása (Kosztolányi is gyakran alkalmazza hasonló típusú szövegeiben, például az *Elsüllyedt Európa* darabjaiban), mely, bevonva az olvasót az elbeszél világ itt és mostjába, azt az illúziót kelti, hogy a kalandok a befogadás jelenében zajlanak le. A lazán összefüggő epizódokból való építkezés is azt jelzi, hogy egy-egy „este”, „ebéd” vagy „találkozás” eseményszerűségének megörökítése közelebb áll a szövegintencióhoz, mint a Kínában eltöltött, körülbelül két hónap folyamatszerű ábrázolása. A szereplői megnyilatkozásokból arról is értesülünk, hogy mi az, ami kimaradt a *Csak a csillagos égből*: a történetmondás fókuszán kívül eső élményekre tett utalásokból a ’98-as út elbeszélhetőségének számos másik lehetséges változata dereng fel. Az egyes epizódok narratív szerkezete rendre ugyanazt a sémát követi: az első bekezdések rögzítik a helyet és az időt („Este hat óra felé jár, melegen süt a nap, Quфу központjától körülbelül három kilométer az út.” 33.), majd a diegészis helyét átveszi a mimészis, azaz a helyekkel folytatott, elbeszélői közbevetések által csak néhol megszakított dialógusok sorozata. A Kosztolányi-féle szövegalkotói attitűdhöz képest ez már erős különbségnek minősül, hiszen a tudósítás így nem az utazó érzelmi benyomásaira, fizikai észleleteire koncentrál, hanem az általa és/vagy neki mondott szavakra, és így idegenség-tapasztalatáról is elsősorban a párbeszédokban tanúsított nyelvi viselkedése közvetít. Habár a kronotopikus keretet kijelölő mondatok fel-felvillantanak valamit az utazásélmény testi dimenziójából, ezeket a mozzanatokat általában valamilyen önmagukon túlmutató jelentéssel ruházzák föl. A luoyangi fejezet nyitányában az elbeszélő például egy erős, emlékezetes hasonlat után a városlakók „rútságát” máris belső, morális állapotuk külső jeleként olvassa: „Olyan sivító zaj van, ami egész rémisztő. Mintha piranákkal teli vízbe estünk volna, amikor kilépünk közéjük. Eddig is sok szegényt láttunk, de ezek az arcok itt nem a szegénységből következnek: sugárzóan rútak, elvetemültek, agresszívek és gátlástalanok.” (35.) Fontos azonban kiemelni, hogy a helyiek olykor zavarba ejtő másságának ilyesfajta gesztusokkal élő, leegyszerűsítő interpretációja nem válik uralkodóvá a szövegben. A párbeszédok folyamát csak ritkán és kevés szóval megszakító narrátor elsősorban beszédpartnernei külse-

³ Zsadányi Edit, Az utazás-fabula motívuma Krasznahorkai *Az urgai fogoly* című regényében, *Alföld*, 1997/7, 69–83, 71.

jéről, mozdulatairól számol be, viselkedésük lélektani, kultúrantropológiai magyarázatát jobbra mellőzve.

Azáltal, hogy *Csak a csillagos ég* ilyen nagy mértékben támaszkodik a dialógus-formára, az útleíró műfajok egy olyan konvenciója elevenedik meg, mely *Az urgai fogoly* szerveződését még nem, vagy csak alig befolyásolta. A beszélgetés mint az idegen feltérképezésének eszköze az utazás kultúrtörténetének és az utazási irodalom történetének szempontjából is számos, a Krasznahorkai-mű esetében releváns vonatkozással bír. Judith Adler hívja fel a figyelmet arra⁴, hogy a reneszánsz arisztokrata értelmisége elsősorban még társalgási stílusát pallérozni, okos eszmecserék céljából ment külföldre – a helyiek közti társadalmi érintkezés nyelvi és nem nyelvi szabályainak összetettsége, átsajátíthatósága azonban inkább a *Rombolás...*-ban majd tétellel. A *Csak a csillagos ég* esetében inkább a műfaji hagyományok kerülnek előtérbe. A 19. század végén – huszadik század elején születő utazásszövegek újszerűsége többek között abban rejlett, hogy sikeresen aknázták ki a publicisztikai és magas irodalmi nyelvhasználati stratégiák vegyítésében rejlő esztétikai potenciált.⁵ Jellegetes hatáselemeik közé tartoznak azok a dialógusok, melyeket a hol felkészült riporterként, hol vidám kalandorként színre vitt figura folytat le az őt kalauzoló vagy éppen hátráltató helyiekkel. A Robert Byron által jegyzett, a zsáner remekének tekintett *The Road to Oxiana*t a recepció például már a megjelenésekor is a szellemesen ironizáló, máskor pedig helyzetkomikumra épülő párbeszédnek miatta méltatta. Ezek a szövegalkotási eljárások erős tendenciaként élnek tovább az angolszász travel writing kortárs vonulatában (Bruce Chatwin *Álomösvényét* említhetnénk itt például), de a német Reiseliteratur olyan darabjai is ide illeszkednek, mint Christopf Ransmayr *Der Weg nach Surabaya* című riportázkötete. Krasznahorkai műve sok szállal kötődik ehhez a világirodalmi kontextushoz.

A *Csak a csillagos ég* gyakran csupán tőmondatokból álló, élőbeszéd-jellegüket megőrző dialógusai a spontaneitás nyelvi jegyeit viselik magukon – a magyar író keresi az előre meg nem tervezett találkozások lehetőségeit, megszólítottjai véletlennek, avagy a szerencsének köszönhetően lesznek a Taishan-hegy tetején lévő taoista kolostor lakói, egy fiatal riksás, egy útitárs a vonatról. Kérdései – legyen szó akár a modern kori szerzetesek, akár a Tang-korabeli udvari tisztviselők munkájáról, napirendjéről – a hétköznapi életre, annak apró részleteire irányulnak: arra, hogy miként működik a másik világ. Az előzetes szervezést igénylő, kínai művészekkel, értelmiségiekkel folytatott diszkussziók már bonyolultabb vallási-történelmi összefüggéseket is érintenek, hiszen Li Tai-po életének tanulmányozása számos problémát vet fel a konfucianizmus és a taoizmus, a kínai kultúra e két meghatározó vallási-gondolkodási hagyományának viszonyával kapcsolatban. Az, hogy a szöveg sikerrel tölt be egyfajta ismeretközvetítő funkciót, elsősorban szintén a párbeszéd megalkotottságának köszönhető, hiszen végigkövetésük annak számára sem jelent gondot, aki semmilyen komolyabb előzetes tudással nem rendelkezik az ókori kínai művelődésről. A riporter szöveget uraló, szándékolt naivitású, egyszerűsége törekvő „mit jelent”, „milyen személyiség volt”, „hogyan képzeljük el” típusú kérdésekben tulajdonképpen a szöveg implicit olvasójának távlata képződik meg. A *Csak a csillagos ég*ben azonban a kérdésfeltevések révén való tájékozódás apóriáira is fény derül. A császári udvarban nagy befolyással bíró, majd az intrikák folytán

⁴ Judith Adler, Origins of Sightseeing, *Annals of Tourism Research* 16, 1989, 9.

⁵ Vö.: Hagen Schulz-Forberg, *London – Berlin: Authenticity, Modernity, and the Metropolis in Urban Travel Writing from 1851 to 1939*, Brüsszel, P. I.E. Peter Lang, 2006, 52.

száműzetésbe kényszerülő Li-Tai-Po sorsát ugyanis a taoizmus és a konfucianizmus szembenállásának megfelelően szabadság és a közéletiség, az individualizmus és a kollektív értékek közötti konfliktus határozza meg. Míg a jóbarát, a kalligráfus Min szerint Li Tai-po valójában csak a művészetnek élt, és nem érdekelt a közélet, addig a helyi írószövetség vezetője szerint a költő vérbeli konfuciánus volt, aki politikai vágyait sosem vetkőzte le. Ezt az ellentmondást – melynek a „nyomában” szó által előhívott oknyomozó narratíva jegyében fel kellene oldódnia – az elbeszélő nem szünteti meg, sőt, nem is kommentálja. A szereplői megnyilatkozások közé beszúrt zárójeles megjegyzései mindig a beszélgetőpartnerek viselkedésére, az eszmecserék külső körülményeire vonatkoznak – tudósítanak, ám hiányoznak belőlük az explicit értelmezői mozzanatok. A narrátori szólam radikális visszaszorulása éppen ezért sajátos feszültséget kölcsönöz a párbeszédes részek olvasásának, melyek helyenként egyfajta anekdotikus logikát követnek. A luyongi taxisnővel folytatott dialógusban például az élelmes cicerone évszázados toposza elevenedik fel – miután a hölgy kioktatja a magyar író és tolmácsát arról, hogy miként verik át a helyiek a gyanútlan turistákat, csattanószerűen funkcionáló utolsó mondata arról árulkodik, hogy ő is eme iparág hasznélvezői közé tartozik: „Megér neked 30 yüant az egész?” (36.) A másik kultúra sajátosságait bemutató, azokhoz magyarázatokat fűző auktoriális elbeszélő elhallgatása különösen erőteljes hatáseffektusként érvényesül *Ebéd a szellemekkel* című fejezet olvasásakor. A Taishan-hegyen játszódó epizódban visszatérő motívumot képez a szerzetesek mosolya és nevetése, ám az homályban marad, hogy a jókedv eme nem-nyelvi megnyilvánulásainak mi a pontos funkciója az adott kommunikációs helyzetben – sőt, az is, hogy egyáltalán jókedvről van-e itt szó. A riporter először azt sugalmazza, hogy a kolostor lakóinak arckifejezése zavarukkal hozható összefüggésbe, viselkedésüket ezáltal a társadalmi érintkezés európai kódjai felől is könnyen belátható értelemmel ellátva: „A szerzetesek mosolyognak, ők is mintha kissé zavarban volnának.” (32.) A későbbiekben azonban már nem él ilyen értelmezői gesztusokkal, és a zavar árnyéka sokkal inkább a befogadóra vetül rá, aki nem kap iránymutatást arra nézve, hogy az elbeszélő szituáció résztvevői mit és miért találnak humorosnak. Az például csak sejthető, hogy mikor az író ebédjük folytatására kéri vendéglátóit, „általános derűltség” az udvarias kérést szó szerint vevő válasz miatt támad:

„ – : Nagyon kérem, egyenek nyugodtan tovább. Nem akartam megzavarni az ebédjüket.

Szerzetes: Akkor jó, mi eszünk tovább.

(Általános derűltség, a szerzetesek visszahajolnak a csészéik fölé, de minket vizsgálgatnak mosolyogva.)”

Később azonban még obskúrusabbá válik a taoista atyák nevetése:

„Szerzetes:[...] A hívő először abból a célból jön ide, hogy kérjen valamit, aztán pedig, ha a kérése teljesül, visszajön, és hálából pénzt adományoz a templomnak. [...] Ha nem léteznének a taoista istenek, nem valósulnának meg a vágyak. De megvalósulnak, s a hívők visszatérnek.

–: Hívők ezek az emberek még, vagy már turisták?

(A szerzetesekből kitör a nevetés.)

Szerzetes: Az igaz tudáshoz gyötrelmesen hosszú az út.” (33.)

Min nevetnek a szerzetesek?⁶ A kérdés találó voltán? Önmagukon? Esetleg ismét zavarban vannak? Az, ami „kitör” belőlük, antropológiai állandónak tekinthető – olyan nem-disz-kurzív hangjelenség és mozdulatsor, amelyet tolmács nélkül is képes felismerni, vagy akár utánozni az Európából idetértő utazó. A rövid zárójeles megjegyzés azonban csak a nevetés eseményét rögzíti, nem fűz hozzá magyarázatot, és épp ezáltal mutathat rá a nevetés mint kommunikációs forma erőteljes kulturális kondicionáltságára. Annak a potenciális megértési teljesítményének a határait, melyet a dialógus-forma ígér, ebben az esetben tehát ez a nyelv előtti, a jelentések szférájához mégis ezer szállal fűződő jelenség jelöli ki. (Hasonlóképp a test és a kultúra határán áll a sírás is, mely szintén fontos szereppel bír az egyik beszélgetésben: amikor a Li Tai-po költészetének elevenességét méltató Li Xi, az irodalomkritikus könnyezni kezd, nem tudható, hogy spontán érzelmi kitörésről van-e szó, avagy sokkal inkább egy kulturálisan szabályozott, irodalmi-történeti mintákkal rendelkező gyakorlatról.) A kacagás után elhangzó enigmatikus mondat ironikus hatást kelt, anélkül, hogy ez az effektus pontosan megragadható lenne: valószínűleg többek között abból fakad, hogy a kijelentés mint válasz nem illeszkedik közvetlenül a riporter érdeklődő kérdéséhez. Megnyilvánulhat benne a társai derűtségét tovább fokozó fiatal kolostorlakó öniróniája, de irónia származhat abból is, hogy a komolykodó stílus a keleti bölcseségek leegyszerűsített, a nyugati ember számára áthangszerelt változatainak fogalmazásmódját idézi fel, mely a korábban kárhozott turisták Kína-képét formálta. A mondat ambiguitását fokozza, hogy az oly nehezen elérhető „igazi tudás” az adott kontextusban éppúgy vonatkozhat a turista számára hozzáférhetetlen bölcseségre, mint a turista és a hívő közötti különbségtétel képességére. A nyelvi többértelműség egy újabb aspektusát jeleníti meg a kérdések révén fel nem számolható idegenségnek, melyet korábban a nevetés „olvashatatlansága” szembesített.

Az ilyesféle eldönthetlenségek az olvasót az idegen közegben bizonytalanul tapogatózó utazó pozíciójába helyezik, habár ez a megfigyelés nem terjeszthető ki a szöveg egészére: az, ahogy *Az egy este a pekingi hutungban* című fejezetben az író egy professzorházaspárral diskurál a jelen Kínájának szellemi állapotáról, a *Rombolás...* egyneműsítő, kultúrpresszimista retorikáját előlegezi meg. Az elbeszélő által előírt befogadói műveletek mozgástere azonban így is jóval tágabbnak tűnik, mint ahogy azt Krasznahorkai többi utazási szövegének olvasása során észlelhető.

Visszatérve a szerzetessel váltott szavakra, tulajdonképpen azt sem szavatolja semmi, hogy a turista és a hívő szembeállítása – mely mögött nem nehéz felfedezni az autentikus és az inautentikus érték kategóriáival operáló metafizikus szemléletmódot – bírna-e bármiféle jelentőséggel a taoista kolostor másféle gondolati hagyományhoz kötődő lakói számára. Ez a kérdés sokkal inkább a magyar író identitástudatának szempontjából fontos, aki folyamatosan regisztrálja a turisták jelenlétét az általa is bebarangolt helyeken, ám önprezentációjában

⁶ Érdekes összefüggést jelenthet, hogy a '80-as években reneszánszát élő angolszász utazási irodalom egyik vezéralakja, Paul Theroux Krasznahorkaihoz hasonlóan több művet szentelt Kínának. *Riding the Iron Rooster* című vaskos útirajzában az auktoriális elbeszélő például szintén vonattal szeli át a hatalmas országot. A helyiek európai perspektívából nehezen értelmezhető nevetése visszatérő motívumot képez a könyvben: az utazó szakavatottságát az a rutin jelzi, amellyel képes beazonosítani, jelentéssel felruházni egy-egy nevetést. (Van olyan fejezet, melynek csattanószerű befejezésül is egy kacaj megfajtása funkcionál.) Ezáltal éppen, hogy felszámolódik az az idegenség, melyet Krasznahorkai riportársa olvasási tapasztalatként is színre visz.

a tudós riporter és (amint már említettem) a zarándok szerepmintázata fedezhető fel. A hívő zarándok és a turista figurája azonban nem áll olyan távol egymástól, mint ahogy az első pillantásra tűnik: az utóbbi egy-két évtizedben számos olyan kultúrantropológiai, illetve szociológiai munka született, melyek az utazás eme két paradigmája közötti hasonlatosságokat közelítik meg különböző szempontokból.⁷ Amennyiben Jonathan Culler szemiotikai turizmus-felfogását vesszük alapul, a helyválttatás e két gyakorlata között tulajdonképpen az ismétlés kitüntetettsége teremt kapcsolatot. A modern turista olyan, a felkeresett hely autenticitását igazoló jelekre vadászik,⁸ melyek nem lennének számára felismerhetőek, ha nem ismétlődnének számtalan formában, s azt teszi, amit az adott helyhez kötődő szokások előírnak számára: Velencében gondolára száll, Las Vegasban a kaszinóba tér be, akárcsak mindenki más. Mindeközben a zarándoklat lényege is abban áll, hogy útvonala, szabályrendszere jobbra változatlan: ezért funkcionálhat a rituális emlékezés egy változataként. Ez a két működésmód ér össze a magyar író útjában – hiszen mikor a Li Tai-po emléket őrző helyeket keresi fel, azzal egyúttal a nagy előd gesztusait játssza újra. Utazásának meta-jellegét közvetíti az a jelenet, melyben megáll tolmácsával Konfúcius szírnál, és közben arra a „különleges pillanatra”-ra gondol, amikor Li Tai-po róttá le ugyanott tiszteletét. Vajon turista-e itt vagy hívő? Habár a riporter kérdése a két kategória szigorú szétválaszthatóságát implikálja, mind az alakjára íródó diffúz szerepmintázatok, mind pedig egy általa elbeszélte találkozás története is azt sugalmazza, hogy egy ilyesfajta elkülönítés nem szükséges, és nem is feltétlenül lehetséges.

Ez a találkozás az éjszakai vonaton esik meg, ahol a főhős egy olyan férfit kezd el faggatni a Taishan-hegyről, aki, ahogy azt öltözködésének leírása is jelzi („Barna öltöny, ing, nyakkendő, s odalent világosbarna nylonzokni.” 30.), a modernizált Kínához tartozik. A férfi készségesen osztja meg magyar útítársával mindazt, ami „hiedelem, babona volt a régieknél”, de közben folyamatosan hangsúlyozza, hogy a hegy csodatévő, gyógyító erejében szinte már senki nem hisz, a nem hívők körébe önmagát is beleértve: ő is csak egyszerű kirándulónaként, ha úgy tesszük, turistaként látogatott el annak idején a hegycsúcsra. Azok az értékek azonban, melyek szerinte a jelen, illetve a múlt perspektívájából társulnak a Taishanhoz, szemantikailag érintkeznek beszédében. Megtudjuk tőle, hogy korábban azt tartották, „aki felmegy beteg, az lejön egészségesen”, és „ha az ember felmegy a Taishan-ra, akkor hosszú élete lesz”, ma viszont az általános vélemény az, hogy „sokkal jobb a levegő. Tiszta. Szóval nem olyan, mint a városokban.” (30.) Megnyilatkozásának retorikai működése a Tang-kor és a jelen értelemhorizontjának különbségei helyett inkább hasonlóságukra hívja fel a figyelmet, hiszen a hegy mindkét nézőpontból az egészség helyeként tűnik fel – csupán az egészség-diskurzus előfeltevései

⁷ Néhány példa: Ellen Badon, Sharon R. Rosemen, *Intersecting Journeys: The Anthropology of Pilgrimage and Tourism*, Ian Reader; Tony Walter, *Pilgrimage in Popular Culture*. John Frow Basho Észak-Japánban megtett zarándokútjáról szóló feljegyzéseit elemzi azt előrebocsátva, hogy vallási indíttatása ellenére a művész utazása „a kortárs turizmus modellje” is lehetne szemiotikai strukturáltsága miatt. Amikor megáll az ókori költőelőd, Muro-no-yashima sírja előtt, vagy a híres Matsushima szigetére érkezik, Basho benyomásait mindig az adott helyről előzetesen olvasott szövegek határozzák meg. Azaz, Jonathan Culler szavaival élve, a költő-turista „a szemiotika ügynökeként” viselkedik, minden látnivalót önmaga jeleként olvasva, egy korábbi ismerős mintázathoz illesztve – s mindez összhangban áll zarándoklatának vallásos hangoltságával. Vö.: John Frow, *Tourism and the Semiotics of Nostalgia*, *October*, 1991/ Summer, 123–151.

⁸ Shulz-Forberg, *i. m.*, 59.

változtak meg. Az utas a felvilágosult Kína képviselőjeként hasonló módon utasítja el azt a Li Tai-po által vallott nézetet, miszerint a hegy csúcsán álló ember „nagyon közel van az éghez”, viszont amikor saját élményéről számol be, a ’de’ kötőszó által előhívott kontraszt helyett megint csak a több mint ezer éve élt költő és a modern kínai turista tapasztalatainak rokon jellegére derül fény: „Nézze, nekem a Taishan-on nem tűnt úgy, hogy szellemek közelében járnék... De volt egy csodálatos érzésem, hogy olyan, mintha a levegőben sétálnék... Mintha a felhők tetején... Mikor felértem, úgy éreztem, mintha lebegnék a világ tetején...” Az író erre válaszul egy képzettársítással él – „Mint egy szellem...” (30.) – mely nevetést és helyeslést vált ki beszélgetőtársából: „Hát, igen tényleg... Egy kicsit úgy, mint egy szellem...” (30.) A kívülről érkező férfi megjegyzése mintegy rávezeti a helyiek egyikét arra a felismerésére, ami saját kijelentéseibe már bele volt kódolva: a szellem szó által metaforikusan jelölt ókori Kína helyét önmagában kell keresnie. Azaz az idegen, a vendég érdeklődése a hagyományfolytonosság felismeréséhez vezet: azon gondolkodási mintázatok, attitűdök továbbélésére világítanak rá, melyeket a nyelv egyszerre elfed és felmutat használója számára. A *Csak a csillagos égből* prezentált találkozások tehát azt a belátást is közvetítik, hogy a kérdések révén nem csupán az utazó tudása gazdagodhat: kívülrőlállása, idegensége révén képes a saját kultúrához való viszonyuk olyan aspektusaival szembesíteni a megszólítottakat, melyekre korábban nem volt rálátásuk.

A riportázt egyébként is az különíti el az életmű többi, hasonló témájú szövegétől, hogy kitüntetett figyelmet szentel a nyelvek közti közvetítés gondjának. Míg a *Rombolás...*-ban a narráció disszimulációs alakzatai a tolmács szerepét igyekeznek elfedni, mintegy kiiktatva őt, *Az urgai fogoly*-ban pedig „[a] másik világával való találkozást alapvetően nem nyelvi világok találkozásaként viszi színre az elbeszélés⁹”, addig itt már a mottóban is a fordítás nehézségei tükröződnek. A mottó az a Li-Tai-po-költemény, mely *Az urgai fogoly* színházfejezetében is felbukkan. „A Tang-korszak mindennél gyönyörűbb és mindennél rejtelmesebb versének” a főhős emlékezetéből fokozatosan előkúszó sorai a színházban megtapasztalt katarzist vetítik előre, az őt megbabonázó Diao Chan metaforájává válnak. Csakhogy míg ott problémátlanul simul össze a Kínától búcsúzó utazó érzéseivel, s a több száz éves tradíciókat őrző Lübu-előadás hangoltságával a magyarul idézett textus, a mottó a riportázs elején először Csongor Barnabás szavankénti (azaz írásjegyenként) nyersfordításában szerepel, s csak azt követi az Orbán Ottó-féle változat. A kerek, lezárt egésznek tűnő Orbán Ottó-költemény és a számtalan választási lehetőséget felkínáló, gyakorlatilag több potenciális vers szövegét tartalmazó nyersfordítás között drámai a különbség: egymás mellé helyezve őket az elbeszélés magyarul mutat meg valamit a kínai nyelv világába való átlépés nehézségeiből – avagy inkább lehetlenségéből. Feltűnő az is, hogy Li Tai-po neve legalább kétféle helyesírással szerepel a műben, attól függően, hogy a magyar riporter, vagy kínai barátainak szólamában tűnik-e fel. A név megkettőződése elbizonytalanít afelől, hogy valójában lehet-e közös tárgya a beszélgetőtársak megszólalásainak: a Li Tai-po/Li-taibo változatokra való szétválás a két perspektíva eredendő különbségeként íródik be a szövegbe. (Olyasmit azonban nem sugall a riportázs, hogy a közvetítéssel ne kellene folyamatosan próbálkoznia. Az utazó a fordításra irányuló, ismétlődő kísérleteket a másik kultúra iránti fogékonyság bizonyítékának tekinti: „Az országban, ahonnan származom, a művelt embereknek nagyon sokat jelent a Tao Te King. Képzelték el, több mint hat fordítása van!” (30.)

⁹ Bónus Tibor, Útirajz, önéletrész, irodalom: *Az urgai fogoly* retorikájáról, *Alföld*, 1997/5, 53-64, 62.

A későbbiekben a dialógusok megszövegezése gyakran kelti azt a benyomást, hogy az eredetileg bonyolultabb szerkezetű és választékosabb kínai megnyilatkozások jelentése leszűkült a fordítás során. Egy idióma használata viszont ennek a műveletnek a komplexitására hívja fel – meglehetősen direkt módon – a figyelmet: „Különben nagyon hideg lesz maguknak. Farkasordító hideg, ahogy mi mondjuk” (30.) – inti a vonaton megszólított férfi a vendégeket arra, hogy a hegyre kabátot is vigyenek magukkal. A második idézett mondat „mi”-je egy olyan beszélőközösséget implikál, melynek a kínai utas természetesen nem tagja: a gyakorlatilag lefordíthatatlan, metaforikus szerkezetű magyar frázisra mint a helyiek szavajárására utaló mondat zavarba ejtő következtetlenséget feltételez a szerző részéről. Azonban ez a kijelentés e látszólagos fiasco révén felmutathat valamit a fordítói munka összetettségéből is: hiszen lehet, hogy mégiscsak a „farkasordító hideg” szólás révén kerülhetünk a legközelebb az elbeszélt szituációban elhangzó, a maga teljességében szintén lefordíthatatlan kínai idiómához. A két nyelv közötti közvetítés itt nem a szó szerinti jelentésre összpontosít, hanem az utas szájából elhangzó mondat figuratív karakterének visszaadására: a szöveg úgy prezentálja ezt a megoldást „jó” fordításként, hogy nyomatékosan, sőt, önironikusan jelzi annak a hiányát is, ami kitörlődött, elveszett e folyamat során.

Amikor Min tolmácsi közreműködését, a magyar idiómákkal és ragozással folytatott küzdelmét viszi színre az elbeszélés, a nyelvek közötti átjárás nehézségei még nyilvánvalóbbá válnak: „Csak nem tudom fogni a szót” (31.) panaszkodik a jóbarát. A riportázs Min küszködésének bemutatása révén azt is képes érzékeltetni, hogy milyen kihívásokkal járhat az ő anyanyelvi világában tájékozódás. A magyar nyelv rejtekútjain gyakran eltévedő kínai orvos és a luoyangi pályaudvaron megrettenő magyar utazó ezáltal egyfajta tükrös viszonyba kerül.

A kínai kalandokról szóló beszámolót két olyan dialógus keretezi, melyek szimbolizációs karakteréért részben a helyszínmegjelölés felel: mindkettő a repülőtér liminális terében zajlik le egy-egy várossal, akik azt felügyelik, ki mit visz be az országba, és mit akar onnan elhozni. Kérdéseik („Csak vinni akar?”) metaforikus értelemlehetőségeit a felidézett én is érzékeli: „Sejtettem, hogy minden kérdésnek különleges jelentősége van, de arról fogalmam sem volt, mi ez a jelentőség. Beléptem a Kínai Népköztársaságba.” (30.) A határátlépés aktusának szimbolikus jellegét felerősíti az is, hogy elbeszélése összefonódik az édesapa temetésével kapcsolatos emlékek előszámolásával, és annak firtatásával, hogy a férfi miként lépett át a halálba – békésen, elszunnyadva, ahogy az orvosok állították, vagy a pusztulás teljes tudatában, ahogy fia álma bizonyítja? A földrajzi térben való mozgás, az életút és a meghalás képzeiteit összekapcsoló szövegműködés már itt, a mű legelején az utazás metafizikus fogalmát hívja elő. Ezt a jelentésréteget erősíti fel a „beléptem” ige használatában rejlő utalás Dante *Isteni színjátékára* is, mely egyébként – ahogy azt Zsadányi Edit tárta fel – *Az urgai fogoly* legfontosabb intertextusa. Ez a szövegkapcsolat másutt jóval explicitebb módon nyilvánul meg a riportázsban: „Hamarosan egy szűk sikátorba jutunk. Két oldalt a nyitott ajtók előtt nagy füzérekben állnak, guggolnak az emberek. Olyan, mint a pokolban. Dante érezhetett hasonlót.” Megemlíthetjük itt azt is, hogy Min szerepe Vergiliushoz hasonlatos, s a pokol-motívum még többször is előfordul a szövegben: az allúziók kidolgozottsága viszont nem közelíti meg *Az urgai fogolyban* megfigyelhető összetettséget.

A *Csak a csillagos ég* azonban nemcsak a Dante-reminiscenciák révén lép párbeszédbe az 1992-es művel, hiszen a címe is *Az urgai fogoly* egyik kulcsjelenetét idézi fel. A főhős első pekingi éjszakáját a csillagok szemlélésével tölti – az ég látványa olyasféle metafizikai felis-

merésben részesíti, mely nem vihető át a nyelvbe, a „nagyonmély kérdések” konkrét tartalmáról semmit nem tudunk meg: „néztem, hogy ragyognak Beijing fölött a csillagok, s valahogy úgy azonnal felismertem a pillanatnak ezt a bizonyos jelentőségét [...] néztem a sötétben ragyogó eget Beijing fölött [...] és végül tehetetlenül tűrtem, amint világosság után sóvárgó lényem teljes kudarcát bejelentve, ezek az úgynevezett nagyonmély kérdések – recsegve, dübörögve – egyszer csak rám szakadtak.” (35.) (Visszatekintéséből nem hiányzik egyébként a kanti szállóigére történő reflexió sem.) A riportázsban a Kínai Úrkutatói Központ egyik igazgatójával folytatott eszmecsere derít fényt a csillagos ég trópusának ezúttal jóval könnyebben körülírható jelentéstartalmára: „ez az egész út egyetlen célt szolgált: hogy lássam itt a csillagos eget, ami alatt Li Tai-po élt hajdanán. [...] Li Tai-po-nak nagyon fontosak voltak ezek a csillagok, ez a Hold. Nekem is nagyon fontosakká lettek. És most nagyon örülök, hogy egy olyan emberrel beszélgethetek, akinek a foglalkozása ugyancsak a csillagos ég!” (40.) Az utazó szölamában az időtlenség és a folytonosság képzetei kapcsolódnak össze az ég képével, mely a különböző tudásformák egybegyűjtésének szimbolikus helyévé válik. Hiszen nemcsak az ókori lírikus, de a Taiashant turistaként megmászó jelenkori kínai és az úrkutató is hozzá tud férni az ég csodájához a maga módján, anélkül, hogy bármilyen hierarchia állna fenn tapasztalataik közöttük. Azaz a modern mint értékfosztott és a klasszikus mint értékteljes elkülönítése ebben a Krasznahorkai-szövegben nem válik a Kína-ábrázolás döntő szervezőelvévé: a különböző világszemléletek összehétközhetőségének allegóriája lesz az utolsó pekingi este hangulatát felfokozó, Beatlest játszó kínai együttes zenéje.

Az égmétafora használata során azonban eltűnik annak egyik megszokott szemantikai alkotóeleme: a kínai kultúra sajátosságát konnotálja, s nem azt, ami egyetemes, univerzális. „Minden, amit tudok, itt marad.” (40.) – jelenti ki az utazó a vámosnőnek, arra célozva, hogy az itt szerzett tudás nem vihető haza, nem ültethető át a mindennapokba. Állítását egyszerre erősítik meg, s írják felül a riportázs utolsó sorai, melyek ismét a repülőterre kalauzolnak el, a felszállás előtti utolsó pillanatokhoz: „A szomszédos gate-ről kigördül a tíz perccel előttünk induló frankfurti járat. Eltolat mellettünk, nézem az ablakait. Az egyikben egy villanásra ott van az apám. [...] De már el is húzott a gép, nem látom soha többé. Úristen, ereszkedem vissza az ülésre, most már jön velem.” (40.)

A *Csak a csillagos ég* főként dialógusokból felépülő fejezetei a riportázs műfajához híven a megtörténtség és a ténytyszerűség hatását keltik, de az őket keretező édesapa-történet jelentésképződésbe való bevonódása révén ennél összetettebb olvasási alakzatokat kínálnak fel. A halott apa feltűnése a repülőn ugyanis a szöveg számos korábbi mozzanatát felidézi. A „szellem” a mű egyik leggyakrabban visszatérő fogalma, az elbeszélői, illetve szereplői megnyilatkozásokban a Taishant megmászó férfit egy szellemalak vonásai vetülnek rá, akárcsak a Taishan tetején lakó szerzetesekre (a fejezetcím *Ebéd a szellemekkel*) és magára Li Tai-póra („Li Taibo-t mi úgy nevezzük, a költőszellem.” 32.). Továbbá megtudtuk azt is, hogy a taoista hit szerint a halhatatlanság egyik módja a „Fényes Nappal Felrepülni Az Égbe” (32.), amikor a test és a lélek együtt repül fel. Ezek a motívumok sűrűsödnek össze az utolsó, reptéri jelenetben, mely az ország elhagyását a halállal, ám egyúttal az újrapapott étellel is asszociálja. A kínai vallásfilozófia néhány gondolatát ily módon játékba hozó szöveget azonban áthatják az európai irodalmi tradíciókra való allúziók is: az idegen kultúra teljes átsajátítása helyett így lesz ez a saját hagyományokkal való számvetés helye is. A repülő ablakában megpillantott, szörnyű halálának titkát hordozó apa figurája felidézheti például a napnyugati kultúra leg-

emlékezetesebb kísértetét, Hamlet apjának szellemét is, akinek utolsó kérése-figyelmestetése – „Eszedbe jussak.” – az identitástörés tapasztalatával küzdő fiúra az emlékezés kötelességét rója a felejtési tudás nyújtotta könnyebbséggel szemben. A párbeszédekben megszólaló utazó saját érzelmi bevonódását tükröző megjegyzései, melyek szubjektív hangoltságuk révén árnyalják a tudósító-felidéző én tárgyilagosság hatását keltő megnyilatkozásait, szintén azt sugalmazzák, hogy a kínai utazásnak van a kultúrtörténeti érdeklődésen túlmutató, identitásteremtő célja is. Ezzel függ össze az, hogy a szövegben elhelyezett utalások egy olyan értelmzői horizontot hoznak működésbe, melyből az író egyenesen Li Tai-po alakmásként jelenik meg: „Amikor megláttalak téged, az első pillanatban arra gondoltam, ez olyan Li Tai-bo féle” (36.) – hangzik el például az írószövegség emberének szájából, mint ahogy a szerzetesek szerint is tény, hogy „[ú]gy néz ki, mint egy ázsiai”.^(32.) Arra a következtetésre juthatunk tehát (természetesen nem meglepő módon), hogy mind a Li Tai-po egykori lakóhelyeinek felkutatását megcélzó út, mind pedig az erről való beszámoló az utazó-elbeszélő ön-építkezése felől bír tétellel. Hogy viszont mennyire kétséges ez a vállalkozás, azt a „nyom” fogalma köré rendeződő idiómákkal folytatott játék mutatja. Az alcímbe – *Li Tai-po és az utolsó ókori kínai birodalom nyomában* – található kifejezés az utazásnarratívák egyik jellegzetes nyelvi kliséje, mely a bennefoglaltság jelentésárnyalatát felerősítő –ban toldalék révén valamiféle érintkezésen alapuló kapcsolatot implikál az utazó és kutatóútjának térben és időben egyébként egyaránt távoli tárgya között. A későbbiekben azonban fellazul ez a metonimikus viszony, a szó már csak tárgyias igei szerkezetekben jelenik meg, olyasvalamit jelölve, ami a szubjektumon kívül található: az író „Li Tai-bo nyomait kutatja” később, „keresi”, végül már csak azt a kérdést teszi fel, hogy „[h]ogy múlhatott el egy kultúra ilyen nyomtalanul?” (33.) Nyom és eredet fokozatos eltolódása, a nyomok alapján történő keresésből nyomok keresésévé módosuló utazás nem ígér olyasfajta végpontot, melyben a Li Tai-póval való azonosulás egyúttal a szilárd önazonosságtudat alapjává válhatna. Az édesapa feltűnése a Li hazájától vett búcsú pillanatában pedig arra figyelmeztet, hogy az identitásteremtésnek léteznek ennél eredendőbb, nyom voltukban kitörölhetetlen mintái is.

A riportázsban az apa utolsó percei, majd sírba tétele az utazót kínzó álmok és az elbeszélésében előszámlált emlékek formájában tűnnek fel: olyasféle termékeny lezáratlanság jellemzi a hozzáfűződő kapcsolatot, mely az utolsó mondat narrációt berekesztő funkciója és jelentéstartalma közötti feszültségben is tetten érhető. A „most már velem jön” (40.) kijelentés nem valamiféle végső megbékélést implikál, inkább egy olyan viszonyt, amely folyamatosan történésben van. Az idegent a nyomkövetés révén megismerni, átszajátítani kívánó utazó így végül arra nyer rálátást, hogy miképp határoz meg a hátrahagyhatatlannak bizonyuló saját múlt és saját hagyományvilág minden identitáskonstruáló kísérletet. Tapasztalatának megjelenítése azonban éppen olyan, mint azé a Kínáé, melyben a hegy tetején széttekintő egyszerű ember szellemnek érzi magát: transzcendens színezetet kap, ám egy olyan transzcendenciáét, mely nem kerül kívül a valóságosság szféráján. Mindez pedig a dokumentarista és a vallomásos regisztereket rafináltan egymásba csúsztató elbeszélésmódnak köszönhető, mely az életmű eme nem különösebben ismert darabjának olvasását különösen emlékezetessé teszi.

SZEPES ERIKA

Az éltető oxigén

BÍRÓ JÓZSEF: STROMATOLITE CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Bíró József a hazai avantgárd mára vitathatatlanul legkövetkezetesebb képviselője. Avantgárd írásképekkel megjelenített költeményeit nemcsak szigorúan, a saját maga megszabta törvényszerűségek szerint szerkeszti, hanem a bennük foglalt témákat ugyanazzal az indulattal, hittel, meggyőződéssel, csalódással szólaltatja meg, mint tette azt az avantgárd hazai fénykora idején. Ezek a modern tartalmak azonban saját régi versformáiban szólalnak meg – a versformákat a saját írásmódja szerint egyszerre írja szét és tartja össze –; írásképe negyven éve árulkodik szerzőjéről: egy Bíró-verset egyetlen sorról felismerhetünk. Ezeken a formai sajátságokon túl Bíró költészetének fő jellemzője: a legmaibb világérzéseket szólaltatja meg klasszikus vagy akár igen ősi formákban, régi hangon.

A kötet cím

Kötetcíme meglepő: a sztromatolitok olyan, ősidőktől létező, apró lények, amelyek széndioxidot asszimilálnak, egyúttal oxigént termelnek és bocsátanak ki, így mintegy katalizátorai az élet keletkezésének és fenntartói a már megszületettnek. Az ősvizekben egymásra települve hoznak létre kőszzerű képződményeket (innen a nevükben a 'lit' szótó a görög lithosz = kő szóból), a cím elsődleges metaforája erre utal. De Bíró műveiben másutt nem lelhető fel ilyen típusú biologizáló szemlélet, ezért a kötetegész átolvasása után a címben többféle metaforát is észrevehetünk. A könyvben tíz év versei kerülnek egymás mellé, így mintegy évgűrűként is egymásra épülnek – a sztromatolit metafora ezt is jelentheti. Egymás mellé kerülnek emellett Bíró állandó, visszatérő témáit megfogalmazó versei is; sokszor érezhetjük, hogy egy-egy téma későbbi megfogalmazása mennyiben több, mennyiben tér el a korábbiaktól. A versgondolatok függőleges egymásra épülése a színvonal emelkedését is mutatja.

És még valamit jelent ez a cím, amit én – valamivel idősebb kortársként – szintén úgy érezhetek, mint Bíró: ezek az őslények, ezek a megkövült hajdani létezők, az őskövéletek – *mi vagyunk*. Mi, azaz egy olyan generáció, amely megszokott életmódján, szemléletén, cselekvési vágyán, valaha volt hitein nem tud és nem akar változtatni. Belekövült. Nem tudja feledni hajdani közösségi élményeit, közös céljait, páratlan igyekezetét a világ jobbítására – frusztrációi ellenére sem változik. Nem tölti napjait a Facebook előtt, nem játszik félkarú rablót a számítógéppel, papíralapú könyvből olvas és nem E-book-ból, nem tart a buszon a kezében tablettát. Nem találja helyét ebben a „szép, új világban”. Mint Erich Segal – ahogyan ma mondják, és amit szintén nem fogok eltanulni – „kultuszkönyvében”, a *Love Story*-ban Oliver apja, akit a fiú, nem csekély megvetéssel, Őskövületnek nevez, holott élete legsúlyosabb krízishelyzetében csak ő állt mellette. Igen, szilárd támaszok tudunk lenni, ha igénylik, hogy ránk támaszkodjanak.

Még egy építkezési szintje van ennek az őskövületnek: a kultúrák egymásra rétegződése. Bíró nagyon messzire távolodik, hogy megmerítkezzék a régi kultúrák kincseiben: Tibet, Korea, Kína, Japán, Vietnam az ő szemléletének forrásai és formálói, tőlük tanulta azt az erkölcsi tartást, ami műveinek vázát képezi az áttekintett korszakon keresztül. Erre a következetes szemléletre, világnézetre, erkölcsre talán a tibeti buddhizmus volt a legerősebb hatással, és nem is lehet megérteni műveit anélkül, hogy ebbe a különleges vallásba bele ne tanuljunk kissé.

A vallás mellett ezeknek a tájaknak a versformái is alapját képezik Bíró költészetének, amelyben a leggyakoribb a japán eredetű haiku, de nem hiányoznak a tankák sem ebből a műveltségi rétegből.

Bíró haiku-világa és a magyar haiku

Körülbelül a nyolcvanas évek elejétől Magyarországon több haikut írnak, mint felező nyolcast. Azt azonban kevesen tudják, hogy a *haiku nemcsak versforma, hanem műfaj is*, határozott műfaji kellékekkel. Ezek közül a legfontosabb a *kigó*, az évszakot jelölő szó kötelező használata, ez a sajátosság hozta létre az ún. haiku-naptárakat. A másik műfaji követelmény a második sor második felében elhelyezett *kiredzsi*, avagy *hasító szó*, amely e röpke, 17 szótagos verset két részre osztja: a vers közepe után valami ellentétnek, valami váratlannak, csattanónak kell következnie.

A japán haiku természeti képei nemcsak az évszakszó kiteljesítéséért kerülnek a versbe, hanem azért a különleges hatásért, amit csak japán (vagy japánul tudó) befogadó érzékelhet és érthet meg: a látszólag egyszerű tájképek mögött a japán mítoszvilág elemei, szimbolikus tartalmak húzódnak, és ezek, a szimbolikában járatlan olvasó számára különleges titokzatossággal színezik át a kis képet.

A magyar művelődéstörténetben nincsen ilyen hagyományozott, általánosan ismert mítoszvilág, ami egy egységes szimbólumrendszer alapját képezhetné, így a magyar szerző, ha olyan haikut akar írni, amelyben a felszíni táj mögött valami szimbolikus tartalom húzódik, több megoldás közül választhat.

1. Megmarad a *természeti képekben* rejlő elmúlás-újra feltámadás körforgásának gondolatánál, mert ezt szimbolika nélkül is értjük.

2. Kialakít egy magánmitológiát, amelynek elemei végigkövetik egész haikuköltészetét.

3. Olyan gondolkodási formákhoz nyúl, amelyek nem szokványosak, valami „csavar” van bennük, amitől nehezen érthetők.

Bíró József vállalta a kihívást: mind a három típusú haikuban megszólalt.

1. A természeti képek

Két kiemelt természeti képe van Bírónak: a hófödte csúcsok és a csillámló jég – kigóként a telt jelzik – illetve a hold, amely szinte minden természeti képe fölött ott ragyog. Az egyik legszebb téli verse a vörös és a fehér ellentétével elégíti ki a kigó (fagyott gerlepár) és a kiredzsi (skarlátszín ölben sebhely) követelményét (83, az arab számok a kötet oldalszámait jelzik). A másik szépséges téli verse a **JÉG’ – KARC’**, melynek látszólag egyszerű képe bonyolult összefüggéseket teremt: a tó jege kapcsolatban áll a jégvártyával, a jégvártya a szúzzal (szúzhártya), ez a szúzhóval, és ez az egész fehér kép szín-ellentétét kapja a sirályszárnytörésben, amely szárny fehér, a törés vörös-véres. (72)

tó jegén ... szűz – hó
... léksebben – jégvártyán ... kép ...
: **SIRÁLYSZÁRNYTÖRÉS**

Hasonló hangulatú az **INVISIBLE OBJECT**: a formai hasonlóság alapján viszonyba hozott legyező és a kagylószárnyak, a *szépség megtestesülései*, sebeznek: félbe vágják a tenyeret, hogy megmutassák: ennyi jut nekünk, féltényérnyi sors (96.). Jeges süvöltés a **MINDVÉGIG ...KÖZBEN** is: egy árnyékát vesztett jégcsillag egy másik hiány helyére kerül, egy jégbedermedt üvöltés helyére. (108.) Ha a jég- és hóvilág fölött megjelenik a nap, vidámabbá válik a kép: a költő árnya táncol (igazán vidám persze az volna, ha a költő maga táncolna, 115.). Megszínesedik a kép a **LANDSCAPE**-ben: a kobalt kék tó tükrére turul madár árnyéka vetül, arany tükröződésének képe (itt a meglepetés): szablya (118.). A **JANGJADO**-ban visszatér formát adó hasonlatként a kagylószárny, de most egy szigetnek ilyen az alakja, s a sziget partjainál az empatikus természet, a szinte emberszabású tenger: „folyvást sűr...őszül” (136.).

A holdnak különös jelentősége van a buddhista hitvilágban: szinte emberszerű – emberlelkű létező, aki önmaga tóban–vízben–tükörben szemlélésével a magával elégedett embert szimbolizálja. Az önmagában gyönyörködő hold – az önmagával elégedett ember a **YU-SEONG**-ban (134.); kiegyensúlyozott, derűt, jó jövőt sugall a rizsföldekre mosolygó, fényes telihold, s hogy még vidámabb legyen, „az éj lampionja” metaforát kapja (138). A végtelen idővel együtt említi Bíró a hatalmas teliholdat (144.).

Már mágikus cselekedet áll a **SNANG-BA**-ban: a rítus lényege, hogy *hóba* rajzolt kör közepén, a szent *tűz* mellett – ellentét a természeti képben – meztelenül kell ülni (meglepetés, 152.).

A keleti rítusok mellett a versekben olykor feltűnik egy-egy keresztény *hitre* utaló motívum: a **COPULATUS** szövege Isten megváltó ölelésével emeli meg az előző vers a (címével Augustinust idéző) **DISTENTIO ANIMI** kétkedését (104, 105.).

2. A versek hitvilága- a magánmitológia terrénuma

A hit területére térve nem véletlenül áll egymás mellett (a 104.oldaltól a 128.-ig) hat keresztény motívumokból építkező vers a buddhista szemléletű haikuk között. (Érdemes figyelni rá, hogy Bíró verscímeivel is irányítja az olvasót: a *keresztény* tematikájúak *latin* címet kapnak, az első ilyen a parainézis-szerű intést megfogalmazó **IMPERATIVUS**, 69; megkapóan szép az **INGENITUS**:

el nem érheted :
szívedben szűz pirkadat
: imafény ragyog
(141.)

Az általános érvényű – performance-ra is szánt – versek általában angol címűek, a keleti témájúak az adott ország nyelvén kapnak címet.)

A *személyes Isten*, akivel Bíró megszólító módban (vocativus) szokott beszélni, mindig a keresztény Isten. Buddha nevét vagy kiírja, vagy valamelyik ismert nevén, melléknévén beszél róla, harmadik személyben.

Keleti misztikába merülő sorozatát egy gyönyörű reinkarnációval indítja:

ha lál fé lel mem
 – ha ... e' – testet *elhagyom* –
 ... : rózsafa ... leszen
 (127)

Ezt követi egy Buddhát jótéteményében néven nevező *ima*, mely álom és elhívás között teremt kapcsolatot (129.). Korábban Ázsiának egész kötetet szentelt; ebbe a válogatásba a legmélyebb vallomásait gyűjtötte egybe. Szól egy irányt mutató misztikus kardról, az irány: a *hit* (131.). A tájon és az országon őrködő Buddhát rajzolja meg a **HANGANG**-ban (132.), koreai ideiglenes tartózkodási helyén leli fel a templomokban „második otthonait” (133.). Megrázóan őszinte és szép a vallomás, amely a földrészt már nem „második hazám”-nak mondja, hanem „szűztiszta hazámnak, Ázsiámnak” (139.). Rémületet is hozott Ázsiából, ahol a természet empátiája kíséri a borzalmat:

mi dőn **yak** csont tal
 ki nyom ták ... két sze mét : *be*
fagy tak ... a ... ta vak
 (146.)

A magánmitológia másik két archetípusa: a szenvedés és a halál

Bíró az általános mitológiáknak e két archetípusát is saját változatában adja elő. Számára a nyugalom – halál (62.); az élet fenyegetés: a kenyérvágó kés pengéje az ő nyakát veszi célba (67); rákos sejtjeinek daganattá növekedését is beleírja ebben a magánmítoszba (66); a halál békés fogadására intő **IMPERATIVUS**-t már említettem (69.); a **HALÁLOM** szó egybeírásával és permutációjával sűrű tömböt – szinte sírkövet emel (122.). Minden túlvilági hitet hirdető vallással perel a **FELETTES FÉNY**-ben, amelyben minden létezőt, még annak ellentétét, a halált is tagadja (142.). A halállal foglalkozik, de már a filozófia szintjén, s így a haiku modernizálásának harmadik fajtájában is tud újat alkotni.

3. A haiku harmadik, modern magyar formája: a gondolati költészet

A hosszabb költemények világa: a kétféle vallás

Szó volt már eddig is a költő és a vallás viszonyáról, arról, hogy akinek (legalább) két hazája van: Magyarország és Ázsia, az óhatatlanul szembesül az adott táj vallásával, vagy úgy, hogy elfogadja, vagy úgy, hogy csak egyes téziseit tagadja, vagy úgy, hogy megpróbál teljesen hit nélkül létezni. Bírónak, legalábbis a versek tanúsága alapján, életmenete alakításában a buddhizmus hatása volt a legerősebb, ezt minden régihez való vonzódása is erősíti. (Itt meg kell jegyeznem, hogy a **CENOTAPHIUM** című vers (59.) sokszori elolvasása után most ébredtem rá, hogy a betűkihagyásos – interpunkcióhalmozásos íráskép még az antik síremlékekre is emlékeztet, amelyekről a betűk jó része lekopott vagy kitördelték. Az Eco-féle *nyitott mű* elképzelés mellett – korábbi írásaiban elemeztem, hogy a betűkihagyás-szóelmaradás az értelmezés többféle lehetőségét nyújtja – az ember tárgyi emlékeinek időbeni pusztulása, csonkulása is generálhat ilyesféle megoldásokat.)

A kötet elején álló, a latin címet viselő vers – amint írtam, a keresztény kultúrkörhöz kötődik – **ACTA EST FABULA** (13.) voltaképpen egy ima, melynek megszólítottja a Szűz, aki formálisan a múzsai invokáció szerepét tölti be, de nem többet, mert a költő további földi élete irányításáért Istenhez fohászkodik. A vers közepén lévő vonaltörés – választóvonal – előtti

utolsó szó: „veszejt el”, a halálhoz közelítés pillanata. A választóvonal alatti rész egy variált József Attila-intertextus („szoktatom magamat / mindenen túli csendhez”) a túlvilág felé mutat, amelyben Bíró nem kevesebbre vágyik, mint hogy „kenyérre lehessen” (ez egyrészt Jézus inkarnációja kenyérben és ostyában, másrészt van előzménye ennek is József Attilánál: „kenyérkéd leszek, ne taposs el”; *Sok gondom közt*). A szintén latin című **CONSUMMATUM EST** nem ima, nem is segélykérés, hanem inkább a prófétai *intések* hangja: „midőn majd a végső zárandoklataitok [...] ideje eljő, megtanuljátok félni az eladdig ismeretlent”; s a folytatás már nem az intés erejével szól, hanem a *síralmak* fájdalmával, gyakran a prófétai dörgelemek fenyegetésével, amelyek mind az életből kivezető út felé mutatnak. (25.)

Az **ÁRNYÉKHATÁR**, Bíró egyik legszebb, kompozícióban és képekben egyaránt egyik legkímunkáltabb verse, a szenvedéstörténeten már túljutott embernek nyújt reményt a fel-támadásra, analógiaként hivatkozván a természet örök megújulására. A természet körforgá-sát életműve egyik legszebb szakaszával jeleníti meg:

- barokkos – tavaszból ... *rekkenő* ...szenvedélyes – nyárba
... dallamtalan ... *dér* – ütötte – őszből ... *ebordító* télbe -
hamva – sincs – idő – parázslík ... majd ... föld – fekete – ajkán
... mire kimondható lesz ... *ami onnanról* ... kimondhatatlan
(30.)

Ezt az esztétikai szépségekkel megemelt költeményt egy egészen más világ váltja fel: az átlépés a buddhista tanok világába. Címe is jelzi, hogy az előzőkhöz – főként az előző vershez képest: MÓDOSÍTOTT **VISSZATÉRÉS**-ről ad számot, amelyben a már buddhista terminológiával leírt létezés végén foglalja össze az életutat: választott tanösvény, csak a belső fény érzékelése, és a gyönyör vágyának korlátozása a megálmodhatóra. Elveszíti tükörképét (a halottnak nincs tükörképe), s amikor már odaátról visszanéz magára, megérti a módosított visszatérés okát és célját: „világszép halott volt” – mondaná, ha „odatúlról” teljes képet lehetne látni, de hát itt is indokolt a szócsonkítás: a kép eleje és vége hiányzik, takarja a „zárt harmóniarend”.(31.) Egy, már egyértelműen buddhista szemléletű haikuban a személyiség feladásával jut ugyanoda, ahol a fenti versben volt, ahol „önös énjének” szűnnie kell – feladni a személyiséget, az egyediséget –, s ahol az átalakulás végén erősen elliptikus végeredményre jut: „rész – alkotta – tett” (151.)

Az **ASIA** összefoglaló cikluscím (korábban kötetcím) alatt *tankákat* gyűjtött össze, először a műfaj számviszonyait leképező tanka-alakzatokat ír, szavak helyett a szótagokat meghatározó számokkal (37-38), majd három, hangulat előkészítő tankával. Közülük az elsőben a megnevezett isten lehet még a keresztény Isten is (39.), ám a következőben már buddhista démonnal, a szörnymacskával (*bakeneko*) fenyegét (40.). A harmadikban ismét felmerül a re-inkarnáció gondolata (mint az **ÁRNYÉKHATÁR**ban és a **MÓDOSÍTOTT VISSZATÉRÉS**ben): „halál – utáni – kezdet” (41.). Annak idején az **ASIA** kötetnek kétségkívül legihletettebb lapjai voltak a **HARMÓNIAREND** cím alatt összefoglalt versek. Most, a válogatott kötetben újra olvasva ismét a könyv egyik csúcspontját alkotják: a három, különféle hosszúságú vers egy szenvedéstörténet három stációja: az első a mélyből felemelkedés egy *halálmadár* segítségével (42.); a másodikban a stációkon végigmenő beavatandó segítőit, kabaláit sorolja: mind titkos, ősi jelentésű tárgy (43.); a harmadikban a már a stációkat végigjárt, „megtisztult”,

misztikus tudással rendelkező beavatott átlátja a titkos tudás lényegét: *nem tudhat semmit sem.* (44.)

A három rész utolsó sorait egybeolvasva valami titkos tudást mégiscsak kapunk:

„*haragvó gyöngybagoly // emeli röptödét // Aum Ma Ni Pa Dme Hum*”: azaz a *Tibeti Halottaskönyv* leggyakoribb imájának első szavait, melyeknek jelentése (az értelmezések különbözőek): „Éljen a lótuszban lévő drágakő!”, illetve: „Nézd csak a drágakövet a lótuszban!” A beavatás eredményeképpen tehát el lehetett jutni a szent lótuszhoz. (Az már Bíró tévedhetetlen ritmusérzékének köszönhető, hogy az Avalókitésvara jóindulatának elnyeréséért mondott ima háromszor hat szótagját (a tibeti nyelv monoszillabikus) hangsúlyos ütemeként érzékeli, s így felező hatosokat ír a három rész zárataiból. 42, 43, 44). A háromrészes **HARMÓNIA**RENDet egy nemlétező (NON FUI – NON SUM) isteni hatóerejű lény önérzetes kijelentése követi: „a világ minden teremtménye gondjaimra bízva mégis”. (45.)

A buddhista tanokat megőrizve, de „módosított visszatéréssel” hazaérkezve hatalmas keresztény imát fogalmaz. Kérései egy rendíthetetlen humanista kívánságai, aki még ellenségeit is emberszámba veszi. Az **IMA** lezárása a kezdeti személyes megszólítást ismétli:

a kezdet:

add / ...

-, hogy hihessek ISTENEM –

hitem – szerint’ – LÉTEDBEN (!)

gyarló – fohászom – meghallgassad – :

szárnyas – szívem’ fordítsd ... a NAPNAK (!)

és a permutációval szerkesztett vég:

add / ...

-, hogy hihessek ...ISTENEM –

hitem – szerint’ – LÉTEDBEN (!)

hitem – szerint’ – LÉTEDBEN –

add / ...

-, hogy ...hihessek ...ISTENEM (!)

(184–185.)

Hogy ki ez a személyes isten, Buddha vagy a keresztény Isten, nem tudható. Valószínűleg mindabból tevődik össze, ami bölcsességet és jószágot Bíró az életében megtapasztalt. Amiként hazaszeretete is kettős: olvastuk vallomását „második hazájáról”, Ázsiáról (139.), olvastuk mostani nagy imáját – a kettő szétválaszthatatlan. A vallomás is mindkét oldalról értelmezhető, nem véletlenül fogalmazza keretes szóismétléssel: „légy’ áldozat most / semmi-sülj... légy áldozat”

A hosszabb költemények világa: a társadalomkritika

Bírónál a filozofikus típusú haikut a politikai versek képviselik, amelyek mind haikuban, mind hosszabb verseiben is egyaránt foglalkoznak ugyanazokkal a témákkal (amiként ezt tették a két másik haiku-típus darabjai és a velük párhuzamba állított hosszabb versek is).

Sajátos, kettős haza-képe egyedülálló a magyar költészetben.

Am az itteni haza miatti szégyenérzete, haragja, felháborodása kizár mindenféle patetikus hazaszeretetet. Minden elrettenti, amit maga körül lát, **CÍM NÉLKÜL** címet adja – jelezve,

hogyan nem kell kommentár ahhoz a vershez, amely (egy sor híján sonettus continuus, ez Bíró kedvenc szonett-formája) az egész világon – nyugaton és keleten egyformán – pusztulást, mocskot, dögvészt lát, s ami a legfájdalmasabb:

s szégyenszemre ... egymás – bűdös – húsát – tépve

- ... - ... nyűszítünk ... ----- : **költők**

- (?) - ... infámis ...hiéna-kutyák - (!) -

(19.)

(A kemény sorok variált intertextusok Hervay Gizella *Nosztalgia?* című kétségbeesett versére: „Egymást marjuk hát, tehetetlenség áldozatai”.)

Az egyik legtragikusabb, legszebb szegénység-verse a **FERENCIEK TERE**, ahol a koldus öregasszonyban akár a saját anyját is láthatná. (172.) Ha haikuban támad, az felér egy bot-ütéssel (már a címe is fenyegető: **STRAIGHTSFORWARD QUESTION**).

vanközteteko

lyanakimégnevészett

teelazarcát

A szavak egybeírása itt a lélegzetvétel nélküli dühkitörést hivatott jelezni. (113.)

Amiként egyformán érzi magát otthon Magyarországon és Ázsiában, úgy érzi egyformán a mélybehúzó szegénységet, lealázottságot mindkét területen. A magyar nyomorról hírt adó művek (egyik legjobbuk, a keresztény passió képeivel megjelenített **ECCE HOMO**, 26.) mellett ott vannak a kötetben ázsiai megrendüléseinek emlékei: az „egycsészefőtrisz”, a „háromnegyedig – szívott – cigaretta / ... parazsa”, mely stigmatizálni képes (51.); az installációként, environmentként felfogott roncs- és szeméttelp leírása, amely lehetne akár itt is, csak a cím informál, hogy Ázsiában vagyunk (49.); az önmagát ragasztószalaggal fulladás közelbe hozó koldus a **CHANGCHUN**-ban (amelynek performance-áról írtam is, 47.). A mindenfelől áradó szenny és nyomor közepette Bíró kontaminál egy képet, amelyhez mindkét otthon szolgáltató elemeket, sőt, még a világmindenség is: az **INEVITABLE**-haiku felépítésében a sorok fontossági sorrendben követik egymást:

pörsenésnyiboly

gónkmegszenteltszívcsakrá

ja ... : **magyarország**

ahol a kiredzsi után következő utolsó szó, a legfontosabb, mégiscsak Magyarország, de minősíteni csak a buddhizmus fogalomtárával tudja: „megszentelt szívcsakra” (71.).

A **HOMELESS** angol cím – a fentiek értelmében – azt sugallja, hogy a szöveget általános érvényűnek szánja, mert a hajléktalannal mindenütt egyformán bánnak: „át – lép – nek ...raj – ta” (94.). A **PROCLAMATION** szintén határokon túl is üzen, hatalmas vallomással:

„i má dom / ...a...: sza bad sá got” (125.) Az *angol* cím, a *japán* versforma, a *tibeti* nyelvet imitálni hivatott egyszótagosra tördelt szavak *mégiscsak magyarul szólnak*.

Tudja, hogy a mélyszegénység elszemélytelenít (149.), a később tárgyalandó **KISFONTOS** sorozat egyik darabja egy haiku, amelyben szótagkihagyásokkal – itt is a felindultság jele – figyelmezteti a hatalmasokat, hogy vigyázzanak, mert aki már annyit sírt, hogy a könnye is elfogyott, az ölni fog (194.). Születésnap haikut ajándékoz magának, amelyben csak keserűség van:

megvert ... az ISTEN ... - ...
 'hogy ... -: magyarnak születtem !
 ... : nincs ----- megérkezés ?!
 (57.)

A tél „kisemmizett cselédjét” télvíz idején élettől-haláltól egyaránt félti (162.), ugyanennek a szélesebb ívű kifejtése a **KISFONTOS**ok között egy hosszú vers vége (196.).

A **SZÁMLALEVÉL** az örök ágrólszakadt életének minden szinten elviselhetetlen képeit vési belső képlátásunkba, az egybefolyó idővel jelezvén a valóban örökéig tartót: „tegnapmaésholnap” (17.).

Amire nincs bocsánat

A kötet legújabb anyaga a **KISFONTOS** sorozat, amelyben tételesen megfogalmazza, kiket tart a legelvetemültebb bűnösöknek. A címben található 'kis' jelző nyilvánvaló ellentétben áll a versek Bíró és a vele együtt gondolkodó olvasó 'nagyon fontos' témáival, a sorsunk alakítása szempontjából elsőrendűen kiemelt teendőikkel. Hogy kik ezek a legelvetemültebb bűnösök? Csak néhányat sorolok: az *árulók* (197.), a *hatalmasok* (194.); a *honanyák és honatyák* (195.); a *mindenkori nemzetvesztők* (201.). Nekik *adresszája* a **KISFONTOS** azon darabjait, amelyek az országot, az alávetettek állapotát jellemzik: a **REMÉNYTELENSÉGET** (198.); az **ÁLLHATATOSSÁGOT** (199.); az identitás megvállásának szükségességét (200.); a várható jövőt, amit a jelen pillanatban egy totális holokausztal felérő világvégének lát (203.).

És az a **KISFONTOS**, amiben leginkább osztozom vele, őskövület-testvéremmel: a **KISFONTOS** a *fájó csalódásokról*, amelyben a szonett-formába gépelt pontok helyettesítik a szöveget – ki-kitöltse ki magának –, s az utolsó sorban a fájdalom egyetlen szóba tömörítése: „**elárultatok** - (!) - ” (208.)

(Őskövület-testvére ebben a versben a valamivel idősebb Petri, aki megírta az *Ismeretlen kelet-európai költő sírversét*, Bella István a *Szeretkezéseinkben*, Rózsa Endre az *Elsüllyedt csatatérben*, és a kortárs Körmendi Lajos az egész *Barbaricum* kötetben.) Bíró **HERE/ NOW / ALWAYS** angol címen megismétli a végtelen csalódást:

... tüzekben enyész' ... :
 mind **az** ... a mi ben hi szek
 ... : porhamu leszen
 (61.)

Jövőkép?

Minthogy az embernek soha nem juthat az idő teljessége, az időhármasságból (múlt, jelen, jövő) a múlt – már elmúlt, a jelen – megtörténésének pillanatában múlttá válik, kérdés, hogy a fennmaradó harmadik aspektussal, a jövővel miképpen számol az emberiség. Bíró sommásan ezzel robban be a kötetbe: „múl tam szig ni fi káns / jö vóm ir re le váns” (11.). A múlt tehát az az idő-szegmens, amelyben – ha nem is mindenben, de talán mégis – fellelhetünk valami fontosat; a jelenen keresztül átfutó, hozzá kapcsolható jövő nem tartozik a tárgyhoz, lényegtelen. Lehet ilyen jövőtudattal élni?

Nehezen, csak tragikusan. A már a címében is az átfutást, átkerülést mutató 12 sor (**VLHNNAN?** / **VLHVÁ?**) a költő „volt arcát” rejtő „rothadott avarból ” jut el egy tűzfényű, de

fájdalmas epifániába: Bírónak a kötet elején még az az illúziója, hogy égi sors – ha „zord is” – jut neki osztályrészül. A szakaszok a kezdő hatosokból váltanak át felező nyolcasokba, azok 4//3 tagolású hetesekbe, míg a vers végén visszaáll a kezdet felező hatosa, jelezvén az idő – és az anyag – körforgását. A hold – átmeneti időre – itt is magába öleli, az átmeneti időt a „sarlós” jelző is mutatja: nem az empátikus telihold, hanem a potenciális fenyegető eszköz vesz részt a metamorfózisban (14.). A rákövetkező vers, a latin című **IN SAECULA SAECULORUM** Krisztus szavainak tagadásával az ő számára boldogságot hozó jövőt tagadja meg (15.).

„ **AZ ÉN ORSZÁGOM NEM JÖN EL !** ”

S a kötet végén – a születéssel ellentétben – az öregedés, a halál tudata erősödik: az apró mozdulatok nehezebbé válása figyelmezteti, hogy napról napra „*valamit mindig fölzabál* : /

BEN-NEM / BE-LŐ-LEM: A : **HALÁL**” (173.)

A **14bő17** életösszegzés: a hiányok, a szenvedések közepette szinte évtizedenként araszol előre az időben, hogy elérkezzék a hatvanadik évéhez, aminek konklúziója számára fájdalmas, számunkra döbbenetes: „ : **va ló já ban** / - (tu laj don kép pen) - / : **nem is létezem**” (213.). Majd ezután következik egy áldozati kehely alakú betű- és írásjelhalmaz, egyetlen értelmes szóval: **VÁROM**. Tudjuk, mit nem képes mindenféle hiedelmekkel átítatva, apotropaikusan elhallgatni. Tudjuk, hogy a halált.

De ha nem létezik a költő, ki írta ezt a hatalmas, fájdalmas, őszinte, bátor és humanista kötetet, amelyben a szépség és az erkölcs úgy fér meg egymás mellett, ahogyan azt a görögök elvárták? Ki volt képes egységes gondolatvilágot adni a rövid haikuknak, a hosszabb tankáknak, az ütemhangsúlyos magyar verseknek és a mágikusan hosszúra nyújtott litániáknak?

A költő létezik, és létezésében segíti az őskövületek oxigént termelő, az oxigénhiányban szenvedő emberiségnek életet adó közössége.

Az őskövületek örökéletűek.

BÉKÉS IZABELLA

Gépben az ember

TÓTH KINGA: ALL MACHINE

„rugói pedálba futnak
másikon lábak az indítón
a kéz teste csővé változik
a hangok egyszerre futnak
át rajta a gép az ember
egy kilégzés”

Magvető Kiadó
Budapest, 2014
120 oldal, 2290 Ft

”

„Az ember olyan bonyolult Gép, hogy szinte lehetetlen egyszerűben tiszta képet alkotni róla, és következőképpen meghatározni.” – írja La Mettrie, aki az ember és gép viszonylatával mélyrehatóan foglalkozott. Tóth Kinga *All machine* című második kötetében, ami a Magvető Kiadó gondozásában jelent meg 2014-ben, hasonlóképpen nem tár tiszta képet az olvasó elé arról, hogy mi is valójában az ember vagy a gép? *A gép az ember egy kilégzés* – olvasható könyvében nem tudva azt, hogy az olvasó azonosítsa-e az embert a géppel vagy a gépet az emberrel, de biztossá téve azt, hogy mindkettő a kilégzés mechanizmusához köthető. Mintha „anyagból öntött hangszer” volna – írja. Az asszociáció nem is oly meglepő azok számára, akik ismerik Tóth Kinga hangköltészettel kapcsolatos munkásságát. Hiszen számára a test bizonyos értelemben hangszer, melyen keresztül a költemények megszólalnak. Az *All Machine* című kötet ezáltal egy nagyobb, az *All Machine Projekt* kontextusába illeszthető. Ennek keretén belül már 2013 óta hangköltészeti performanszokat mutat be a költőnő mind Németországban, mind Magyarországon.

A kötet e performanszok nélkül első olvasásra olyan, mint ha egy vastag habszivacsba lenne burkolva, ami nem engedi át a rezgéseket. Mintha az írott forma, maga a médium lenne képtelen betölteni a kívánt hatást, megakadályozva a költemények megszólalását. A beburkolás a kötetben gyakran előforduló motívum: habszivacs, hungarocell, műszőrme, plüss formájában fed be gépet, embert, állatot. Van, ahol külső vázként védelemül szolgál, de van, ahol a benne rejlő elem indikátoraként jelenik meg. Azonban ha jobban szemügyre vesszük a kötetet, láthatóvá/hallhatóvá válik, hogy itt a textus-burok önmagában is működtethető. Hiszen gyakran maguk a témák veszik át a

hangzósság szerepét. A *Cső, Állvány, Akna, Orgona* című versekben az alkatrészek; kályha illetve flexibilis cső, huzalok, damilok, drótok hangszerré válva teremtenek hangokat. Az *Elba* című versben, maga az ember, a nő mint sellő képezi a hangszert: *”Testét átfúrják az énekléshez/ a sípcsöveket kihúzzák engedi/a levegőt száján és az új/ helyeken felületéhez/ rakják fújni a kis réseken/ áténekelnek a mellkasán.”* A kötetben szereplő versek nagyon erős avantgárd hatást mutatnak, hiszen megjelenik bennük mindaz, amit már az avantgárd „feltalált”: a központosítás elhagyása, a mondatok, sorok töredezettsége, áthajlások, sokszor kapcsolódási pontok nélküli szavak egymásutánisága, mindezzel ismét a versek hangzósságára terelve a figyelmet.

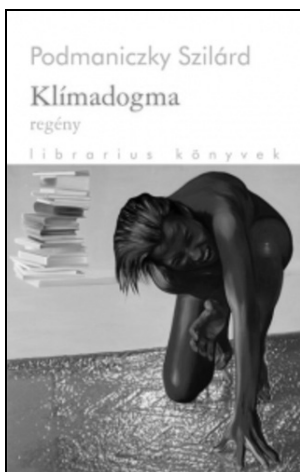
A kötet szerkezetiileg hét ciklusra bontható, amit hat olyan kiemelt kijelentés tagol, melyeket a tartalomjegyzék külön nem jelöl. Ezek a könyvben szereplő grafikákhoz hasonlóan egy belógatott szaggatott vonal alatt helyezkednek el egyfajta alkotási lépcsőt, haladási folyamatot ábrázolva. A kiindulópont *A gép az ember egy kilégzés* címet viseli, majd ezt követi többek között *A viszonylagos hajlékonyság megteremtése*, végül eljutunk egészen az alkotás létrejöttéig, kiszabadulásáig: *A gátszerkezetek felfeszítik a disznót*, illetve *Ki kell engednem a lányt* című egységekben. A részek között folyamatos áthallások vannak, egy-egy versrészlet akár több szöveget is behálózhat megteremtve ezzel a kötet különleges motívumrendszerét. Talán nem véletlen, hogy a szövegek körkörös hálójában a biztos pontot az a keretbe ágyazottság hozza létre, mely a balerina-gép megalkotásával indul, s annak lánná válásával ér véget. A *Balerina* című vers négy részben taglalja azt, hogyan születik meg a pusztá anyagból a forma, a mozgás, majd maga a táncosnő. Az első és a második rész végén, valamint a harmadik és negyedik rész elején dőlt betűs szövegrész foglalja össze a folyamat leglényegesebb elemeit: 1: *„az első/fázis célja hogy kisúrolják/ belőle a lányt”,* 2: *„a második fázisban/balerinává változik/”,* 3: *„a harmadik fázis/a lefinomítás és/a viszonylagos hajlékonyság/megteremtése”,* 4: *„a végén tanul meg/ az alak hajolni”* A kötet záró versei a *Város* és az *All machine tíz* címmel szerepelnek. Utóbbiban az egyes részek a másolás és megőrzés (*A másoló, A rögzítő, Óra és Prototípus*), majd alakítás funkcióját (*A vágó, Terelő, Hangoló*), végül az élet, a születés helyét (*A ház, Keltető*) mutatják be mintegy hatványozottan megismételve a kötet tematikáját, vagyis a gépi szerkezetek antropomorfizáltságának bemutatását. A *Keltető* című kötetzáró vers utolsó soraiban (*„rugói pedálba futnak/ másikon lábak az indítón/a kéz teste csővé változik/a hangok egyszerre futnak/át rajta a gép az ember/egy kilégzés”*) szó szerint idézi meg az első egység címét, mellyel az olvasót a kötet újraolvasására készíti.

A szövegek mellett 16 grafika is helyet kap, melyek legtöbbje illusztrációként szolgál. Azonban ez az illusztráció nem pusztán a vers tartalmának képi megjelenítése, hanem sokkal inkább az értelmezés mechanikájának felfedése. A grafika több rétegből épül fel. Az első réteg a rajz, mely legtöbbször a versben megjelenő élőlényt vagy gépezetet ábrázolja. A következő réteg az írógéppel írt textus, mely általában az egyik verset jeleníti meg darabokra szabdalva. Az egyes sorok gyakran elmosódva, átsátróztatva, egymásra írva jelennek meg, melynek következtében a szöveg sokszor olvashatatlanná válik. Mivel a vers leggyakrabban a figura körvonalaiiba van ágyazva, az egymásra rétegződött sorok a kép kitöltőjévé, töltelékké válnak. Ezáltal az értelem alárendelődik a képi ábrázolásnak. Az effajta rétegződés a kötetben szereplő versek esetében is megfigyelhető. A központosítás elhagyásával, valamint a szövegek folytonos összekapcsolásával olyan korpusz jön létre, mely kollázsszerűsége miatt csak összességében interpretálható. A szöveg épületté válik. Hangja, arca, belső tere lesz, melyet Kőmíves Kelemenként a szerző állít össze, befalazva mindazt, ami számára fontos, az embert a szerkezetbe: *„a főoszlopig tart oda/nyomja fityegőit fixál/oltárt épít köré mágikus/tárgyak meg fogod tartani/a házam módosítod/a gerenda állapotát szilárdul/a támasz vele”*.

MOLNÁR ZSUZSA

Ökoponyva

PODMANICZKY SZILÁRD: KLÍMADOGMA

Podmaniczky
Művészeti Alapítvány
Budapest, 2013
292 oldal, 2890 Ft

Akár a céhmesteri büszkeség, akár a játékoság vezette Podmaniczkyt, az egyik internetes portálnak adott interjújában felfedi az ihletett pillanatot, melyben legújabb regénye megfogant: „Mi az a téma, ami sokakat érdekel, amiről szívesen olvasnál?” – kérdezi az író feleségétől egy balatonboglári séta alkalmával, majd a választ („A globális felmelegedésről.”) követve születik meg új kötetének ötlete és a könyv maga, műfaját, alkategóriáját, címkéjét tekintve egy *ökológiai* regény. Sőt, tovább specifikálandó, a puhafedelű, borítóján egy kínnal kínját kiálló vérvörös alakot ábrázoló könyv környezetvédelmi témájú *kaland*regény, melyben gyilkosság, ipari kémkedés, oknyomozó újságírás, felfedezés-eltussolás-leleplezés számai szövődnek fordulatosan.

Az adatok, modellek, diagramok között dolgozó kutatók steril, zárt világában, a gazdasági nagyhatalmat koncentráló rivális vállalatok hadakozásai közepette boldogulni, ’élni és szeretni’ kívánó kisember hétköznapijai, a szerelmi vonal, a bizalom próbája elengedhetetlen eleme a (szépirodalmi) ponyvának.

Nehezen verne gyökeret magyar közegben egy tudományos és gazdasági érdekszférák kibogozhatatlan hálózatát bemutató, meredek összeesküvés-elméletekre hajazó, bűncselekménybe torkolló történet, ezért a szereplők angolszász neveket kapnak ugyan, mégis a milió – legyen az kisváros, benzinkút, biotanya – hangulata sajátosan, de nem barátságosan otthonos, ismerős. Ahogy megismerjük a helyszíneket és kiismerjük a szereplőket, egyre inkább érezzük abszurdnak, hogy ezeket a működéseket egy-egy Larry, Ann, Will és Sandy mutatja be, még akkor is, ha ennél jobban csak akkor idegenkednénk, ha Bélával, Marival és Tamással esnének meg a regény történései.

A sejtetés, megelőlegezés kötelező motívuma a csupán a keretezés eszközével felborított időrenddel valósul meg – működőképesen: a színen megjelenő puska az első oldalakon elsül, a miértekre már a kronológiai rendben szerveződő szöveg ad választ.

Letisztított, felesleges információt nem hordozó párbeszéd, semleges hang, alapvető érzelmentesség és az írásképet tekintve a közvetett és közvetlen szövegek elkülönítésének hiánya mind-mind a központi karakter, Larry hordozta tulajdonságokat erősíti, az ő sívárnak tetsző élete és motivátlansága uralja a cselekményt. Sem életkora, sem lehetőségei, családi állapota nem releváns. Látjuk visszahúzódo gyerekként, pályakezdő kutatóként, karrierjét odadobó benzinkutasként, felfedezésének nyilvánosságra kerüléséért természetlen küzdelmeket el-elindító outsiderként, azonban újra és újra elveszettek, sodródónak mutatkozik az őt körülvevő bizarr világban. Pedig Larry kívülállása, személyiségéből fakadó kívülmaradása az aprólékosan, szisztematikusan dolgozó megfigyelő számára adhat megfajtást. Larry sem szokatlanul viselkedő környezete, sem az életében bekövetkező nagy váltások és változások által nem hagyja befolyásolni magát, nem áll ellen, de áthömpölyög rajta minden külső inger – karrierlehetőségek, szexualitás, életveszélyes akciók – hogy aztán ennek a markáns tulajdonságokkal nem rendelkező embernek az elméje kitermeljen egy, az egész bolygó létére hatást gyakorló vadonatúj teóriát.

Larry maga a kuhni anomália, aki/ami létrejöttével nemhogy megkérdőjelezi, de kész felrobbantani a hegemon tudományos közösséget, azonban erre a következményre rálátása konkrét értelemben nem lehet. Az anomália egyelőre a dogma testén kialakuló sérülés, azon a megkövesedett hitvalláson ütött rés, amely a leállíthatatlan rendszer alapja, ezért mindent el is követnek orvoslására. Ezzel bekövetkeznek az akció-reakció folyamatának olyan kikerülhetetlen fázisai, amelyekben Larry szenvtelenül bár, de kénytelen reagálni, élete azonban a legvegytisztábban hömpölyög tovább, barátokat lel és veszít el, igaz szerelem kerül el, majd találja meg, mégis, ideálisból elviselhetetlenné majd ismét harmonikussá fordul sorsa. Állapota feltűnő átmenetiségének – ahogy az anomália is időben csak behatárolható szakaszban létezik, elvégre valamilyen módon meg kell szűnnie – speciális terek lesznek a szimbólumai, a helyváltoztatás, utazás, az általában vett forgalom helyei. A benzinkút, a vasútállomás, a repülőtér hangsúlyos szerepet kapnak abban a monoton lüktetésben, amely Larryt körülveszi, de ugyanúgy jelzőbóják maradnak csak, ahogy nemezése számára a kukoricaföld, az ember által leigázott, beépített környezet még érintetlen terepei.

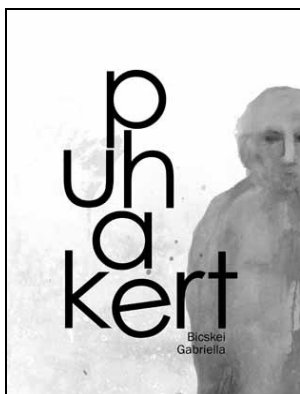
A globális felmelegedés, a környezetvédelem, a klímakutatás mára (ahogy a regény térben és időben valójában meghatározhatatlan közegében is) a diskurzus teljes fejlődési szakaszán végigvonult. Végignézhethetjük, amint a téma tudományos belügyből először filozófiai megközelítésű, majd egyre inkább nyers gazdasági létkérdéssé, a médiában leegyszerűsített üzenetként továbbadott divatproblémává, végül – a cím irányított utalása is ez – egyfajta teológiai problematikává válik. Ez utóbbi vezet ahhoz, hogy morális, etikai, lelkiismereti kiterjesztést kap az a dilemma, amelynek tárgyát eredetileg csupán fenyegető jelenséggé aposztrofálták: fel van-e készülve, inkább készítve az emberiség, a Föld lakossága arra, hogy változtasson életvitelén.

Podmaniczky zsánert teremt könyvével, körbejár egy valaha volt, boldogabb korban még szakmai berkekben szimplán tudományos kérdésként kezelt problémát, hogy határozott útmutatással figyelmeztessen, eljött a gondolkodás és cselekvés ideje.

ÓCSAI ÉVA

Egy polifón kísérleti regény

BICSKEI GABRIELLA: PUHA KERT

Forum-JAK-PRAE.HU
Újvidék-Budapest 2013

”

Szokatlan elbeszélői nézőpontokkal és elbeszélő történetekkel találkozhat Bicskei Gabriella első regényének olvasója, ugyanis a *Puha kert* című szöveg fragmentumait sokféle, meg nem nevezett beszélő mondja el többnyire meghatározhatatlan hallgatóinak, és ezek a szövegmozaikok az élménytöredékek és a visszaemlékezések asszociatív fonala mentén rendeződnek egymás mellé.

Az ironikus regény értelmezését és szerkezetének a feltárását segíti a kötet cím valamint a könyv három részének a címe: a kert konkrét és elvont, álombeli helyszínként jelenik meg a szövegekben, és kapcsolódik a vajdasági gyermekkori visszaemlékezésekhez, valamint a nyugat-európai (elsősorban angliai, illetve skóciai, párizsi és amszterdami) élményeket felidéző szövegdarabokhoz, ezáltal az asszociációs láncok egyik központi eleme. A kert leírásai gazdag képvilággal társulnak, és a történetmozaikokra szintén erőteljes vizualitás jellemző, több festmény leírása (pl. Brueghel: *Vadászok a hóban*, Giotto: *Menekülés Egyiptomba*) is előfordul a szövegekben, ezért a szöveget jól kiegészítik Sagmeister Peity Laura illusztrációi. A regényben felmerül a „varázsló kertje” szókapcsolat, amely Csáth Géza azonos című novelláját (továbbá Gulácsi Lajos festményét) is felidézi, amelyben a gyermekkorhoz és a kamaszkorhoz groteszk fantáziavilág társul, akárcsak Bicskei Gabriella írásában. A regény első és második részének címében felcserélve szerepelnek a föld és az ég jellemzői (I. Fent a föld és lent az ég, II. Kék a föld és zöld az ég), ami előrevetíti a rendhagyó valóságábrázolást és felforgató szövegszervező eljárásokat.

A harmadik rész címe (*Black Ships: Ate the Sky*) egy könnyűzenei albumra vonatkozik, amely Charles Wesley, a metodisták angliai vezetőjének 1763-ban írt himnusza, az *Idumaea* alapján készült, ugyanis ezt a létezésre reflektáló írást a brit Current 93 nevű együttes megzenésítette, és ez lett a 2006-ban megjelent albumuk címe is. A zene-

kar az ezoterikus angol underground zenei szcénához tartozik, szuggesztív és hallucinációs zenéjük kapcsolódik a misztikus és okkult vallási tanokhoz. A miszticizmus a *Puha kert* szövegében szintén szerepet kap, hiszen vendégszövegek találhatók benne Umberto Eco *Foucault-inga* című regényéből, amely a titkos társaságok, az összeesküvés-elméletek és az ezoterikus írások szatírája. A fenti zenei utalás ugyanakkor azt is jelzi, hogy Bicskei Gabriella regénye a brit helyszíneken kívül a brit (és az amerikai) könnyűzene világához is kötődik, mivel angol nyelvű idézet utal egy manchesteri zenekar, a Joy Division dalára, a történetek egyik elbeszélője pedig a könnyűzene legendás központjaiban, Londonban, Manchesterben vagy Liverpoolban tervez zenekart alapítani, emellett megjelenik az amerikai Bob Dylan és Robert Hood zenéje, illetve az ausztrál Nick Cave alakja is.

A három részen belül összesen 59 rövid szövegtöredék található, és ezek egy tudatregényt alkotnak, amelyben az olvasó minden új szövegrész elején azzal a kérdéssel szembesül, hogy vajon kinek a tudatával kell azonosulnia, vagyis ki az elbeszélő „én”, és ő kihez beszél, ki a megszólított. Előfordul a szövegekben egyes szám első és harmadik személyű elbeszélés, de a legvalószínűtlenebb az egyes szám második személyű elbeszélő, mivel egy jelenlévő megszólítottat feltételez, aki nem vesz részt a párbeszédben, csak passzívan végighallgatja a saját múltjáról szóló történeteket. A szövegrészekből az is kikövetkeztethető, hogy a meghatározatlan elbeszélő nem ugyanaz a személy minden szövegmozaikban, vagyis a sokféle térben és időben felbukkanó elbeszélő más-más nézőpontot jelenít meg, de vannak visszatérő megszólalók is. A regény néhány önreflexív mondata közül az egyik ezt így fogalmazza meg: „a középkori író a grammatikai én nézőpontját nem úgy oldja meg, hogy időben és térben folyamatos legyen, az »én« nem egyazon nézőpontot nyújtja”.

A feltároló tudatok, történetek és benyomások sorozata Musil tulajdonságok nélküli emberének a képzetét kelti, mivel a történetfoszlányokból nem alakítható ki egy cselekvésrendszer, amely a cselekmény vázát alkothatná, és a felidézett élményvilág kaotikussága Joyce szövegszervező eljárásaira emlékeztet, az asszociatív visszaemlékezések pedig Proust megoldásait idézik. Az ironikus szövegalkotáson kívül a mágikus és mitikus világteremtés (mint a mitikus életkorú, 400 éves feleség) pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy a szöveg megkonstruált, fiktív történet, és ez azt is modellezi, hogy az én milyen elbeszéléseken keresztül, hogyan alkotja meg önmagát. Azonban a valós szituációkon alapuló történetfoszlányok és a megalkotott sokféle „én” az elbeszélésmód széteséséhez vezet a regényben, ami párhuzamba állítható a kortárs kultúra fragmentáltságával, az emberi élményvilág kaotikusságával és az integráló én hiányával is, amikor az egyén feloldódik a helyzetek sokaságában.

A regény két helyen utal az informatika és az internet világára: az egyik történetben az elbeszélt regényrészlet hőse egy író, aki egy közösségi oldalon talál magának társat; a másik történetben egy számítógép mellett ülő bankár azt veszi észre, hogy tudatában létrejön egy tankönyv szövege, amely az állatok rendszerezésével foglalkozik, és ezt le is írja, azonban a gondolatok nem a sajátjai. Az első részben azt a kérdést veti fel, hogy az „én” hogyan reprezentálja és alkotja meg önmagát a közösségi oldalakon, míg a második esetben a szöveget megalkotó „én” megszüntetéséről van szó. Ezek az esetek szintén rámutatnak arra, hogy a regényben csak alanyi helyzetek vannak a szövegmozaikok végtelen hálózatában, de nincsenek személyek, akik azonosságot és állandóságot jelentenének, mindössze az alanyi helyzetekhez rendelhető, szétfolyó élményfolyam létezik.

A sokszólamú szövegben az elbeszélő alanyok – értelmezésem szerint – a regény szövegalkotási eljárásaira reflektáló mondatokat is megfogalmaznak. Ennek egyik példája, hogy mi-

ként variálódnak a történetekben megjelenő alakok és a hozzájuk rendelt szereplők: „(...) képzeljek el egy világot, amelybe észrevétlenül belenyúlhatok és összekeverhetek benne mindent mindenkiel. Kicserélem a családok gyerekeit, feleségeket ragadok el férjektől, fordítsz rakok az orvosi rendelőbe, és kéményseprőt a hentesüzletbe. De ők nem látnak engem (...).” Másutt a regényben megszólaló alanyok identitásának az elbizonytalanításáról nyilatkozik az egyik elbeszélő: „Azt szeretném velem elhitetni, hogy ez az *én* nem *te* vagy. / De jellemzően, hol így, hol úgy, mert aztán meg azt mondod, hogy ez az *én* nem koholt személy, csak a regényíró, a dolgokban jártas, keserű, csalódott ember, *én*, *én* mesélem el barátaim és barátneim történetét (...).”

A folytonos nézőpontváltások mellett a helyszín- és időváltás is hozzátartozik a mikrotörténetekhez és a visszaemlékezésekhez. Az elbeszélések vajdasági helyszínei a gyerekkorba vezetnek vissza a családi és a baráti közösségekhez, az otthonos, idilli élményekhez, tárgyi világhoz és természeti tájakhoz, azonban már a gyerekkori élmények között is felbukkannak a szorongást keltő álmok (a titokzatos ajtók, amelyek jelzik, milyen sok irányt vehet az élet), s ezek szintén felidéznek azt a létélményt, hogy az életnek nincs előre megtervezhető, biztos rendje. A vajdasági táj élményvilága mellett a város és a határlét tudata is a térérzékelés része. Többször előforduló helyszín a vajdasági és a nagy-britanniai városi jeleneteknél a kocsmá vagy a vendéglő, amelyekhez hozzátartozik a füvezés és a részegség utáni hallucinációs állapot leírása, és ezeknek megfelelően a szövegen belüli kohézió is egyre inkább felbomlik. A regény gyerekkori, kamaszkori és fiatal felnőttkori élményeket mond el, így az idő elsősorban szubjektív, személyes, mitikus, illetve a természet körforgásán alapul. A kollektív emlékezethez fűződő idő a kortárs jelen, valamint a londoni helyszíneken VIII. Henrik kora és a György-korszak, a vajdasági történeteknél pedig a „háború” ideje (véltetően a délszláv háború). A különböző terek és idők között folyamatos az átjárás, ami tovább tágitja a sokféle alany által megteremtett világok közös határát, amit az egyik elbeszélő így fogalmaz meg: „Ha nem akarok itt maradni, becsukom a szemem, naponta többször is, és máris ismeretlen emberek között vagyok, idegen világban, még soha nem jártam ott. De mit számít mindez, egyikből sem jutok sehová, és nem is lehet, mert csak átjárók vannak, egy másik hasonlóan zárt ismeretlen, vagy már némileg ismert világba.”

A saját és az idegen közötti különbségtétel nemcsak az idő és a tér dimenziójában fogalmazódik meg Bicskei Gabriella írásában, hanem ezt hangsúlyozza a sokféle nézőpont és elbeszélő pozíció is, amely elkülöníti egymástól az *én* és a nem-*én* által elbeszélte szövegeket. Ugyanakkor a regény a saját és az idegen közötti különbségeket meg is szünteti, amikor egymás mellé helyezi sok elbeszélő történetfoslányait, akiket nem lehet egyértelműen megkülönböztetni egymástól, ezért az elbeszélte események közös élményfolyamként és közös emlékezetként jelennek meg. Ezt az egyik beszélő így fogalmazza meg: „(...) az idegen attól idegen, hogy nincs múltja, saját emlékezete, ő a messziről jött ember. Anna, Mari, te meg *én* nagy utat tettünk meg közösen, közősek az emlékeink, Maude, Béla, Adam, Ari és Alex. / Távoli országok folyóinak, útjainak térképeivel ismerkedtünk, távoli nagyvárosok metróhálózatát bújtuk, ott voltunk, ahol jártunk, és ott is, ahol nem.”

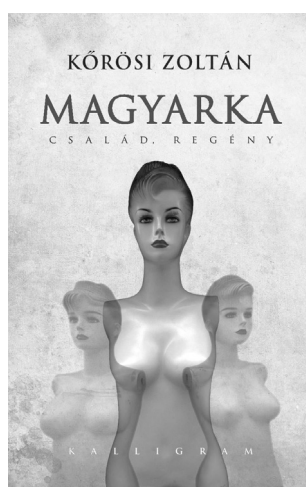
A párhuzamos történetek mögötti fiktív beszélők széttartó szövegvilágot hoznak létre, és nem alakul ki oksági láncolat a szubjektív és játékos eseményfonalak között, ezért a szöveg arra készíti olvasóit, hogy részt vegyenek a szövegvilág megkomponálása és a valóság közötti összefüggések kutatásában.

TÓTH TÜNDE

Kőrösi Zoltán: Magyarka

„(...)mindennek Engem kell szolgálnia, feljövőben
Vagyok, nélkülözhetetlen Lettem, a holnapi nemzedék
Nemsokára nem szar már, hanem Kemény malter, amiből
Városok épülnek.”

(Bertold Brecht)

Pest Kalligram Kft.
Budapest, 2013
208 oldal, 2900 Ft

Változatok prostitúcióra

Okkal írja a narrátor: „Az idő (...) körbefordul, mint az óramutató”. A szülők, akarva-akaratlan, ráaggatják az utódaikra az örökségbe kapott viselkedésmintákat, azaz akkor is a legmeghatározóbb tapasztalatot jelenthetik a gyerekek számára, ha a lehető legnagyobb távolságot tartják tőlük. A *Magyarka* főbb szereplőinél a magánszférában, a nőiség megélésében szinte ugyanazok a sémák ismétlődnek: lemondás a nagy álmokról, a nagy szerelemről – és lehetőleg ennek az útnak a kijelölése az utód számára is.

A cím és a fülszöveg kissé félrevezető iránymutató, hiszen a prostitúció tényét, azaz a végkifejletet helyezi fókuszpozícióba, így az olvasó lényegében az odavezető utat követi figyelemmel, így veszít a hangsúlyából a regény döntő hányada, amely a nők kilátásainak, és lehetőségeinek történeteire összpontosít.

A narrátor a Horthy korszaktól napjainkig vezeti egy családban három generáció, három nő történetét. Az első, Nagyanya, aki nem tanulhatott, nem élhetett közösségi életet, ahogy az ő anyja se tehette. A második Ildi, vagyis Anya, a munkáscsaládból származó tanítónő, aki zenész is lehetett volna – ha Nagyanya engedi. A harmadik pedig Kati.

Kifejezetten szemléletes ezért Hrapka Tibor borítóképe: a háromszög kompozícióba rendezett próbababák közül a kettő párhuzamosan olvad halványan a harmadikba, amely a középpontba állítva mindkőzt a legélénkebb színekkel kiemelten mered szemközt az olvasóra. Egyrészt ez jelzi, hogy egymástól alig különböznek, és egymástól el nem választhatóak ezek a női sorsok, másrészt minden szál egyikük személye köré gyűlik. A narrátor a szereplőket Katihoz fűződő vi-

szonyuk szerint nevesíti, már akkor, amikor még a nagymama se született meg. Ugyanakkor nemcsak egymástól, hanem a történelmi korszakoktól is elválaszthatatlanok ezek az élettörténetek. A szerző mindig kiragad valami tipikusát, egy-egy sarkalatos témát a Horthy-korszak, a második világháború, a Kádár rendszer, a rendszerváltás éveiből – egyházi iskola, föld-gazdálkodás, KISZ táboroztatás – és a családtörténethez rendeli. Láthatóan a szereplők világáról és benne önmagukról, egymásról alkotott elképzelésüket, véleményüket, értékrendjüket az őket körülvevő világ is közvetlenül alakítja. Azt, ahogyan a férfi és ahogyan a nő *dolgozól* értekeznek, ahogy nemesi származású felmenőket megítélik, ahogy egymás foglalkozását, álmait tiltják, szégyellik vagy elismerik. Ez a rétegzett személyiségkép az, amely szimpátiakusan hitelessé teszi őket, minden szembevető hasonlóságuk ellenére.

A kronologikus cselekményvezetést bonyolítja a szerző, aki mesterien ért ahhoz, hogy elaprózza, majd felgyorsítsa az időt, emlékek, események, személyek, gondolatok közös pontjaiban keresztül. Előre sejtet: „(...) Nagymama, talán ha tudta volna, mit jelent igazából a zene Ilonka életében, és hogy miféle utakra viszik majd a lányát azok a bálók, biztosan másként beszélt.” És olykor visszautal: „Nagymama akkor már a negyvenedik évében járt, igaz, alig-alig látszott rajta az idő, most is épp olyan kislányos mozgású, karcsú baba volt, mint hajdanán, amikor olyan könnyedén szökött ki az ablakon.” Bár ezzel a módszerrel az olvasó helyett emlékezik, nem rájja szájba a korábban olvasottakat.

A szerző nem egyszeri, éles huszárvágással bekövetkező fordulatokkal dolgozik, az apró, halvány eseményekkel előkészíti, ugyanakkor el is mossa az igazán jelentőségteljes változásokat. A leírás túlnyomó többségben tárgyilagos, ezért emelkedik ki az az emlékeztető jelenet, amelyben Kati a lebézult édesanyját látogatja meg, hogy bemutassa neki a fiát: „Tíz évvel ezelőtt megkaptam az üzeneted, Anya, hogy nem akarsz látni a zabigyeremet, hát akkor most itt van, tessék, itt van előttem. Most nem tudod nem nézni, ugye?” Nem az egyetlen, de a leghatásosabb szakasz, ahol nemcsak szemrebbelés nélkül tudomásul veszi a szereplő, a narrátor, az olvasó, a megváltoztathatatlan tényeket, hanem – bár továbbra is visszafogottan – drámaivá lényegül a szöveg. Kati monológja egyszerre megrázó, kegyetlen és érthető, tökéletesen tükrözi kapcsolatuk leküzdhetetlen konfliktusait: „És kifestem a szemhéjad is, jó?, kékre, ahogyan kell. Kékre, ahogyan szoktad. Égszínké és búzaszőke. Anya, a szempilláidat is megcsinálom és kihúrom a vonalat feketével, olyan lesz, ahogyan te szoktad megcsinálni, hiszen csakis ez a fontos, hogy olyan legyen.”

Mivel a narrátor és a szereplők hangja nem válik el élesen egymástól, ezért pontosan tudjuk, ki mit érez, gondol, sejt, hogy melyik felmenőjét idézi mindezzel, és azt is, hogy mindenki álláspontja érthető, de attól még az élet, amit élnek, érthetetlen.

Remekül érzékelteti a narrátor, hogy a tradíciók, a család, a közösség stb. együttes következménye, hogy a család nőtagjai – anélkül hogy tudnának róla – egy olyan összefüggésrendszernek a részei, amely nem tesz lehetővé számukra egyéb választást, mint azt a következő lépést, amit megtesznek.

Ez a folyamatára viszont visszafordíthatatlanul vezet oda, ahova egyáltalán nem akarnak érni. Mindebből egyenesen következnek a családban sorozatosan visszatérő problémák; az aprópénzre váltott vagy kútba dobott tehetség, a rossz házasság, és mindenekelőtt az egészséges anya-kép és anya-lány kapcsolat hiánya. Valójában a felsorakoztatott életutak ismétlődésének alapja az, hogy ezek a nőalakok mind prostituálódnak különböző módokon,

különböző okoknál fogva. Többnyire ez a hurcolt, fokozatosan csak gyülemplő lelki-pszichés feszültség felszínre sosem törő teher marad.

A férfiak viszont általában színtelenül, remények és vágyak nélkül élnek, csábítják el, vesznek feleségül a nőket, akit viszonzatlanul szeretnek, és akik mellett ezek után jórészt isznak és verekszenek. Végig a háttérben maradnak szürkén és laposan, csak azok a személyiségjegyek dominálnak, amelyekkel befolyásolják az árnyaltan, karakterisztikusan ábrázolt nők sorsát.

A szereplők nem eszmélnek, nem mérlegelnek, vagy értékelnek át, ezt megteszi a narrátor helyettük, ők csak közömbösen átfolyanak a jövőbe – bármilyen is legyen az –, és közhelyesen kommentálják az életüket, túl sok ember szájából túl gyakran hallott mondatokkal, szófordulatokkal. Kőrösi megkísérti a giccset, az unalomig ismétléssel a jelentéktelenségig koptatja le a frázisokat, míg végül már romantikus atmoszférateremtő erejük sincsen.

Az ugyanúgy elcsókolt csókokkal és ugyanazokkal a szavakkal be nem tartott ígérekkel viszont rámenősen, de hatásosan nyomatékosítja az olvasóban, hogy a szereplők mindennek az előre látható ismétlődésnek nem lehetnek tudatában. Ahol tetten érhető, túl benső szintér, így a személyes remény helyébe sorozatosan egy egész családra kiható tévedés lép.

Mindezzel együtt, a *Magyarkában* minden jel arra utal, hogy a világ legapróbb részleteiben is ingatag, idővel csak romlik, tönkremegy, „...néha már látta maga előtt az elrohadt csöveket, a felfakadt oldalukat, és elképzelte, ahogy megbillen a ház, aztán egyre gyorsulva csúszik lefelé.”

Kati az első önálló nő, akit a család nem gátol meg sem a hivatás-, sem a társvalasztásban, ezzel sugallva, hogy a korábbi folytonosság véget érhet – de nem veszik fel az orvosira, a szerelme elhagyja, fiút szül a főnökétől, és egyedülálló anyaként mindenekfelett, túlzottan is a fia boldogságának él.

Ebben a kontextusban nem azaz igazán tragikus, hogy egy szépreményű fiatal lány a negyvenes éveitől kezdve áruba bocsájtja a testét, hanem az, hogy Kati az első, aki szabad akaratából hozhat döntéseket, és ezáltal a létező összes családi és társadalmi korlát feloldódása után, a lehetséges választási lehetőségek közül számára nem marad semmi más.

HERCSEL ADÉL

Hiába hiszed, hogy torzszülött

SZÉCSI NOÉMI: GONDOLATOLVASÓ

Európa Kiadó
Budapest, 2013
213 oldal, 3200 Ft

”

Fülöp, akit csak úgy mutatnak be az idegeneknek, hogy ő az a fiú, aki egy kicsit süket, valójában nem hall semmit sem. Legfeljebb az olyan túlvilági hangokat, mint a mellette megkondított harangot, a halálhörgést, a fúriasikolyt, vagy az állatias üvöltéseket. Ezen túl nem marad más számára, mint szenvedéstörténetének belső monológja, saját magának megfogalmazott megfigyelései, csakis önmaga előtt feltáruló gondolatai. Szécsi Noémi az 1848-as emigráns Bárdy-család történetét nyomon követő *Nyughatatlanok* című történelmiregény-trilógiájának második részében, a *Gondolatolvasóban* a XIX. század második felének nyugat- és közép-európai helyszíneire, egyben Bárdy Fülöp elméjébe kalauzol bennünket. A regényt olvasva Fülöp belső mozijának közönségévé válunk, és az ő különleges valóságérzékelése által egy új, eddig ismeretlen szűrőn keresztül szemlélhetjük a világot.

A főhős sajátos gondolatai forrásvidékének feltérképezéséből, továbbá a korabeli történelmi események és díszletek ábrázolásának háttérbe szorításából egy új, rendhagyó műfaj: történelem nélküli történelmi regény születik. Ennek 19 éves, szellemesen, sokszor finom iróniával visszaemlékező narrátor-főhőse emlékirat-szerűen osztja meg velünk eddigi, gyermek- és kamaszkori eszmélkedésének stációit. *„Akkor még egyetlen nevet sem ismertem. A sajátomat sem. A nevem egy bizonyosfajta szájmozgás volt. Egy hívogató intés vagy pillantás. A többi gyereket eleinte életkoruk, később külső testi jegyeik alapján különböztettem meg (...) Mintha már akkor is tudtam volna, hogy ha a sors megfosztott a beszéd képességétől, ami sokak szerint az embert emberré teszi, akkor sem viselkedhetem úgy, mint egy állat. Mintha ösztönösen éreztem volna, hogy ha derűsen viselkedem, soha nem engedek semmiféle indulatomnak, akkor nem iszonyodnak tőlem jobban, mint rendszeren iszonyodnának.”*

Már a gyermek öntudatra ébredésének korai leírása is a regény központi gondolatát fejti ki, miszerint siketsége miatt környezete hiába gondolja Fülöpről, hogy torzszülött, idióta,

vagy beteg, kiemelkedő intellektuális képességei révén semmi sem akadályozza meg abban, hogy ugyanolyan jól megértse az őt körülvevő világ jelenségeit, mint halló társai. Sőt, a *Gondolatlavolvasót* többek között Fülöp siketségéből adódó eltérő látásmódja, és ehhez kötődő finoman ironikus, szellemesen találó megjegyzései teszik szórakoztató és felejthetetlen regénnyé. Ahogy Fülöp idősödik, és egyre több tapasztalattal gazdagodik, rájön, hogy az éleslátás képessége, és mindaz, amit le tud olvasni az emberek arcáról és gesztusaiból, sokszor minden szónál többet ér. Fülöp így határozottan környezete fölé magasodik: okos, értő figyelme révén beavatottá, titkok tudójává, gondolatlavolasóvá válik.

„Nem kellett tudnom mit mondanak. Nem kell a szavakat egyesével megértenem. A szemüket kell figyelni. A testtartásukat. Halló füleket nem növeszthetek, de még így is megtanulhatok olvasni – a gondolataikban.” Mindezek mellett Szécsi Noémi természetesen nem hozsannázza a hallás képességének hiányát, és az egyértelmű hendikepet hendikepként kezeli. Az író főhőse siketségét a legnagyobb természetességgel írja le, mert pontosan tisztában van vele, hogy a siket számára sem szenzáció a saját állapota, aki beletörődik a megmászhatatlanba, ugyanakkor viszolyog a saját fogyatékoságától. Hiszen a siket tudja, hogy ő nem a többséghez tartozik, és hiába tanul meg beszélni, hiába lesz képes megértetni és elfogadtatni magát másokkal, soha nem lesz kerek egész, soha nem lesz olyan, mint a többiek. Fülöp Bébé iránt érzett reménytelen szerelme pedig csak tetézi a szenvedéseket. „Ez hát a szerelem, gondoltam undorral, már csak ez hiányzott. Újabb szenvedés az eddigiek tetejébe.” Böven van mit súlyosbítani, hiszen Fülöp nővére, Tita, a mérsékelt tehetséges színésznő állandó hisztériarohamaival és különös hóbortjaival is gondoskodik arról, hogy megkeserítse öccse életét. A széthullott családról, a gyermekeiről lemondó, kőszívű angol anyáról, és az 1848–49-es forradalomban mindenét elveszített ideggyenge, dühöngő apáról nem is beszélve. A szülők harcai közt hanyódik Tita és Fülöp éveken keresztül: az anya városából, gyermekkoruk helyszínéről az apához, Ligetesre kerülnek, majd a nagynénihez költöznek Budapestre, végül Párizsban próbálnak szerencsét, ahol utoléri őket a francia-porosz háború, és a várost hónapokon át körbezáró ostromgyűrű.

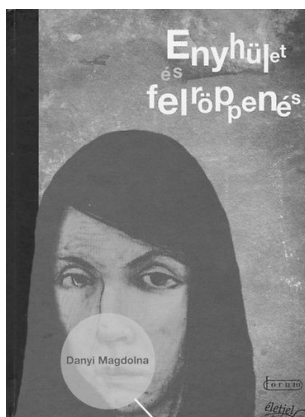
Fülöp így a kívülállóság mellett kénytelen az otthontalanság élményét is megtapasztalni. Folyamatosan keresi azt a sosem volt házat, azt a sosemvolt zugot, ami csak az övé, ahova bármikor betérhet megnyugodni. Egy olyan helyre vágynak, ahol nem vendég, vagy idegen: szeretné átélni a valahová, valakihez tartozás élményét. Szécsi Noémi azonban mindvégig érzékelteti, hogy főhőse azóta nem kívülálló, amióta hat éves korában betette a lábát a siketiskolába sors-társai közé, ahol megtanították jelelni. Fülöp tehát hiába ismeri föl könnyedén a környezetében élő emberek hibáit és gyarlóságait, a saját élethazugságával képtelen szembenézni. Ő már rég otthonra talált, az ő sorsát már rég elrendezték: A siket intézet igazgatója Fülöp személyében jelölte ki utódját: ő lesz az, aki egy szép napon a jelnyelv és a siket oktatás ügyét sikerre viszi.

Fülöp valóban minden szükséges képességgel és adottsággal rendelkezik a feladathoz, ráadásul mindehhez a bájos segítőtárs jelölt is felajánlkozik: Levendula, az intelligens és csinos, Fülöphöz passzoló siket lány dúsgazdag családja és összeköttetései révén a misszió anyagi hátterét tudná biztosítani. Ám Fülöp egyelőre nem képes elfogadni, hogy ő a siketek közé tartozik. Az író a regény végén válaszában, a párizsi pályaudvaron hagyja a hősét: vagy követi nővérét, akinek továbbra is állandó testőre lesz, így kiszolgáltatott, „parazita” marad, vagy az elkényeztetett úrilány, a 16 éves Bébé után rohan, aki most adta örökbe mástól született, törvénytelen gyermekét, vagy végre föl vállálja neki rendelt sorsfeladatát, és végre a saját, önálló útjára lép.

NOVÁK ANIKÓ

Kaparászni a vak üvegen

DANYI MAGDOLNA: ENYHÜLET ÉS FELRÖPPENÉS.
ÖSSZEGYŰJTÖTT VERSEK

Forum – Életjel
Újvidék – Szabadka, 2013.
160 oldal, 2000 Ft

„Valójában csak a hangokat, a hangsúlyokat érzékelttem” – olvasható Danyi Magdolna *a teraszok* című költeményében. Ha az *Enyhület és felröppenés* című gyűjteményes Danyi-kötet olvasása közben érzékelt hangokat, hangsúlyokat s talán színeket kellene egymás mellé sorakoztatnom, akkor e listából nem hiányozhatna az üveglap vagy a késpenge fagyos zöreje, a sötétség, az idegenség, a magány csontig hatoló hidegsége vagy a mindent átható kékség. Hidegség-képzetek, halott tájképek, embertelen viszonyok uralják e borzasztóan szép verseket, s a könyv megjelenésének körülményei, a költőnő időközbeni halála, „felröppenése” csak tovább árnyalják, mélyítik az amúgy is sötét hangulatot.

A karcsú gyűjteményről nem részeiben, az azt alkotó korábbi kötetek jellemzőit külön-külön interpretálva szeretnék szólni, hanem egységes egészként, olyan kompozícióként, mely a szerzői szándék hú tükre, leszámítva a függeléket, mely a teljességre törekvő szerkesztői szándékot tükrözve a költőnő által kihagyott alkotásokat is tartalmazza.

A szövegegyüttes súlypontjában kétségtávol a Nemes Nagy Ágneshez írt levélfélék, esszéversek, verstanulmányok állnak, melyek személyes hangú, intertextuális utalásokban rendkívül gazdag párbeszédkísérletek a példaképként tisztelt költőnővel. Nemes Nagy szavaival szól Nemes Nagyhoz, ahogyan ezt hangsúlyozza is egy helyütt a lírai én („Ágnes, bocsásd meg, kérlek,/ amiért lombos szavaidból épül e levél”). A hús és szellemi nővérenek találkozása rajzolódik ki, s Ágnes szavaival a szájában a lírai én saját magáról, környezetéről, a „ronccsá lett Szerbiáról” gyón. A fegyelmezett sorokon átsüt a háború rettenete, az olvasó hallja a gépfegyverek ropogását, érzi a szorongást, a félelmet, s ebben az embertelen világban csak a hasonlatok jelentenek menedéket.

„Háború lesz” – ismételi meg egy húsz évvel ezelőtt, egy öregasszonytól hallott mondatot az 1991-ben íródott első Nemes Nagy Ágnesnek címzett levélféle lírai énje, amikor

már a háború nagyon is jelen idejű. E kijelentésben a moravicai öregasszony mellett Koncz István *A Tisza partján* című versének kezdő és záró sora is felidéződik. A part ellensége 1986-ban írta e kultikus költeményét, s nem ez az egyetlen gondolata, megérzése, mely Danyi Magdolna költészetében visszhangzik.

E levélfélék közül talán a harmadik a legerőteljesebb, mely *a vajdasági ég alatt* íródik, s azt tematizálja. A lírai én ebben találja meg leginkább saját hangját, saját szavait, Nemes Nagy Ágnesre itt már inkább azért van szüksége, hogy elmondhassa valakinek vallomását, aki megérti őt, akinek nem kell magyarázkodni. Halott kedvese, szülője, gyermeke sírjánál mesél így a még élő, talán azért is, hogy a dolgok szavakba öntésével megpróbálja feldolgozni az eseményeket.

Álom és valóság fonódik egymásba a költeményben, de nehéz eldönteni a rémálom vagy a valóság borzalmasabb. Danyi Magdolna hihetetlen érzékenységgel ábrázolja az öngyilkosok földjét, Észak-Bácskát, szinte tapinthatóvá válik a kilencvenes évek rossz közérzete. Túlélés mint életcél, a mindennapi újrakezdés, a futóhomokra épült házak, az éhség elviselhetetlen testi kínja, az elmebetegek vitustánca, a tomboló szerb pokol. E motívumok, életérzések újra elevenné teszik ezt az időszakot. Bár jómagam a gyermekkor tündöklő kódén át, szinte öntudatlanul, az eseményekből inkább csak futó benyomásokat elkapva éltem végig a háborút, a verset olvasva mégis megborzongok, s hosszú időre belém költözik valamiféle megmagyarázhatatlan rossz érzés.

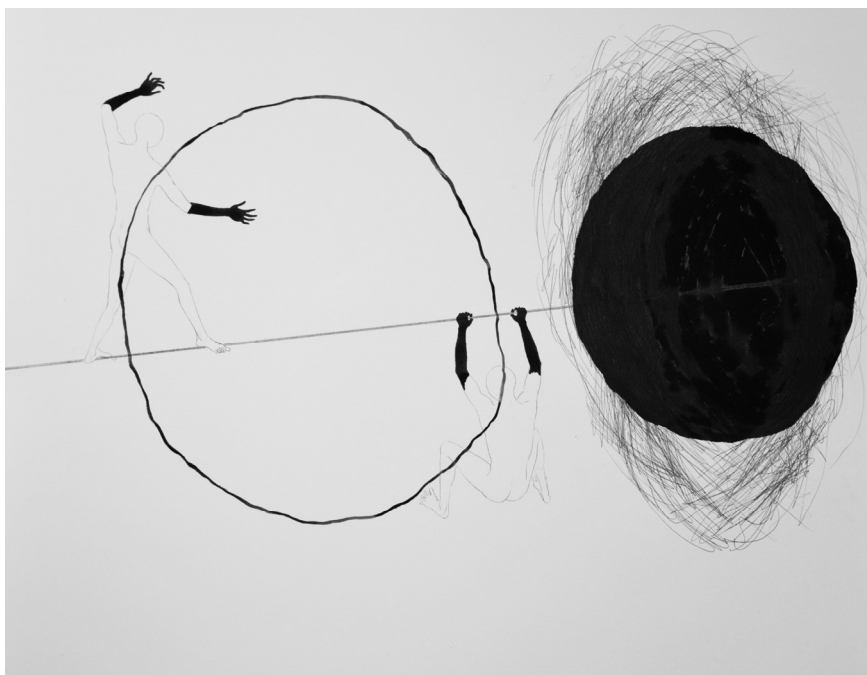
A nagyformák árnyékában szikár, leheletnyi lírai remekek bújnak meg, melyekben Pilinszky végsőkéig lecsupaszított versvilága tükröződik haloványan. A kisformák még sűrítettebben tartalmazzák a nagyformák kérdéseit, hangulatait. Vegyük például *az élet dicsérete* című költeményt, mely mindössze két sor: „Bevérezett gyerekkézzel / vak üvegen kaparásznak.” Szinte e költészet minden fontos motívuma jelen van ebben az öt szóban, s a cím és tartalom ironikus viszonyáról még szót sem ejtettem. Reménytelen, kilátástalan, értelmetlen, valóban húsba vágó élethelyzet bontakozik itt ki. Sem enyhülettel, sem felröppenéssel nem kecsegtet e kép. Talán az egész opus ez a vak üvegen való vég nélküli kaparászás, folyamatos sziszüphoszi újrakezdés.

A sötétség leküzdhetetlen e versekben, bár a fény különféle szóösszetételekben mintegy harminc alkalommal jelenik meg, mégis inkább a fény hiánya, illetve vágya dominál. A szikár, életet adó, melengető fény ritkán járja be e líra tájait, helyette reflektorfény, gázlámpák fénye vagy téli napfény világítja be, s fényhalál permetez, így szükségszerűen hangzik fel a goethei sóhaj a harmadik Nemes Nagy Ágneshez címzett levélfélében: „Mert nekünk fény kell. Több fény!”

Ám az óvó fény helyett csak a tárgyakból fakadó belső, rideg, fanyar fény marad, s a hiány úgy veszi körül a vers szubjektumát, „mint túlsúfolt szobában / a tárgyak, bútorok”, s Walter Benjamin nyomán egy körzőkészlet dobozára is gondolhatunk, melyben az eszköz és annak cserélhető részei violaszín bársonybarlangokba ágyazva fekszenek. A tárgyak megfojtják, kilakoltatják a *hasonlat* lírai énjét, mint Tolnai Ottó *Briliáns* című novellájának én-elbeszélőjét, a JAFFA GOLD-angyallá váló asszonyt, akit kis viskójában tokként ölel körbe és ől meg az ott felhalmozott szemét. E Tolnai-novella és Danyi Magdolna költészete között a hidegség-képzetek, valamint a magány, az idegenség érzete révén is diskurzus kezdhető.

A *Briliáns* elbeszélője kislány korában karácsonyeste éppen öngyilkosságra készül, s Danyi Magdolna kötetének is van egy öngyilkos szereplője, aki e kontextusban mégsem lesz ön-

gyilkos. A *Werther nem lesz öngyilkos* című ciklus különleges színfoltja a kötetnek. Bár a szerelem is reménytelen, nem válhat menedékké a két utolsó vers (*werther nem lesz öngyilkos, a teraszok*), mely ha nem vesszük figyelembe a függelékét, akkor a szerzői intenció értelmében a kötet két záró darabja, mégsem annyira sötét. Danyi Magdolna Werthere minden kudarc ellenére az életet szeretné választani, akármilyen kilátástalan is az: „És Lotte? őmiatta? félhálott legyen? / Nem érti a szerzőt. Nem érti a korát. / Valójában semmit sem ért, de ez most / nem zavarja. – Leginkább azt szeretné, / legyen már reggel, s ő, átaludva / a világirodalom e korszakát, csak úgy pizsamában, megihasson egy forró feketét.” S a következő vers teraszán a lírai én a pincérre visszamosolyogva talán megtalálja az enyhületet és a felröppenést: „S tőlem sem / vehető el az otthoniasság érzése. Hisz otthon / érezni magam, számomra, úgy látszik, azt jelenti, / hogy maradéktalanul vállalhassam idegenségem. / Természetes léthelyzetemmé legyen.” Természetesen e felismerés nem hozhat maradéktalan feloldozást, csupán a vak üvegen kaparászás, a sziszüphoszi munka folytatását, elfogadását jelzi, melyet Albert Camus az abszurd élet elleni lázadás jelképeként látta.

CSAK HALADJ TOVÁBB A KIJELÖLT ÚTON!, 2014, indigó rajz, tinta, 48,3×61 cm

HEVESI JUDIT

Katalóniai giccsparádé

MARIA ÁNGELS ANGLADA: AUSCHWITZI HEGEDŰ

Libri Könyvkiadó
Budapest, 2013
172 oldal, 2990 Ft

”

Anglada könyve 2013-ban jelent meg a Libri Kiadónál. A könyv már önmagában azzal felkeltheti érdeklődésünket, hogy szerzője egy katalán költő, író, tehát olyan ország szü-
lött, amit közvetlenül nem érintett a holokauszt. Ráadásul az *Auschwitzi hegedű* kötelező olvasmány Katalóniában, gondolhatjuk tehát, hogy a szöveg egy újszerű aspektusból közelít a történethez. Nos, nem teszi. Ha kívülről haladunk befelé, akkor egy biztos; a könyv kézhezvételekor meglepődünk. A borító irdatlan giccs, de nem is ez a lényeg, hanem a szerzőn és címen kívül itt olvasható feliratok: „nemzetközi bestseller”, illetve „Muzsikaszó és szerelem a történelem legsötétebb óráján”. (Mellékes, hogy a szerelmi szál egyáltalán nincs kibontva.) Nem hiszem, hogy a metaforává vált Auschwitz szentimentális, romantikus szenvedésként való elképzelése megengedhető lenne, de mondják, sosem a „külső” a lényeg, így inkább lapozzunk. A könyv kétségbeesetten ragaszkodik a keretekhez, mintha mindig kapaszkodót keresne, biztos pontokat, amelyekből kiindulva nagyot hibázni nem lehet. Keret egyfelől a ’90-es évek idősíkjá, amely egy zenekar koncertjét és az elsőhegedűs nő (Regina) hangszere és különleges játéka köré szerveződik. Másfelől a nyolc fejezetet hét idézet és nyolc tényszerű, korabélinek tűnő feljegyzés is keretbe helyezi. Az idézeteknek nincs különösebb funkciója, Dante vagy a Zsoltárok könyvének idézése pedig kissé köz-
helyesnek hat, ugyanakkor Janniszt Ritszosz *Hírvivők* részlete telitalálat. A tényszerűnek tűnő feljegyzések a történelmi hiteleséget szándékoz(hat)nak alátámasztani, ugyanakkor logikátlanok. Az első ilyen bejegyzés ’41-es dátumú majd mikor azt hinnénk, itt a kronologikusságon a hangsúly, s ’44-ből vagy ’45-ből olvashatjuk majd az utolsót, ’44 után ismét ’42 következik, majd jó nagy ugrással idézet az IG Farben perének nürnbergi jegyzőkönyvéből. Ezek a részek is véletlenszerűen kiválasztottnak tűnnek, ráadásul az egyik a történettel is ellentmondásba kerül. A 27. oldalon olvashatjuk: „A rabok

átlagos élettartama: 9 hónap = 270 nap.” A mi „főhőseink” azonban éveket élnek túl borzalmas körülmények között, hónapok, mi több, évek telnek el úgy, hogy pl. egészségi állapotuk lényegében változatlan. Ez egy koncentrációs tábor esetében valószínűtlen. Efféle problémákkal persze nemcsak az *Auschwitzi hegedű* nem törődik. Anne Frank naplójának például született extrém adaptációi. Alvin H. Rosenfeld *Anne Frank és a holokauszt emlékezet jövője* c. tanulmányában Frances Goodrich és Albert Hackett 1955-ös, „*Anne Frank naplója*” című színdarabjáról ír, ahol Anne egy vidám, győzedelmeskedő figura, akiben sosem hal meg a remény. Az előadás végén Otto Frank alakjával még azt is mondatják, hogy lánya még az első általa megjárt koncentrációs táborban is boldog lehetett. Fontos világosan látnunk, hogy mindez ártalmas. Persze, ahogyan arra Rosenfeld rámutat, semmi nem gátolhatja meg az „eltörténetlenedés” folyamatát, de mérsékelhető lenne ennek néhány negatív következménye. Az Auschwitzról való beszédnek ugyanis két igazán fontos funkciója és üzenete lehet: az emlékezés/emlékezet/emlékeztetés és hogy soha többé ne ismétlődhessen meg mindez. Noha Auschwitz azért is válhatott szimbólummá (elsősorban a zsidóság holokauszt alatti szenvedéseinek szimbólumává), mert voltak túlélői (még pl. Sobibórnak vagy Treblinkának alig), tömeges mennyiségben létrehozni (és fogyasztani) olyan történeteket haláltáborokról, amelyeknek végén a szereplők életben maradnak és boldogok, önámítás. (S ezzel a megfogalmazással még jóindulatú vagyok.) Félreértés ne essék, tisztában vagyok vele, hogy mindez nem kérhető számon pusztán egyetlen könyvön, ahogyan azt is gondolom, hogy a holokauszt reprezentációja nem kell, hogy minden esetben tökéletes történelmi hűséggel történjen, ugyanakkor nyilvánvalóan ennek is vannak határai, keretei, valamint érdemes látni a tendenciákat, az előzményeket vagy akár különböző kontextusokat, amikbe a szöveg és könyvtárgy (például egy borító) érkezik.

Maria Ángels Anglada könyve egy Auschwitzban készülő hegedű történetét mutatja be. „Egy hegedű a Három Folyó táborban, egy hegedű, mint a túlélés eszköze. Talán.” (79.) A keret, ahogyan már említettük, a '90-es évek, ám ezeken a részekén kívül a történet egy koncentrációs táborban játszódik. A szöveg a hangszer készítőjének, Danielnek mindenapjait, így a koncentrációs táborbéli életet is igyekszik megjeleníteni. A tökéletes hegedű elkészítésének ideje és Daniel sorsa két náci fogadásának tárgya lesz; Daniel maga sem tudja, pontosan mennyi idő áll rendelkezésére, az azonban biztos, hogy amennyiben kicsúszik az ismeretlen határidőből, a kísérleti bázisra kerül, egy embertelen orvos kezére. A hegedű „időben” elkészül (Daniel ezért egy vacsorát kap jutalmul, a hegedűt megszólaltató zenészt, Bronislaw-ot pedig csodálatos játéka miatt Bernadotte gróf – beazonosítható történelmi személy: eredeti neve Folke Bernadotte, '43-tól a svéd vöröskereszt alelnöke – kiment a táborból), az orvos pedig a Parancsnoknak minőségi rajnai borokkal tartozik, amiket végül az ezzel (is) megaláztott Daniel köteles lepakolni egy teherautóról. A hegedűkészítő fogadással kapcsolatos megjegyzésén keresztül a kötetben esetenként alkalmazott feketehumor is megmutatkozik: „Alaposabban belegondolva, a Disznók szemszögéből, ez elég magas ár az Untermenschek egyikeért.” (115.) A szerző igen jól jeleníti meg a hegedű elkészítése közben Danielben játszódó (testi és lelki) folyamatokat, mint a félelmet és a dilemmákat; ha túl gyorsan elkészül, legyöngült állapotban többet kell majd máshol dolgoznia, ha elront valamit, vége az életének, megölik a Disznók. A gonosz nagybetűs, általánosított megnevezése (Disznók, a Szörny) vagy a Dreiflüsselager pokolként való aposztrofálása mindenképp említésre méltó megoldások. Előbbi érdekes gesztus, s mivel a koncentrációs tábor „orvosaira”, őreire használja, elfogad-

ható általánosításnak tűnik. Ugyanakkor a fogadást kötő két náci beazonosítható történelmi személyiségek. (Az orvos Sigmund Rascher, Dachau KZ orvosa, akit Himmler parancsára a tábor felszabadítását megelőző egyik napon megöltek, míg Sauckel a nürnbergi per során megvádolt, majd halálra ítélt Fritz Sauckel.) Utóbbi, vagyis a pokol szó használata azonban rendkívül problémás. Eszünkbe juthat Kertész Imre *Sorstalanság* c. könyve, amelyben Köves Gyuri a koncentrációs táborból visszaérkezve, s azzal szembesülve, hogy a KZ-t pokolként aposztrofálják a következőt mondja: „[...] az én részemről azonban mindenesetre csak a koncentrációs tábor tudom elképzelni, mivel ezt valamennyire ismerem, a poklot viszont nem.” Világos tehát, hogy semmi szükség a romantikus szóhasználatra, nem beszélve arról, hogy a valóság ez esetben az elképzelhetőnél is borzalmasabb.

Nem jó könyv tehát az *Auschwitzi hegedű*, ugyanakkor – s most talán minden eddig gondolatomnak ellentmondok – jó szándékkal írt, empátikusnak szánt könyv ez, s még mindig jobb, ha ilyen formában, stílusban, de szó van a múltból, mintha megtörhetetlen lenne a hallgatás.

Köszönjük olvasóinknak, a Tiszatáj folyóirat barátainak,
hogy 2014-ben is följánlották jövedelemadójuk 1%-át
alapítványunk támogatására!

Kérjük, ha tehetik, 2015-ben sem feledkezzenek meg rólunk.

A Tiszatáj Alapítvány adószáma:

19082349-2-06